

3049

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

దేశభాష అందుఁ బెరుగు లెప్పు

సంపుటము

౪౪

సంచిక

౩

సంపాదకవర్గము

ప్రధాన సంపాదకులు :

శ్రీ కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. యల్.

సహాయ సంపాదకులు :

శ్రీ ఈయ్యాణ్ణి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీ విద్యాన్ వేదుల రామచంద్రకీర్తిగారు, ఎం. ఏ. (ఆనర్సు) బి. ఇడి.

శ్రీ వ్యాకరణ విద్యా, భాషాప్రవీణ, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు.

విషయ సూచిక

1. స్మృతులు— i—iv
2. ఆవేదనము—వద్దిపర్తి చలపతిరావు v—vi
3. శ్రీనాథుని కృతులలో ఋతువులు—శ్రీ చిలుకూరి
పాపయ్యశాస్త్రిగారు 231—254
4. ప్రకృతివర్ణనలు-ఆంధ్రవాఙ్మయము—శ్రీ బొడ్డుపల్లి
పురుషోత్తము ఎమ్. ఎ. 255—274
5. శ్రీ మద్రామాయణము-మానవత్వ ప్రతిష్ఠ—శ్రీ భమిడి
నత్యనారాయణశర్మ 275—282
6. వ్యక్తివివేకము—శ్రీ భాగవతుల కుటుంబరాయ
శాస్త్రిగారు యమ్. ఎ. 189—200
7. ఉపాపరిణయము—పనపులేటి రంగాజమ్మ 25—40

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు త్రిక

(Journal of the Telugu Academy)

చందా సంవత్సరమునకు మూడు రూపాయలు

సంపుటము ౪౪ { మ స్మ థ సం వ త్స ర ము } సంవిక ౧
మార్గశిర-పుష్యనూనములు

స్మృతులు

కీ॥ గొట్టుముక్కుల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు 21—1—56 తేదీ రాత్రీ (మన్మథనామ సం॥ మార్గశిర శుద్ధ అష్టమి) పదిగంటల వఱకు మిత్రులతోఁ గలితాగోష్ఠిచేసి యా రాత్రీయే యాకస్మికముగ దినంగతులైనా రని విని నిలువున నీరయిపోతిమి. ఇంతకు నలువది నాలుగు సంవత్సరములకూడ నిండి లేదు. ఏం య కాలమరణ మాంధ్రులకు గుండెపైఁ జలిపిడుగని వేళఁ చెప్పనస్కరితము.

శ్రీరామకృష్ణశాస్త్రిగారికి వైద్యము కలవిద్య. కవిత్వము వెన్నతోఁ బెట్టినది. ఈ రెంటును పేరు సిద్ధవాస్తులు. శరీరమునకు, ఆత్మ కుఁగూడ సానందము గూర్చు రసవిష్కము.

శ్రీరామకృష్ణశాస్త్రిగారు కవులు; పండితులు; ప్రతిభా వ్యక్త త్వులు రెండును సాపాల్నగఁ బుణికి పుచ్చుకొన్న భవ్యజీవులు. తన్నయత—రనార్ద్రిత వీరి సహజగుణములు. అందుండి 'త్వమేవాహం త్వమేవాహం' మని కవితావాద్యేని యవతరించినది.

శ్రీరామ కృష్ణశాస్త్రిగారి యుష్టావధాన, శతావధాన, రంగములు రసతరంగములు. ఆశుధార కమ్మమ్మన లాగినట్లు తీరువడి ముక్కు తిమ్మనాచ్యుని 'నభోవాయునిహతిని మొరయు మహతి'ని దలపించెడిది.

వీరి చెలిమికలిమిచే మా పరిషత్సభాసమావేశము లొక నిండుదినమును జూటగొన్నవి. వీరి యకాలమరణముచే మా పరిషత్తు దరిద్రాణమయ్యెనని వగచుచున్నాము.

వీరికవన మెంత సరసమో కంఠ మంత మధురము. కాని వారి కావ్యసారస్వముతోపాటు వారికంతమాధుర్యముకూడ నేటికిని మా శ్రుతులయందుఁ బ్రతిధ్వనించుచున్నది.

శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారు ఋషి. అరుణాశ్రమము వీరి కవితా తపోవనము. ఇది కేవలము వీరు తమయుపాసనాస్థితికిఁ బెట్టికొన్న పేరు. 'నడకుదురు' గ్రామము. (తొట్టుపాటు లేని నడతీరుకలది). ఆశ్రమశబ్దమున కిదికూడ సాకూతముగ జతపడినది. 'పవిత్రసారస్వతోపాసన' దీని ముఖ్యలక్ష్యము. తమ శ్రావణకావ్యనివేదనమున వీరు 'కవి విశ్వసారథి' యని యుగ్గడించియున్నారు. అరుణాశ్రమములోని యరుణశబ్దమున కిది యర్థద్యోతక మగుచున్నది. అరుణుడు విశ్వసారథి; కవికూడ సంతే. అరుణుడు తేజోరాశిని వెంటఁబెట్టికొని దిగంతము లుద్దీపితముచేయును. కవికూడ సంతే. అరుణుని యనూరుత్వము, ఏకచక్రరథత్వము కవిస్థితిగతులను స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి. శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారి కవితోపాసన యిట్టి స్థాయితోఁ బారంభమైనది.

వెలువడిన వీరి కృతులు రెండు. అవి కుంతి, శ్రావణము. కుంతి తొలిసారిగ శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారి కళాప్రభవమును బాతకులకుఁ బరిచితముఁ జేసినది. ఇది చిన్నదైనను జాల యపూర్వరచన. ఎందఁడెంతో మహాకవులయు పండితులయు ప్రశంస లందికొన్నది. శ్రావణముకూడ సంతే. ఇది శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారు నజీవులై యున్న తమ వృద్ధమాతాపితల కంకితముచేసినారు. పురాణదంపతులఁబోలు వారి ఛాయాచిత్రముకూడ భక్తితోఁ గావ్యముఖమున నీయఁబడినది. ఈ యంకితవిషయము నిట్లు వాకొనియున్నారు:—

మ. అరుదారన్ బిశ్వపాదపంకజ నపర్యాలక్షితం బైన నుం
 దరచారిత్రము గావ్యరూపమున సంధానించి విద్వత్సమా
 దరణీయమ్ము బవిత్రమై తనరు తత్కావ్యప్రసూనోత్తమం
 బరుదారన్ బిశ్వపాదపంకజనపర్యార్థంబె యోజించెదన్.

పితృభక్తిచేగాక హఠాన్మృతినిగూడ శ్రవణుని దలపించుచున్న
 శ్రీరామకృష్ణశాస్త్రిగారు తమ కావ్యనిర్ణయమైన వృద్ధదంపతుల పుత్ర
 శోకమును బునఃపాఠంబునకు దెచ్చి మాతాపితల హృదయములలో
 గరుణరసమును బుటములు పెట్టుచున్నారు—

మ. కొడుకా ! యంచు మహోచ్ఛకంఠముల నాకోశించి యావీన్మయై
 బడి దోఁగాడుచు నెత్తిమోదుకొని యాపాదంబు నామస్తమున్
 వడకుంజేతుల సంస్పృశించుచు మహాభాష్యప్రపూరంబు మై
 దడుపన్ బోరున నేడ్చి రెంతయును బుత్రీవేమ నాదంపతుల్.

శా. ఈ రత్నంబు లభించునంతటిమహాదృష్టంబు.....

.....నీవంటి వి

స్తారపిజ్జాడు నెట్లుదక్కును ? తటిత్ప్రాయమ్ము గా జీవితా
 శాచూపం బయి వెల్గె నీవెలుగు నిష్కాంతంబు నయ్యెన్ ద్రుటిన్

ఈ శోకము కావ్యమున రసము కావచ్చు. జీవితమున దుర్భరము.

నీలకంఠవిజయము, మృచ్ఛకటికము, అద్భుతదర్పణము,
 నాస్వామి, తుపాను, మొదలగు కృతు లెన్నియో శ్రీ శాస్త్రిగారు
 రచించినారు. ఇవి యముద్రితములు. 'నాస్వామి'లోని కొన్నివద్యములు
 మా పరిషత్పత్రికలో బడినవి.

ఈ మధ్య శ్రీ శాస్త్రిగారు 'శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యము'
 (తిరుపతి ప్రచురణము) అను సంస్కృతగ్రంథము నాంధ్రీకరింపఁబూని
 నారు. ఇందలి కొన్ని ఖట్టములు వారు మాకు వినిపించినారు. ఇందు

వాగ్ధర్మకూపు లగు పురాణ దంపతులనుందు వారి కళాస్వరూప మైక్య మొందిన దని చెప్పుట యత్సుక్తి కానేరదు. ఆంధ్రులు దురదృష్టము— అది పూర్తి కాక పూర్వమే వారు చిత్కళాసాయజ్యము నొందినారు.

2

శ్రీ వావిళ్ళ వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారు 9-2-56 తేదీ రాత్రి పరమ పదించినారు. వీరిమరణమున కాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు చాల విచారము నందినది. శ్రీ శాస్త్రిగారు సంస్కృతాంధ్రములలో పండితులు. భాషాభిమానులు. గ్రంథోద్ధారికులు. కవిపోషకులు. అగణితము లగు పాశ్చీనార్వాచీన సంస్కృతాంధ్రగ్రంథముల ముద్రించి యుభయ భాషలకు సచారమైన సేవచేసినారు.

శ్రీ శాస్త్రిగారి షష్టిపూర్వత్యన సందర్భమున వీరి సంస్కృతాంధ్రగ్రంథసేవాకృషిని బ్రశంసించి శ్రీ రామలింగాయైక్య పుణ్య తులు వీరికి 'భాషోద్ధారక' అని బిరు దిచ్చియున్నారు. సమ్మాన సంఘట మను పేరితో నొక గొప్ప సంఘటముకూడ వెలువడినది. క్రిందటి స్నాతకోత్సవములో, ఆంధ్రకళావిశ్వపరిషత్తువారు "కళాప్రపూర్ణ" అని బిరుదు నొసగి సత్కరించినారు. ఈ బిరుదులకు శ్రీ శాస్త్రిగారి రెంతయుఁ దగియున్నారు.

నిరంతర భాషాసేవతోఁ దమ జీవితమును సార్థకపఱచుకొన్న శ్రీ శాస్త్రిగారి రాంధ్రులకుఁ జిరస్మరణీయులు. పరమాత్ముడు వారి యాత్మకు శాంతిని బ్రసాదించుఁగాత.

ఆ వేద న ము

వద్దిపర్తి చలపతిరావు

క॥ ఎడఁబాసిపోయినా వని

నుడి నుడిగొని చెవినిపోఁకి నూల్కొను కలఁతఁ
గడిసిలఁబడె గుండియ, త
ల్లడవడఁ గాల్ సేయి, చతికిలంబసిపోతిఁ.

మ॥ ఒడికంబై యొడుపైన యెత్తుగడతో

నొయ్యారముల్ గుల్కు పో
కడతో, ఏ గుణరీతివృత్తులకు సం
కాపాంకముల్ లేని మేల్
నుడికారంబులపొందు వీరులకు విం
దుల్ సేయ నీ కైతఁకుఁ
గుడి కట్టించితివోయి వారకమనః
. కూటంబులఁ ధీనిధీ,

ఉ॥ వ్యానుని భారతంబున నొ

కంతలుగా నణఁగారియున్న దౌ
ర్వాసన మంత్రమోహమతు
రాలి దశాంతర చిత్తస్పత్తి ని
శ్వాసము లేర్చి యొక్క రస
వంతపుఁ బాత్రగఁ దీర్చినావు, నే
బా ననిపింపఁగాఁ దెలుఁగు
బాసను మూసను బోసినావులే.

ఉ॥ మోసులునాఁట నీ తెలుఁగు

భూము లొగిఁ గవితారసాల శా
ఖా సముపస్థితిన్ మధుర
గానము నేసితి వింత, పాము కా

తీసి నయస్సు మాటుపలు

కే కొనంపని నోరి నెండ్రిన్

మూసిని యా కనుల్ దెలుస

బో వికర; జావుకుఁ జావు లేదటే.

శా॥ నీ మాతాపితలందు నీకుఁ గల యా

నిర్నిద్ర మా భక్తి మో

జై మాటుంగొని తీవు 'శ్రావణము' కా

స్వంబందు నాలెమ్మ నాఁ

డా మాత్రోగిన వృద్ధదంపతుల హా

హాకారముల్ నేడు క

ట్టా ! మాతాపితలందునకా దిరుగఁ దో

డక బూనికల్ వేడ్కటే.

చ॥ బ్రతుకు టెడారులం దిసుక

లం బడి పాటఁగవై చికోన్న నా

హిత వగు లేఖనిన్ దిరిగి

యిచ్చును గొ మ్మిదిగో ! యటంచు భా

రతి; యిది యేమి ! లోచన త

రంగిత కజ్జల బాష్పముల్ మషీ

గతులుగ రాల్చు, నీవు పెడ

గాఁ జని మో మటు పెట్టినంతటక.

శ్రీనాథుని కృతులలో ఋతువులు

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి

కావ్యములలోఁ గవులు ప్రసంగవశమునఁ దత్తద్ఋతువులను మూలు నెఱుఁపఁచుదురు. తత్తత్కాలపరిణతినిఁబట్టి భిన్నభిన్నముగఁ బొడచూపు ప్రకృతివైభవ మందు వివరింపఁబడుచుండును. ఋతువర్ణన ముపశ్రుతిగఁ దొలుత సంస్కృతకవులు తమ కావ్యములులలో ప్రకృతి వర్ణనము చేసియున్నారు. కాని దృశ్యసాక్షాత్కారమునకై వారు లుపమోష్ఠేష్ఠా ద్యలంకార మహితముగ నొనర్చి తత్తద్వికాసము నెంతయు జమత్కారముగ నిరూపించియున్నారు. తెలుఁగుకవులును దమప్రబంధములలోఁ జాలవఱకు నావరిపాటినే పాటించియున్నారు.

ఒక్కొక్క ఋతువులోఁ గొన్ని నృక్షములు లతలు పుష్పించును. వేర్వేరుజాతుల విహంగమరుతములు వినవచ్చును. సదీనదములలో వింతవింత హఠాయలు గానవచ్చును. వివిధ భోగసామగ్తులు మహా మోదము నొదవించును. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రకృతి శాంతము అస్వాద్యము నగును. వేటొకప్పుడు భయానకముగ నుండును. ఒకప్పుడు దృష్టిని యము వేటొకప్పుడు శ్రుతిమధురము నగుచుండును. ఒక్కొక్కసమయము మానసమున రిల్లాసము వేటొకసమయమున వికారము నొదవించును. కాలికమయిన ఋతువికాసము సుఖాపాదకము. ఆకాలికమైన ఋతు పరిణామము దుఃఖాధాయకము.

శ్రీనాథుడు తనప్రబంధములలోఁ గాలికములు నాకాలికములు నగు ఋతువికాసములను వర్ణించియున్నాఁడు. తత్తద్ఋతువులలో నాంధ్రావస్థలోఁ బొడచూపు ప్రకృతివైభవము నెంతయు హృద్యముగఁ జిత్రించుచున్నాఁడు. ఆయాసమయములలోఁ దెలుగునాటఁ బాటించు సుత్యవశిషేషములు, అప్పటి మోసపుల వినోదములు తన

కావ్యములలోఁ బ్రతిబింబింపఁజేసినాడు. తన్మూలమున శ్రీనాథునినాటి పరిపాటు లెన్నియో మనకుఁ దెలియవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు తన కావ్యములలో భావానుసరణమునందును శబ్ద సంయోజనమునందును సంస్కృతకవుల మార్గమును విశేషముగ ననుసరించినను, అక్కఱ వచ్చినపు డాంధ్రత్వమును వ్యక్తీకరించుట మానలేదు. ప్రకృతిని వర్ణించుపట్టులలో తెలుఁగుజాతీయతయే యాతని కవితలో మనకు గోచరించును. ఏయే ఋతువులలో నేయే తరులతా గుల్మములు వికసించునో, ఏయే సస్యముల కెట్టిపరిణతి యేర్పడునో, ఆనాటి మానవు లేయేభోగసామగ్రిల నెటు లాస్వాద్యము లొసర్చిరోమున్నగు విషయములన్నియు నాతని కవితాదర్పణమునఁ బ్రతిబింబించినవి. వానిలోఁ దెలుఁగుతనము ప్రతిఫలించు ఋతువర్ణన మెట్లు నిర్వహింపఁబడెనో, అట్టి పట్టులలోఁ గానవచ్చు విశేషము లీనాఁ డీనాట నేని నిలిచియున్నవో కొంత పరికింతము.

హరవిలాసము - వర్షర్తువు

శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసమును వర్షర్తువును వర్ణించుటలోఁ దన ప్రతిభను వెల్లడించినాడు. ఇది యాకాలిక వర్షారంభము. చిఱుతొండని భక్తిని బరీక్షించుటకై శివుని యనుమతి నింద్రప్రేరితములై పుష్కలావర్తకాది మేఘము లిగువదియొక్క రోజులు కుంభద్రోణముగ వర్షింపఁగాంచి కేతెంచినని. అప్పటి వాని యాటోపమును వర్ణించుటతో నారంభమై విశ్వంభరామండలం బేకార్ణవం బగునంతటి వర్షోద్ధతి చిత్రింపఁబడినది. తత్కృమ మిట్లులున్నది.

గీ॥ పశ్చిమంబున నింద్రచాపంబు వొడిచె

నిండునెలఁ జుట్టెఁ బరివేషమండలంబు

గగనమార్గంబునందు నాగడప లెగసె

నంబుధరనూలికలు దక్షిణంబు నడచె.

క॥ ఉఱు మిఱిమి మూలగాడ్పులు

సఱచి వినరజొచ్చె మదననంహరుదెసఁ గ్రొ

మ్మెఱుఁ గుడ్భివించెఁ గప్పలు

గఱవఱ గఱవఱగ యుచు గట్టున సఱచెన్.

ఉ॥ తూనిఁగ లాడఁజొచ్చె; దివి ధూళి భ్రమింపఁగఁజొచ్చె; బిచ్చుకల్
మానకి యుబ్బె; గబ్బులుఁగు మాటికి మాటికిఁ గ్రోల్చె గొమ్ముపై
నాన యవశ్య మింక బహు నాసరఃసుల్ జడివట్టు నం చొగిన్
వాసికి వాని కాడిరి నవారణఁ బొరులు గంచిలోపల్క.

హర. ౨. ౧౫, ౧౬, ౧౭.

ఇంద్రచాపము ప్రాకృశ్చిమదిశలలోఁ బొడచూపుచుండును. దిశాభేదమునుబట్టి ఫలభేద మొదవుచుండును. ఈ యింద్రధనుస్సును భీమమండలిలోనివారు మొండికొఱవి, లేక మొండికొడనలి యని వాకొందురు. ఈయింద్రచాపము పశ్చిమమునఁ బొడచూపిన నది విశేషవర్షారంభసూచకము. తూర్పునఁ బొడచూపిన వర్షాభావసూచకము. దీనినిగూర్చి హాళికులలోఁ బ్రసిద్ధమయిన యొక నానుడి గలదు. 'తూర్పున మొండికొఱవి వేస్తే పశువులను తుంగబీడులో కట్టవచ్చు. పడమట మొండికొఱవి వేస్తే పశువులను బండతాళ్యమీఁద కట్టవలె' నని. తూర్పున నింద్రచాపము పొడిచిన జలప్రాచుర్యమయిన తుంగబీటిలోఁ బశువులను గట్టినను వానికి వర్షమువలచిబాధ యుండదనియు, పశ్చిమమున నింద్రచాపము పొడిచిన పశువుల నెత్తయినచోట బండతాళ్యమీఁదఁ గట్టవలె ననియు కృషీవలుల నిశ్చయము. నిశ్చయముమాత్రమే కాదు. అనుభవముకూడ నట్టిదియే. కాంచిలో నిరువది యొక్కరోజులు కుంభద్రోణముగఁ గురియఁదలచిన వర్ష విశేషమున కిది యొక విశేషసూచకము.

ఇటులనే చంద్రునకు బరి వేషము చుట్టుట (చంద్రబింబము చుట్టును గుడికట్టుట) యను నర్హాంధసూచక శేషమును కట్టి పొనేడు మేర్పడినపుడు తెలుగువాటి నాకు “మామన, గుడికట్టినపుడు దగ్గతి వానలు, దగ్గతిగా గుడికట్టినపుడు దూరపు వానలు” అని వాకొందును.

ఆకనమున ఆగడపలు లేచుటయు విశేషనర్హాంధసూచకము. “అకాశము ఆగడపలు నేసినది. వర్షము శుష్క వచ్చు” నని భీమమండలి వారు ఈవాటికి సనుకొను పరిచాటి గానను. ఆగడపలు లేచుట యాచారా ఆకనమునందు మేఘఖండములు దొంతులుకొంటుండు కీర్తనలు. ఆకనమునం దాగడపలు లేచినపుడు వర్షము విశేషముగ గురియుండును బ్రసిద్ధమే.

ఆనాడు కంచీలో ఉలు ముట్టిని మూలగాడ్చును నిలకెనుట. మట్టియు నీశాన్యదిశయందు క్రొమ్మెలు గుచ్చించెనుట. కిచ్చును జలాశయతీరమునం దుండి ‘గజపతి గజగతి’ యనుచు నటించెనుట. ఇవి యన్నియు గాలివాన వచ్చు సనుటకు సూచకములు.

శ్లో. “విద్య దుత్తర పూర్వాయా మమోఘా నానుతోఽథవా”
ఉత్తరదిక్కునకు దూర్పదిక్కునకు నడుగు నుండి—అచట ఈశాన్య మునుండి మెలుపుగాని వాయువుగాని బయలుదేరిన వర్షము శుష్క వచ్చుననుట. గీష్మనర్హర్తువులలో బల్చిమము నుండియు, శరశ్మ తువున దూర్పునుండియు, హేనుంత శిశిరములతో నుత్తరము నుండియు, వనంతమున దక్షిణమునుండియు వాయువులు వీచు చుండును. అట్లు గాక ఈశాన్యమునుండి గాలి వీచుట జలోత్పాతనూచకము. కడచిన వత్సరములలో 1945 అక్టోబరు (ఆశ్వయుజ మాసము) న ఈశాన్యమునుండి గాలి వినచి, భీమమండలి నంటి యన్న సముద్రమువొంగి, ఉప్పెన వచ్చినది. అట్లు మూలగాలి విన చుట యాంధ్రమైనంతనే ఇక్కడికి (కాకినాడకు) ఆఱుకొనుట దూరములో నుండిన తాళ్యరేవు అను గ్రామమున నివసించు నొకజాలరి

మునునలి “మూలగాలి విసుగుతోంది. ఎక్కడనో నొంచివేస్తుంది” అని హెచ్చరించివాడు. సముద్రమున నావలపై బయటించుజాలగు లిట్టసూచనలు చేయుచుండుట పరిచాటియే. అజాలరి యల్లు హెచ్చరించినవాటిరాత్రియే గాలిలో వర్షారంభముకూడ వేర్వేలి, క్రమముగ రెండును హెచ్చి, సముద్ర ముప్పొంగి తుల్యభాగాన కిముఖమున కేల మీఁదికి సగుడు వచ్చి, సముద్రతీరమునందలి భీమగుండలీచాకింతము జలమయ మయినది. కావున మూలగాలి విసుగుట ఇలోత్పాతసూచక మనుట తెలుగునాట ప్రసిద్ధమయిన విషయమే. ఇటులనే ఈశాన్యమున మెఱపు మెఱసినాడ నాడ విశేషముగ వర్షము కుఱియుటయు (బిడ్డమైనవిషయమే. కప్పలు గట్టిమీఁదనున నుండి ‘గొనవొగ’యనుచు నూయుటకూడ వర్షాసూచక మగుటయేగాక, ఈశాన్యదుకరణమున శ్రీనాథునిరచనలో గప్పకూతలు ప్రతిష్ఠించినవికూడ.

తూనేగ లాకసమున నాడఁదొడఁగుట, సుడిగాలిని పూలి యొకసముదరిరుగఁజొచ్చుటయు సామాన్యముగ వర్షాసూచకములు. సిచ్చుక లుబ్బుట, గబ్బులుగు (చాకలిపిట్ట మాటిగూటికి కొమ్ము మీఁదినుండి కూయుటయు విశేషవర్షారంభసూచకములు. గాలిమబ్బు పట్టనపుడు సాధారణముగా సుడిగాలి కేగుచుండును. కావున సుడి గాలి కేగుట గాలితోఁగూడిన వర్షమువచ్చుటకు బూర్వగతము. గబ్బులుగు-అనగా గంపపులుగు-అని కొందఱు నై ఘంటింపు అనినాడు. కాని దీనిని భీమమండలివాగు ‘చాకలిపిట్ట’ యని యుడును. ఇది వర్షము రాక పోకలను దెలుపు శకునపక్షి. ఇది చాశకజాతికి శుబంధించినది ఇది యేవై పునుండికూసిన యావై పునఁ బంటలు పండునని యిచటి కర్షకుల నమ్మిక. ఈ పిట్టతెల్ల వాఱుజామునఁ కూసిన వర్షము కుఱియుననియు, పగటివేళఁగూసిన విశేషముగ నెడఁ కాయు ననియు నీ మండలిలోని యభిజ్ఞలయాశయము, అనుభవమును. ఏది యెట్లయినను దీనికూతమా

త్రము వర్షారంభసూచకము. ఇట్టిసూచన లన్నియుఁ జూచి కంచిలోని జను లిఁకఁ జాలదినములు జడివాన కురియు నని యానోట నానోట నాడుకొనఁజొచ్చిరి.

ఆనాఁడు కంచిలోని జ్యోతిష్కులు కూడ గ్రహగతిని బరికించి, పై విషయమునే స్థిరీకరించినట్లు.

చ॥ గ్రహసిద్ధాంతకళావిదుల్ సలిలనక్షత్రంబు సీహారరు

కృహవాసంబున సభ్రవీధిఁ బరివేషస్థాయియై యుండుటక

ఒహువర్షంబిటఁ గల్గునంచుఁ దమలో భాషింపఁగాఁ గంచిలో

గృహమేధుల్ భయమంది రింధనతృణక్లేశంబు చింతించుచుక.

గ్రహసిద్ధాంతకళ నెఱిగిన జ్యోతిష్కులు, సలిలనక్షత్రము

(పూర్వాషాఢ యని యందురు) చంద్రునితోఁగూడి పరివేషమునఁ

(గుడిలో) బడియుండుటచే నిఁకఁ జాల వర్షము కురియునని తమలోఁ

దాము వాకొనిరి. ఆ పలుకులు వినిన కాంచీవాసులగు గృహస్థులు కట్టె

లకుఁ కనవునకు శ్రమపడవలసివచ్చు నని భయపడఁ దొడఁగిరి. జడివాన

వట్టుసూచన లేర్పడిన నేకాలముననై న ముందుగ శ్రమజీవులు క్లేశము

నొందుదురు. ఆ వెనుకఁ బాడిపంటలు గల గృహస్థులు వెతఁజెందుదురు.

వర్షములు లేకుండినఁగాని, మిక్కిలిగ వర్షము గురిసినఁగాని కృషీవలు

లకే ముఖ్యముగ లాభనష్టము లధికము. కావున నట్టివారలకు వర్షము

లను గూర్చినచర్చ యావశ్యకము. ఆలుబిడ్డలతోఁ గూడిన గృహస్థు

లకుఁ పాడిపంట లత్యావశ్యకములు. పాడిపంటలకు పశుసమృద్ధి నాంత

రీయకము. వర్షము లధికముగఁ గురియు వేళలో నెండుకట్టెలు లభింప

కున్న వంటలు కొనసాగవు. అందుచే ముసురుపట్టు ననిన సంపన్న

గృహస్థులకు మొదటిది యింధననంపాదనక్లేశము. వర్షము లధిక

మయినఁ బశువుల కిటునటు దిరుగుట కవకాశములేనపుడు పాడిపంటలు

గల గృహస్థునకు గానినచింత. ఇది యానాఁడేకాదు. ఈనాఁడును

పాడివంటలు గల కృషీవలగృహస్థు లీఋడివాసలకు జడియవలసియే యుండును.

చిఱుతుండనిభక్తి పరీక్షించుటకై కంచితో నానాఁడు గురిసినది కుంభనృప్తి. చెలరేగినది గాలివాన. అందుఁ బొల్లొన్నవి పుష్కరా వర్తకాది మేఘములు. అవి సంకెలలు వీడి వచ్చి, నముద్రములోని నీరు పానముచేసి కారుకొనినవి. ఆమేఘములు తటిదాఘాతము లను కొరడాదెబ్బలు తిని నొచ్చి చెలరేగినతీరున గర్జింప మొదలుపెట్టినవి. ఇంద్రధనురాడంబర మాకసమునఁ దోరణకట్టి నట్లయినది. ఒకము లుచేకించి పార్శ్వముల నడుచుట రక్షకభటులు బారులు దీర్చినట్లుం డెను. మేఘములు కాగుకొనినపుడు మెఱయుట ఉఱుముట కొంగలు బారులుతీరుట యనువిని నహజములే యయినను వాని కొక రూపకల్ప నము చేయుట వినోదజనకమై వానివాని యతిశయము నెఱిగించినది. ఇట్టి యలంకారభూషితముగ విషయనివేదనము చేయుటలో శ్రీనాథుని ప్రతిభ విలక్షణమై కానవచ్చును.

ఆకసమునుండి తొఱఁగుచినుకలనుండి యొకవిధమయిన తావి పుట్టినది. ఆపరిమళము భూమిమీఁదఁ బగినచినుకులనలనఁ బొడమిన కమ్మనినుగంధముతోఁ గూడి, యాఘ్రాణించువారి ఘ్రాణేంద్రియములకే కాక చిత్తంబుల కాహ్లాదంబు నాపాదించినది. వర్షారంభమనందు గ్రీష్మతప్తమైన నేలమీఁదఁ జనుకులు పడినఁ గమ్మనితావి పొడము ననుట యందఱ కనుభవవేద్యమే. కాని యానాఁటిపరిమళము నాసా ద్వారమునఁ జిత్తమున హత్తుకొనునంతటిది రేగిన దనుట విశేషము.

పర్వతశిఖరములందు శిలాతలముమీఁద పడగండు లొకటిపై నొకటి పడఁగాఁ గ్రేంకారము లుప్పతిల్లినవి. అట్లు పడగండ్లు పడుట విద్యున్నటి, నాట్యారంభమునఁ బూలదోసిలి వెతఁజల్లుతీరును బోలినది ఈపోల్చుట యెంతయుహృద్యోదాత్తమై శ్రీనాథునినాఁడు నాట్యకత్తెల

నాట్యాంభమున పుష్పాంజలిని జమ్మి పరిపాటి యుండె ననుటను దోపింపజేయుచున్నది. కించిలో నానాడు కాలుకొనిన మబ్బు ఖండ పరిశునింతమునఁ జేసిన కాలకూటనిషమక్షీరసమును బోలియుండినది. అట్టి కాలుమబ్బులవలన నెలువడిన నర్థ ధారలమూలమున నేళ్లు పూళ్లు నేకి మై భూవలయమంతయు నేకాన్త న మైనదల. నర్థము కుండలవోత గను కుంచమువోతగను గుంపెనల. నర్థ మశ్శృంగకముగఁ గురియు నపుడు తెలుగువారు నేటికి స్త్రీలు వాకొనుట గలదు.

నర్థ ముతీవ్రతి యింతటితోఁ బోలేదు. పిడుగులుకూడఁ బడఁ జొచ్చినవి.

చ॥ తిటిదభిఘాతేవేగమున ధారలు జోరని కుర్మ్యచుండఁగాఁ

బిటిలు పిటిల్లనం బిదిలి వ్రేలిపడం దొడఁగెం జతుర్దిశా

తటముల మండుచుం బిడుగుతండము కాంచిపురీజసంబు హృ

త్పుటములు జల్ల న నృమవపుత్రుని కేళ్ళు పడిఁ జపింపఁగఁ॥

ఈపద్యము నడకలో జోరుగ నర్థము కురియునప్పుడు, పిడుగులు పడునప్పుడు వెడలు ధ్వని ప్రతిధ్వనించుచున్నది. దీనిలో నకాల వర్షాంభ లక్షణములు సూచితములైనవి. సాధారణముగా పిడుగులు పడు నపుడు జోరుగ నర్థము కురియుచుండవలయును. వానిపాటునకు ముందు పెద్దగ మేఘగర్జిము, అట్టి యులుమునకు ముందు తీవ్రమైన మెఱుపులుండటయు నవాజము. మెఱుపులేనిదే పెద్దగ నులుముటగాని, ఉరుము లేనిదే పిడుగు పడుటగాని యుండవు. అట్లు పెద్దగ చప్పుడగు నపుడు, పిడుగుపాటునకు భీతిల్లువారు సంప్రదాయము నెఱిగియుండినచో నింద్రసుతుడైన యర్జునుని పదిపేళ్లను జపింతురు. పిడుగు పడునపుడు తెలుగువాటివారు జపించు నామము లివి:—

శ్లో॥ అర్జునః శల్లునః పార్థః కిరీటీ శ్వేతవాహనః

బీభత్సో విజయః కృష్ణః సవ్యసాచీ ధనంజయః॥

అగ్ని భాండవనమును దహించునపుడు తక్షకపరివారమును రక్షించుటకై దేవేంద్రుడు పుష్కరావర్తకాది మేఘములను వర్షింపఁ బంపెను. వాని యుద్యోగము నణగించుటకు విజయుఁ డశ్రువంజరము గట్టెను. తక్షకుని రక్షించుటకై యెత్తివచ్చిన దేవేంద్రుని పిచ మణించి, యర్జునుడు మేఘాటోపమును హతిహార్చివాఁడు. కాపుర పిడుగుపాటువలని భయము విజయనామస్మరణముచే బోవు సనుటకీ యైతిహ్యముకూడ నీపద్యమున ననుసంధానితమైయున్నది.

గీ॥ ఊలవడఁ జొచ్చెఁ గామాక్షి నొత్తరించి

సగరితోఁగూడ నేకామృతాభు ముంచె

హస్తిగిరినాభుపాదంబు నప్పలించె

గంచె దెప్పలఁదేల్చె సకాలవృష్టి॥

కంచెలో నీయకాలవర్ష మత్యధికమై, జలపూరవేగమునఁ నూలవడ మొదలుపెట్టినది. వెల్లువ తీవ్రమయినపుడు అడ్డుగట్టునకు రంధ్ర మేర్పడి, ధ్వనితోఁ గూడి నీరుబుకుటను ఊలవడుట యందును. గోదావర్యాదినదులు పొంగినపు డిట్లు లూలలువడుట, వాని నుపేక్షించినఁ గట్టలు తెగుట, నిరోధించిన మానుటయుఁ బ్రసిద్ధమైనవిషయమే. కామాక్షి యాలయమున నూలవడి యుచికిన నీ రాదేవి నాశ్రమించినది. దేవళముతోఁ గూడ నేకామృతాభుని ముంచివైచినది. మెట్టమీఁద వసించు హస్తిగిరిస్వామియైన పరిదరాజస్వామి పాదములనుగూడఁ దాకినది. ఇంతటి తీవ్రస్వము, కాంచీపురము సంతయుఁ దెప్పలఁ దేల్చినది. అసెఁగా జలములో మునిగి తేలునట్లు చేసినది. వర్ష మత్యధికమై తెప్పల సహాయమునఁ బనులు దీర్చవలసివచ్చినచో నీనానుడి వాసుకకు వచ్చుచుండుట యిప్పటికిని గలదు.

కాంచీపురిలో వెలుపులేకుండ నిగువదియొక్కదినము లేకాకారముగఁ గురిసిన వర్షమును శ్రీనాథుఁడు తెలుఁగునానుడులతోఁ జక్కఁగఁ

జిత్రించినాడు. “పాము వేలగట్టినభంగి, నింగి యవిసి కాటినచందంబున, సముద్రము వెల్లి విరిసినలీలక, చిలంబు తెఱచినవడువున” వర్షము కురియఁగా ఇంద్రగోపములయాటోపము వానపాముల విహారము, కప్పల యఱుపుభేరిధ్వనులు, తాఁబెళ్ల యుద్రేకము, మీనముల యల్లాసము చెలరేగి మెట్టపల్లములు సమాసములై కాఁగివచ్చివి.

ఇంద్రగోపములను ఆరుద్రపురుగు లని యందురు. ఇవి వర్షాసమయమునందు గుంపులు గుంపులుగాఁ దలచూపి యంతలో సంతరించుచుండును. వర్షాసమయమును వర్ణించుపట్టులందు సామాన్యముగా నింద్రచాపమును ఇంద్రగోపమును రంగమునకుఁ దీసికొనిరాని కవి యుండఁడు. శ్రీనాథునకు వెనుకటివాఁడును నై వకవివతంసుఁడు నైన నన్నెచోడుఁడు పద్యపురులు నిర్ణించుచు, వానిలో వర్షావర్ణనమును గొంత యధికముగను మధురముగను గొనసాగించినాఁడు. ఒక్క పద్యములో నీయింద్రగోపేంద్రచాపముల సౌరును చిత్రించిన తీరు కనుగొందము.

ఆ॥ నురపగోపచాపశోభితంబై యుండె

నవపయోదవేళ దివియు భువియు

దెసలు దీలుకొనఁగఁ దృణఘననివహంబు

చన్నమయ్యె మఱియు మన్నుమిన్ను.

—కు. సం. ౬. ౧౦౨

వర్షారంభసమయమున భూమి ఇంద్రగోపములతోఁప, ఆకాశము ఇంద్రచాపములతోను శోభిల్లుచుండెను. అసమయమున భూమియందు తృణసమూహము ఆకాశమున మేఘసమూహము ఆవరించియుండును. ఇట్లు తృణఘనత్వంభూమును బొటగఁ జెలిపియు వేఱువేఱుగ మధుర దృశ్యములచూడఁగయు చిత్రించి పెట్టెను. ౨. కనుగొనఁగలుగు :—

క॥ చలిగాడ్పుల మునురులమెయి

చలిగొని ధాతీపురంధ్ర వడి బచ్చనికం

బలి గవిచిక్కొన్నవిధమున

బాలుపుగఁ జిప్పురుపు గవిని భూతల మెల్లఁ.

చల్లనిగాలిలోఁ గూడిన మునురులమూలమున భూమియనునతి
చలివేముటచే చిప్పగడ్డి యను నాకుపచ్చని కంబలి గప్పకొనిన ట్లుండె
నట. వద్దారంభమైనంతకే చిప్పగడ్డి నేలయంతయు నలముకొనును.
భూమిపై సచ్చని కంబలి నొలిచినట్లు తెఱచిలేకయుండును; గాన
కవిగాజిహ్వానుణి యిట్టికల్పన గావించినాడు. ఇటులనే మేఘావంబర
మునుగూడ సమ్యముగఁ జిత్రించినాడు.

గీ॥ ధర నిజాఘవాతాహతి నెరియకుండ

విధి దమాలమంటపము గావించె ననఁగ

నొప్పె నీలాంధ్రపటల మచ్చస్పరమున

రాళ్లు లన నెల్లదెస వానకాళ్లు లమరె॥

ఆకనమం దంతటను నల్లనయిన మేఘపటలము కాఱుకొనినది.
అది శ్రీచ్చవాయువు లొకటచే భూమి నీబలువాటకుండ దైవము
తమాలమంటపము గావించినట్లు లుండెను. ఆమేఘములనుండి దిగిన
వానకాళ్లులు ఆపందిలి నొలుచుటకు వేసిన రాటలవలె నొప్పినవి. మేఘ
ములనుండి క్రిందికిఁ బొడవైన స్తంభములవలె నల్లని మబ్బుతునుకలు
వేగిలాడుచుండును. వానిని వానకాళ్లు లని యందురు. అవి యేర్పడు
నపుడు వర్షము కురియును.

వర్ష మత్యధికమైనప్పుడు మిక్కుటమైన జలములో జలజంతువుల
విహారములు గానవచ్చుచునే యుండును. కాని యెంతటివర్షము కురిసి
నను మొనర్లు శ్రీడించుట నదీనదములలోఁ గాక నగరములలో సంభ
వించుట యతిశయోక్తి కావలయును. కాంచీలో బయలుదేరినది

వర్షపువెల్లువయే గాని, యన్యముగాదు. అందును నక్రప్రకీడనంబును గూర్చినాడు. వర్షపాత సూచకముగా పుట్టగొడుగులు తేచుట, అంగులీపుష్పధూళి దిక్కుల నలముట, ఇంద్రగోపములు చెలరేగుట, మున్నగువిషయము లన్నియు నెంతయు స్వాభావికముగ జిత్రింపఁబడినవి. శ్రీనాథుఁడు గావుననే యీవర్షపాతము నింద సర్వాంగసాష్టవ భరితముఁ జేసినాడు.

భీమేశ్వరపురాణము — వసంతముతువు

వసంతోదయ మైనెంతనే ప్రకృతిలో నూతనవికాస మేర్పడును. పక్షి, జూచినను తరులతాగుల్మాదులు పల్లవవృద్ధివభరితములై, విహంగమకలకలారావముభరితములై ప్రాణిమాత్రమునకుహృదయోల్లాసము నొదవించును. అట్టి యామనిసారు పరికించినంతనే నవ్వాదయ వ్యాదయములు నూతనభావభరితము లగును. రసికకవివరులయెడల లలో ఋతువికాసముతోపాటు కల్పనలు ననలెత్తును. శ్రీనాథుఁడు రసిక కవివతంసులలో నశ్రేయమును. అతఁ డీవసంతవిహారము నెట్లు కొనసాగించెనో పరికింతము.

భీమనాథుఁడు దక్షారామమునఁ బ్రతిష్ఠితుఁడైప్పుడు, దేవత లందఱు నాతనిఁ గొలువవచ్చిరి. ఆకామమున దక్షిణకాశికాధవునిఁ గొలుచుటకై ఋతుచక్రవర్తి యగు వసంతుఁడు కుసుమవిసరము కానుకఁ గొంచు వచ్చెను. అతనిరాకతో నచటి సురపొన్నలు సంపెంగలు పూచినవి. అది యెంతయుఁ జిత్రముగఁ గానవచ్చినది.

గీ॥ కమితే సురపొన్న పనలష్ట్రీకబరిమీఁద

సంతరించిన ముత్యాలజల్లి నోలెఁ

బూచె సంపెంగ లారామభూమియందుఁ

కుసుమనారాచు చిచ్చుఱకోల నోలె॥

సురపొన్నలు పూచునపుడు వాని పూలగుత్తులు గుబురులు
గుబురులుగా నుండును. అవి వనలక్ష్మి కొప్పుపైఁ బెట్టుకొనిన
ముత్యాలజల్లివలె నుండెనట. కొప్పు నెట్టుకొని దానివిఘాద
ముత్యాలు పొదిగించిన వల నైచుకొనుట శ్రీనాథునినాటి శ్రీ
శిరోజాలంకార పరిపాటి నీయలంకారము మనకు నెఱుకఁజేయుచున్నది.
ఇఁక, నారామభూములలోఁ బచ్చగఁ బూచినసంపెఁగలు పుష్పకాణుఁ
డగు మన్మథుని బాణపరమమున కుపయోగించెడి ఆగ్నేయాస్త్ర
ములఁ బోలియుండెను. పూవులు మన్మథునకు బాణములై వెలయు
నాడు, విరియఁ బూచిన సంపెఁగపూలు ఆగ్నేయాస్త్రములఁ బోలి
యుండుట సాజమే. తీగసంపెఁగలలో నీపోలిక యంతగ లేకున్నను,
చెట్టసంపెఁగపూలు అగ్నిచ్చాలల నెఁగఁజిమ్ముచున్నటులే యుండును.

అసమయమున దక్షారామమునందలి పెద్దకోటనడుమ నాగ
కేసర వృక్షము పూచినది. దానిపూవు పథికులపాలిట సుత్పాతమును
గలిగించు ధూమకేతువువలె గాననచ్చినది ఆపూవువంటి తుమ్మె
దలు చెరలేకుట ధూమము లేగినట్లుండెనట.

గీ॥ పాంథవివహంబుపాలి యుత్పాతకారి

ధూమకేతువుఁ బోలి పెద్దోటనడుమ

విరిసెఁ గ్రొవ్వురు నాగ కేసరపుఁబువ్వు

మీఁది ధూమంబుభంగిఁ దుమ్మెదలు వెడలె॥

గీ. ౯౬

వసంతసమయమున మేలితావి గలపూవులు పూచినపుడు
ప్రియావియుక్తులగు పథికుల కాపుష్పవికాస ముత్పాతకారియే
యగును. ఇచటఁ దోటలోఁ బూచిన నాగకేసరపుఁబువ్వు, అట్టి
యుత్పాతమును సూచించు ధూమకేతువును (తోఁకచుక్కను) బోలి
యున్న వనట వర్ణనలోని చమత్కృతి. కాదేని యానాటి పుష్యుల

హృదయములందలి ప్రణయవేషము ప్రయానిరహ దుస్సహము. అట్టి దుస్సహవిప్రలంభమున కీపుష్పవికాస ముద్బోధకాది. నాగ కేసర వృక్ష మునకుఁ బాడవమున కాడలవంటి చిన్నయవళాఖలు బయలుదేటి శుశిః పూలగుత్తు లేర్పడియుండును. అట్టిపూవు లాశ్మతిలోఁ దోఁక చుక్కను బోలియుండుటచే గవి యట్లులు పోల్చినాడు. ఆపూవులపై మూఁగిన తొమ్మిది మూఁగి కెగయట ధూమము లేచుట కీడయ యుండును. నాగ కేసి ఘోరబూవునకుఁ గేసరము లధికముగ నుండును. నానిమాస్మితి పడగ పైకెత్తి వట్టల గొనియున్న సర్పమును బోలి యుండును. కావున నాపూవులకు నాగ కేసరము లునామ మేర్పడి యుండును.

వసంతసమయమున నానవచూనువారికి వివిధానవములు సమృద్ధముగ లభించును. దక్ష రామమునందలి యచ్చరలు పుష్పానవము లానచు భీమనాథుని హిందోళమున బాడి కొనియాడి రచింపఁబడినవి.

శా॥ సంగమమున చంద్రమండలశిఖివ్యాలాతటివల్లరీ

కంద ర్చేక్షుశరాసనాచ్యుతనూగంధర్వసంశోద్యవత్

హిందోళంబున బాడి రచ్చరలు భీమకుం ద్రిలోకాధిపున్

మందారమమనాటియందు సుమనోమై కేయముల్ ద్రావుచున్ ॥

కైలాసవాసి పరిమేశ్వరుడు భీమనాథుడై దక్షరామమునఁ బ్రతిష్ఠితుడై పురుషు, దేవేంద్రుఁ డాప్రిభువునకు భీమమండలిని ధారాదత్తమువేయుచు, నాతనిసేవకై “వారఁధూత్రిశతీద్వయంబు” నర్పించి యున్నాడు, వారిసే శ్రీనాథుడు గంధర్వసంశోద్భవలయిన యచ్చరలఁ జేసినాడు. బాణుడు కాదంబరిలో మహాశ్వేతచే జంధ్రాపీఠునకుఁ దన జన్మస్మృత్యంతమును దెలియఁజేయునపుడు గంధర్వకులములు పరునాలుగుగా లెక్కింపఁజేసినాడు నానిలోఁ గొన్నిటి నీపద్యమున శ్రీనాథుడు జతఁగూర్చినాడు. క్షీరసముద్రమునుండియు, చంద్ర

మండలమునుండియు, అన్ని జ్వాలలు నుండియు, మెఱపుదీరగలనుండియు, మన్మథుని చెఱుకువిల్లునుండియు, పిష్టుని శరీరమునుండియు, జన్మించిన గంధర్వచంశజ లిందుఁ బేర్కొనఁబడినారు. పని వచ్చినపుడు బాపని రచననుండి విషయములు గైకొనుటలో శ్రీనాథుని కాదర సుధికము. ఇప్పుడు వసంతహిందోళము పాడువారు అచ్చరలు; గావున, వారికి సుమనోమైరేయములు ద్రావి పాడుకొనుట కనువుపడునటులు, దక్షా రామమునపైత మింద్రునిచే స్వర్గమునందు నమకూడు మందారమును వనవాటి నాటించి, శ్రీనాథుని వారిచే బాటలు పాపించినాడు భీమ మండలిలో నీనాటికిని దేవళములందు వసంతోత్సవములు జరుగుట, తత్తదధిష్ఠానదేవతలమోల వేశ్యాంగనలు పాటలు పాడుటయఁ బరిపాటిగనే యున్నవి. మైరేయము లానెడియక్కఱి గూడ నక్కడక్కడఁ గానవచ్చును.

అప్పుడు విహంగమరుతములు కూడ వింతలు గొల్పినవి.

మ॥ అభికోలాహలనంభ్రమంబును శుక వ్యాజ్రంభముక శౌరికా

కులనల్లాపములుక విహరవివినక్షోణీవిభాగంబునన్

గలపుంస్కంఠకంఠకోమలకుహూకారప్రపంచంబుతోఁ

దలఁపించెన్ రతికాంతమూలరధినిధాటిసచూరంభముక॥

వసంత ముదయించినంతనే యారామములన్నిటిలోఁ బల్ల పుష్ప వికాసములతోపాటు విహంగమకలరవములు కూడఁ జెలరేగును. వానిలోఁ గొన్నిటికొన్నియులు మదనపాఠవల్లము గలిగించునవి. అట్టి కలకలారావములు దక్షారామ పురోహవసనిధులతోఁ జెలరేగినవి. అవి—తుమ్మెదల కోలాహలములు, చిలుకల హుకులు, గొరవంకల నల్లాపములు. ఇవన్నియు కలపుంస్కంఠకంఠకోమలకుహూకారముతోఁ జతగూడినంతనే రతికాంతుని మూలపై న్యయ దాడినెడలెనా? యని యనిపించెనట. అదియే, వారిచే కలరవము లితరరమయములందును

వినవచ్చును. కాని కలవుంస్కరికంతకోమల కుహూకారము వినవచ్చుట వసంతోదయమునుండియే అదియే వలరాజుదాడికి మొదటి గుఱుతు. దానితో మిగిలినరుతములు జతగూడుట మన్మథుని ప్రధాన సైన్యము దండువెడలుటగాఁ జిత్రమట యెంతయుఁ జమత్కృతిజనక మైనవిషయము.

ప్రకృతిసౌందర్యచిత్రణమున శ్రీనాథుని దృష్టి కడునిశితమైనది. అతఁడు కడుసూక్ష్మములైన విషయముల నెన్నిటినో మనకన్నల యెగుటఁ బెట్టును. ఉడుతలు చెట్లకొమ్మలమీఁద చెరలాడుచుండుట సహజమైనవిషయము. కాని దక్షారామ పరిసరామములలో దానిమ్మ చెట్లు పగిలినపండ్లను గై నేసి యుండఁ, దన్మధ్యమున నుడుతలు గూండ్లు కట్టకొని క్రీడించుచున్నవట. తరులతాగుల్కాదుల మొలతేరిన చిగుర్లు తామ్రచూడచూడాతామములైఁ (కోడిజాలువలె నెట్టనై) మదనసామ్రాజ్యసంపదను మాటిమాటికిఁ దెలుపుచున్నవి. కినలయ రాగమునకు తామ్రచూడచూడా రాగము నుపమానముగాఁ గల్పించుట యెంతయు సహజముగను గళాదృష్టి నమన్వితముగను సమకూడినది. వసంతములోఁ దరువు లన్నియు సాధారణముగాఁ బుష్పించును, పూలచెట్లు క్రొత్తపూలలోని మధుపానము చేయుటచే నేర్పడిన హర్షమువేఁ బుష్పించి నూతనలావణ్యముతో నెనఱారినవట. నూతన కుసుమానవహాసమున హర్షమూలకమగు పువః పరీత్వము, తస్మాల్ మాన నూతనలావణ్యము గిండు ధ్వనితము.

అరణ్యితోటలలోఁ గొత్తగ నరణియాకులు లేచినవి. అని వనదేవత కమర్చిన తాలవృంతములపగిది నెనలారినవి. ఆరామపరిసరములలోని పనసపండ్లను కి జాలు రాజిన ఫలసము కాల్వలుగట్టి వన బురదచేయుచున్నది. ఇది యతిశయోక్తి కాదు, మేలి

రకపుఁ బసనచెట్లు పండఁ బాటినపుడు, వగిలిన యాపండ్లనుండి శీఘ్రసము
జాలువాటుట సహజమే. మధుమాసమదమునఁ దుమ్మెదలు చుపక
దాడిమీకుసుమ మంజరులలోఁ జెరలాడుదుఁబదములఁ బుష్పరజము
చిమ్మఁగా నచటిపాద లావుప్పొడితో నిండుచుండినవి. అధిక శారథ
భరితములయిన చంపకసుమములందును, చిక్కని యెఱువుగల దానిమ్మ
పూలలోను పరాగ మత్యధిక మని యెఱిగించుట కీచిత్రీణము.
ఇక మలయసమీరము బయలుదేఱినది. ఆమారుతము శోత్తగ
మొగ్గతోడిగిన పోకబాళలోని నిర్భరామోదముతో నిండి జగదాహ్లా
దము నాపాదించుచు విజృంభించెనట. శ్రీనాథునికవితలో నేకాలపు
వాయువు బయలుదేఱినచు నది పోకపొత్తులలోని పూలతావినిగొని
రాకుండ నుండదు. ఇప్పు డీవసంతమున మలయపవనము సైతము మల
యాజగంధముతోఁ దనివెచ్చెదక, క్రమమునకుపాళీగర్భనిర్భరామోదమే
దుర మయినది.

అటుపై ని సహకారభూరుహముల మోగిల వసంతోత్సవము
నారంభింపఁజేసినాఁడు.

సీ. కర్పూరకస్తూరికలఁ గోట నిర్మించి

కుంకుమద్రవమునఁ గొమ్మఁ దీర్చి

యగరుజంబాలంబు నంచు బెందడిఁ జేసి

పన్నీరువెల్లువఁ బరిఖఁ దాల్చి

పవడంపుఁజవురుల గవకు లుల్పాదించి

తమ్మిరేకుల బోదుతలుపు లెత్తి

రత్నాంకురంబుల రంగవల్లి రచించి

పట్టుబుట్టంబులఁ బడిగ లెత్తి

లలితశృంగారరచన నలంకరించి

విబుధగంధర్వు లామనివేళలంచు

భీమనాథుని నగరియారామరేఖఁ

బూజచేసిని సహకారభూరుహముల.

ఆయామనివేళ వసంతోత్సవములోఁ బాల్గొనిన దేవతలు గంధర్వులు, భీమనాథుని యంతఃపురమునందలి యుద్వానములో సహకారతరువులఁ బూజచేసిరి. అచట లలితమైన శృంగారరచనలు గావించిరట. కర్పూరముతోను కస్తూరితోను కోటను నిర్మించిరి. కుంకుమపుష్పద్రవముతో శిఖరముఁ దీర్చిరి. ఈనిర్మాణమునకు అగురునుబెండడిగా నుపయోగించినారు. పన్నీటిప్రవాహముతోఁ గందకము నేర్పజేచిరి. పవడపుఁ జిగుళ్లతో ద్వారము లేర్పజేచి, పద్మదళములతో బోరుతలుపు లెత్తినారు. రత్నఖండములతో రంగవల్లిఁ దీర్చి, పట్టువస్త్రములతో జెండాల నెగురవేసినారు. ఇట్టి శృంగారరచన, ఆమనివేళ బహుళశోభాధరితమైన సహకారమునకుఁ బూజ శ్రీనాథునినాడు పరిపాటిగ నుండనోపు. కాని యిట్టి చేత యీనాఁ డంతగఁ గానరాదు.

మఱియు నానాఁ డీవసంతోత్సవములలో వనితలు కూడఁ బాల్గొని, నాయకునిపై జెటుకుపిండ్లను మోపెట్టి పుష్పబాణముల నేయుటయు నుత్సవమున కొకయంగ మైనట్టులు గన్పట్టును.

చ. అనువగుఁ కౌనుదీఁగ లసియాడఁ బయోధరముల్ వడంకఁగాఁ
గనకమరాళకీరకలకలతమయూరరథాధిరూఢలై
వనితలు భీమనాయకుని వారక యేసిరి కమ్మఁదేనియల్
చినుకు పసిండిలేఁజెటుకునిఁగిండ్లను బుష్పబాణముల్.

వనితలు కొందఱు బంగారుహంసలు చిలుకలు కోయిలలు నెమిల్లు రథములుగాఁజేసికొని, వాని నధిరోహించి, లేకఆపతంగముల యాకృతులు గల రథముల నెక్కి, బంగారులేతచెటుకుఁగట్టలపిండ్లనుండి పూబాణములను భీమనాయకునిమోడ వేసిరట. రథాధిరోవాణము చేసినపుడు వాసకదత్తచే నావనితలయందు మునున కౌనుదీఁగ లసియాడినవి. పయోధరములు వణకఁజేసెను. అట్టియవయవసౌష్ఠ్యము గల వనిత లాచెటుకుపిండ్ల నెక్కి, పెట్టి పుష్పబాణములు విసిరినా రనుట, మన్మథుఁడు చెటుకుపిలుకాఁడు

పూవులమ్మలు గలవాడుగావున వసంతోత్సవాంగముగా నీక్రియా కలాపము నడచినది. ఇట్లులే మఱియొక చంచలాక్షి, బంగారురథమునకు మీదిభాగమున శిఖరముపైఁ గీల్చించిన కాంచనపత్రిపద్మము మద్దు నడుమ నిలువఁబడి, చిత్రగతిని సర్తనముసేయుచు, దేవశిఖామణి యగు భీమనాథుని బుష్పభాణములతో సూటిగ నేసినట్లు లీ క్రింది పద్యమునఁ జిత్రించినాము. ఇది యప్పటినాట్యభంగిమతీరును దెలుపును.

ఉ. చంచలనేత్రీ హేమరథసాధశిరోగృహకూటకోటిపైఁ
గాంచనపత్రిపద్మమునఁ గర్ణి కమధ్యమునలను నిల్చి ని
ర్వంచన నేసె; నంతఁ బరిసర్తనచిత్రీవిలాసలీల న
ర్తించునుఁ బుష్పభాణముల దేవశిఖామణి భీమనాథునిన్.

అంతట భీమనాథుడు వసంత కేళివిహారములు జనుపుట కాజ్ఞ వాటించి, దేవతాశ్రేష్ఠులకు నుత్సవానుకూలమగు గంధకర్పూరకస్తూరికాడివస్తువుల నొసఁగ నియమించెను. అప్పు డప్పురియందలియంగనాజనంబులు జలుగుచెంగాపిరంగు చీరల దాల్చి, కంకుమద్రవమును మై నలది కొని, వలిముత్యములు జోడించినభూషణ నలంకరించుకొని, అందమైన కొప్పులలో మొగలికేసులు చెరివికొని దేవతాచకోరాక్షులు భీమనాథుని నేనింప వచ్చిరట. దక్షరామమునందలి చకోరేక్షణలు నల రాజు గెలిచిన పెద్దకాలపువేల్పుగు భీమనాథుని గూడ వలసించ నేర్చిన వారలు. భీమనాథుడు రాజశేఖరుఁడై యాజ్ఞ వాటించినంతనే యావ నిత లొక్కుమ్మడిగ నాతనిఁ గొల్వనచ్చి రమలలో వారల విహారప్రియ త్వము న్యక్తమగుచున్నది.

న. అప్పు డప్పురంబున నంగనాజనంబులు—

మ. జలుగుండెగిరికవన్నె చేలలును గాశ్మీరాంగరాగంబులున్
వలిముత్యంబులభూషణంబులును భాస్వత్కేతకీపత్త్రికా
విలసద్దేణులుఁ బొక్కమై మెఱియఁగా వేల్పుంజకోరేక్షణల్
లలి భీషేశ్వరు రాజశేఖరునిఁ గొల్వ న్వచ్చి లొక్కుమ్మడిన్.

భీమ. ౧-౧౦౮.

రాజశేఖరుడయిన భీమనాథుని యాజ్ఞను బాటించి యాయుత్సవమునఁ బాల్గొనటకు బయలుదేరినవారు ఆపురమునందలి, అనఁగా దక్ష రామమునందలి యంగనాశవంబులు. వారలవెంటనే వేల్పుంజకోరేక్షణ నైనారు. కారణమేమన శ్రీనాథునివృష్టిలో దక్షరామమునందలి విలాసిని లండఱును చందురునితోఁ గల్పింపఁజూచుతో మున్నీటినుండి వెలువడిన విబుధగంధర్వజాతులవాలే నాని. మనుష్యమాత్రులు గారు. అట్లునునను శ్రీనాథుఁ డావేల్పుంజకోరేక్షణలచేసైతము జలుగుచెంగావి చీరలు ధరింపఁజేసి, కాశ్మీరద్రావిడము నలఁపించి, ముత్యాలభూషణము లలంకరింపఁజేసి, జడలలో మొగలిఱేకులు చొప్పింపఁజేసినాడు. కానున్న వృక్షాకలభ్యములగు నలంకారము లమరింపఁ జేసెడివాడే. ఏది యెట్లయినను శ్రీనాథునికాలమునాఁటి విలాసినుని వస్త్రాంగరాగా లంకారములటేమమానో మీవద్యమందు వ్యక్తమయినది. మఱియు నానాఁడు రాజులు వసంతోత్సవమున కాజ్ఞాపించుట, పురజను లాతని యాజ్ఞ పాటించి, వస్త్రభూషణులు కైసీ విలాసినిప్రధానముగ నంపఁ బాల్గొనట యిట సూచితము.

పిమ్మట నావసంతోత్సవమునఁ బాల్గొనటకు విఘ్ననాథుడు వాతాళభైరవుడు వీరభద్రుడు బ్రహ్మాదిదేవతలు, ఇంద్రాద్యప్రదిక్పాలకులు వారివారిసతులతోఁగూడ వచ్చిరి. నికుంభకుంభోదరాదీశ్వరపరి వారములు, నురగరుదోరగిన్నరాదిదేవతాగణములు, నమయోచితంబుగఁ గైసీరి వచ్చిరి. పరమేశ్వరుడుకనుసంజ్ఞచేసినంతనే విలాసినులు సుగంధద్రవ్యములగు కస్తూరి కర్పూరము మంచిగండము మున్నగు వానిని దేవతలపై విసరఁజొచ్చిరి. క్రమముగ నేతులతో నూనెలతో పంపుకుంకుమము చెందిరము కుసుమరజము మున్నగువానిని మేదించి, విరేతులు పురుషులపైఁ జల్లఁదొడఁగిరి. ఇచ్చల్లులాటలో వానివరుసలు ఘాత్రీము పాటించఁజొచ్చిరి. పురుషులలో విఘ్నేశ్వరుడు తుండ

ముతో గౌతమీజలము పూరించి వదలుచు పనిత లోలమునం దొనుగు నట్టులు విహారము నేయఁదొడఁగెను. ఈవిధముగ వివిధవిహారములచే వనంతర్వారంభము త్రిభువనదృక్ప్రియతమం బయ్యె నని శ్రీనాథుఁ డెతయు వింతగ నీవనంతోత్సవమును దక్షారామమున నెఱపినఁడు. ఈయుత్సవమునందలి పరిపాటు లెన్నియో యీనాటికిని దక్షారామ పరిసరమునందు జరుగు దేవతోత్సవములలో గానవచ్చుచునే యుండును.

భీమేశ్వరపురాణములోఁ గొనసాగిన యీవనంతోత్సవమునఁ బాల్గొనినవారు దేవతలు దేవతాపురంధ్రుగ్రీతే యయినను, అందుప యోగించిన సుగంధద్రవ్యములు మున్నగునవిమాత్రము శ్రీనాథుని కాలమున అనఁగా 15 వ శతాబ్దిఁ కుమారగిరిరెడ్డి (వనంతరాయబిరు దాంకితుఁడు) నెఱపు వనంతోత్స ములో నపయుక్తము లైనవియే. వానినే హరవిలాసకృతిభర్తయయిన అవచి తిప్పయ్యసెట్టి, నొకలపై ద్వీపాంతములనుండి గొని తెచ్చియిచ్చుచు డెడినఁడు. రాజమహేం ద్రవరము రాజధానిఁగాఁ బాలించు వీరభద్రాచార్యురెడ్డియు మార్కండేయ స్వామికి వనంతోత్సవమునెఱపు నాఁడీసుగంధద్రవ్యము లుపయోగించి నట్టు లీక్రిందిపద్యము తార్కాణించుచున్నది.

మ. కలవుంస్కాకిలకంతకోసుల కహూకార స్ఫురతత్పంచమ
స్థలదధ్వన్యములై నకాలముల మార్కండేయసంభవ్యునన్
లలితకీర్ణదల వీరభూపతి వనంతంబార్చునవ్వీటి వీ
ధుల కర్పూరహిమాంబునంకుమద కస్తూరీపటీరంబులక.

కా. శ్రీ. ౧-౫

వాని నీయుత్సవమునం దతిమాత్రముగ నుపయోగించినారట. అవి కృష్ణాగురు కంకుమపువ్వు కర్పూరము మున్నగునవి. ఉత్సవావసాన మున కావస్తువు లెట్టి వింతలు గొలిపినవో శ్రీనాథునినోటనే విందము.

అగుచు కుంభమునూభియుం నిమిగనంధ్యాగాగనంన్నగముం
గగనాభోగము సంధ్యకాలము ననాఁ గావ్వింప, నాభంగికిం
దగియెం జక్కలు వోలెఁ దాండవగణాధ్యక్షు డు తుండఁబున
న్నెగయం జల్లిం నప్తసింధుజలవేణిబిందుసందోహముల్.

భీమ. ౫-౧౧౯

కృష్ణాగురువు చీకటివలె, కుంకుమద్రుము సంధ్యారాగమువలె
అకాశప్రదేశము సంధ్యాకాలములెఁ గావ్వింపఁగా, దానికే దాండవ
గణపతి తుండఁబుతో నెత్తి మీఁది కెగయఁజన్నిన నప్తగోదావరీ జల
బిందుసందోహము చుక్కలవలె నెనలాలనవి. ఇది యొక మధుర
ల్పని ఆయుత్సవమునఁ గుంకుమము అగుచు మున్నగునవి యతి
సంతతిముగ నుపయోగింపఁబడె ననట కిది యొకవిదర్శనము.

ఈతీరున శ్రీనాథుఁడు ఋతుచక్రవర్తి యయిన వసంతము
సభిఁర్ణించుచు, ప్రకృతిలోఁ గానవచ్చు విభవికానములను, నాతప్ర
సారమును, విహంగముల కలరవములను, దేవతోత్సవరిపాటిని, అందుఁ
బాల్గొనెడి విలాసినుల విలాసములను, భీమమండలిలోని జనల యుత్సా
హవిశేషములను వివరించుచుఁ గావ్యమును మధురము నొనర్చినాఁడు.

కాశీఖండము—శరదృతువు.

అగస్త్యుడు లోపాముద్రతోఁ గూడి, దేవతాప్రార్థమునఁ
గాశిమండి పయఁమై వచ్చి, వింధ్యాటోపము నణఁగించి, గోదావరినొరసి
కొనుచు నాంధ్రదేశమునఁ నిరుగాడుచుండ శరదృతు వసతరించెనట.
ఈఋతువునకు సంస్థముగఁజేసిన శ్రీనాథుని ప్రాకృతికచిహ్ని మం
తయు భీమమండలికి సంబంధించినదే కావుననే “కుంభసంభవుండు
లోగాని నొరకి కొంచు నాంధ్రదేశమున నరుకునప్పుడు” అని యుపక్ర
మించి శరదృతువును బ్రవేశపెట్టినాఁడు. ఇచట మూలముగు సంస్కృత
కాశీఖండములోఁ—

శ్లో. గోదావరీతటం రమ్యం విచరన్నపి వై మునిః

న తత్యాజ చ తం తాపం కాశీవిరహజం ముహూః.

అని గోదావరీతటమున నగ స్త్యమాని సంచించినట్టు లొక్కశ్లోకము మాత్రమే యుండఁగా, దాని నుపశ్రుతిగఁగొని యామహర్షిని ఇగువని మూఁడు గద్యపద్యములనడకలో భీమమండలియంతయుఁ దిరిగించి నాఁడు. ఆప్రకరణమునందతికించుచు నీట్టులనినాఁడు.

గీ. కుంభజాఁడుదక్షిణాభిముఖుండగుటయు

నదను వీక్షించి వచ్చెనో యనఁగ వచ్చె

శంబరారిప్రతాపాగ్నిసామిధేసి

నవశరద్యేళ శ్రీభీమనాథుఁ గొలువ.

కాశీ. 3-20

కుంభసంభవమాని దక్షిణదిగభిముఖుడయిన యదను చూచుకొని వచ్చెనో యనునట్టులు, మన్మథప్రతాపాగ్నికి సామిధేసీమంత్రము (బాలావృద్ధిరమయినమంత్రము) వలె, నూతనశరత్కాలము భీమనాథుని గొలుచుటకై వచ్చెను. శరత్కాల మారంభమగునంతనే దక్షిణమున నగస్త్యాదయ మగుచుండును. దీనిని దెలుఁగునాఁటివారు 'చుక్కపొడుపు' అని వ్యవహరింతురు. ఇది దక్షిణదిశయందే పొడ చూపును. ఈవిషయ మీపద్యమున వ్యక్తమయినది. మఱియు శరద్యేళను సూర్యచంద్రాతపములతోపాటు మన్మథుని ప్రతాపముగూడ పెరుగును. ఆవిషయము కూడ నిందుసూచితము.

శరత్కాలారంభమునకు మేఘములు కుంభవృష్టి వెలయించి దిక్కులందలి జగురుతోఁగూడిన రజమును (ధూళిని) గడిగి మలయజము (మంచిగంధము) వలె దెల్లదనమును గలిగియుండును. అట్టివేళ దిక్కులన్నిటను సూర్యుని వేడిమి చూపట్టును. వర్షాసమయమున సూర్య

మండలిము మేఘావృత మగుటచే సూర్యునివేడిమిగాని యెండగాని కానరాదు. శరదారంభ మయినంతనే మేఘావరణము పోయి ప్రభాకరునివేడిమి గానవచ్చును. ఈవిషయము నీక్రిందిపద్యమున శ్లేషమూలకారోపముతోఁ జక్కఁగఁ జెల్పించినాఁడు.

గీ. జగురుఁగొన్నరజస్సూర్పరీఁ జెరగు మాసి
జలదకుంభోదకంబుల జలకమాడి
మలయజాచ్చవయోధరమండలలగు
దిగ్విధువులందు శుచిఁ బ్రవర్తించె నినుఁడు.

దిక్కులనెడి శ్రీలు, జగురుగట్టిన ధూళిసూర్పరీచే చెరఁగుమాసి, మేఘములనుండి పడిన కుంభోదకములతో స్నానముచేసి, మంచి గంధమువలె స్వచ్ఛమైన మేఘమండల మనెడి మంచిగంధపు పూతఁ బూసిన పాలిండ్లు గలవై యుండ వానియెడ సూర్యుఁడు శుచితోఁ బ్రవర్తించెనట. ఈపద్యమునందు చెరఁగుమాసిన వధువులు జలకుంభములతో స్నానముచేసి, స్తనముల మంచిగందపుఁబూత కైసేసికొనినపుడు ధవుఁడు శుచితో సంగమించుట ధ్వనితమగుచున్నది. ఇందు రజోదర్శనమునఁ జెరఁగుమాసిన నాటి యువతులు కుంభోదకములతో స్నానముచేసి, మలయజవర్పచేసికొనినఁ బరిశుద్ధులగుదురనునాటిపరిపాటియు నూచిత మగుచున్నది.

శరదృతువునందు శ్రీమహావిష్ణువు భుజగశయనమునుండి మేల్కొంచును. కావుననే శరదృతువునందలి కార్తికశుద్ధికాశిని ఉత్థానకాదశి యని యందుకుఁ బాఁడు లక్ష్మీనారాయణులకుఁబూజగావించును. విష్ణువు శేషతల్పమునుండి మేల్కొంచుట శరదృతువునందుఁ గాన నాదృశ్యము నీప్రసంగమునం దిట్లు చిత్రించినాఁడు.

(విహంగావలోకము)

విశ్వముల మేలుకొల్పి

వికసించిన దుమాదేవి !!!”
 అనారతము రోదసి నే
 అవలోకించుచు నుదయమ్మయి
 సర్వము వ్యాపించె
 యతివ యీమె యువకస్య !!
 ఉదయమై మంజుల
 వరోజ్జ్వలాంబరము ధరించి
 ఉన్నతురా లీమె వెడలు
 చున్నదదో కనుంగొనుము !!!
 బంగరుపూతలతో నా
 యంగన యందటిహృదయము
 పొంగించుచు వారిలోన
 రంగరించు జీవరసము”

—(విద్వాన్ విశ్వం)

“ఇట్లే వీ రీ చిన్మయమైన యరుణతేజమును శైశవనైర్భల్య
 మధురహాసముగను, మాతృదేవీ ప్రేమార్ద్రపీక్షణముగను, ముగ్ధ
 కన్యాభిజాత్యముగను, నుపసూక్తుల నాలపించిరి. ఏమి యీ యార్ద్ర
 ఋషుల ప్రకృత్యపాసననా తత్పరత ! మహాన్నత భావుకతాశబలత !
 ఇట్టి వర్ణనములు ఋగ్వేదమున నతి వ్యాప్తములు. కవినామము నిజ
 మున కీ ఋషిపుంగవులయందు సార్థకత భజించుకొనుటచేతనే ‘సాన్మప్తిః
 కురుతే కావ్యమ్’ అను నార్యోక్తి యీదేశమునఁ గలిగినది.

౨

వైదిక ధర్మమును జన సామన్యమున కందుబాటు గావించు
 టకు వెలసినవి యతిహాసములు. ఇందుఁ గథాకథనమే ప్రధానము.
 అయినను వాగ్దోషి కోకిలాలాపములలోఁ బ్రకృతి వర్ణనలు వడవడమునఁ

బ్రతిధ్వనించినవి. అందలి నాయకా నాయకులకుఁ బదునాలుగేండ్లరణ్య నివాసముగుటచే నాయా ఘట్టములఁ బ్రకృతికిని, కథకును సవివాభావసంబంధ మేర్పడినది. “తం దృష్ట్వా మృత్యు సంకాశం, తీక్షణ దంష్ట్రం మహాభుజమ్, ప్రాద్రవన్ గిరిసంకాశం భయార్తా వన దేవతాః” అని సీతావహరణసందర్భమునఁ గవి, ప్రకృతి దేవతలు కూడ రావణునిచర్యను జూడలేక పరువై త్తిపోయిన వని యుదాత్తముగ వర్ణించినాఁడు. తా నపహరింపఁబడుచున్న వార్తను రామున కందఁజేయుఁ డని సీతాదేవి మాల్యవంతపర్వతమునకును, గోదావరీ నదీమతల్లికిని, వన దేవతలకును మ్రొక్కుకొన్నది. రావణాపహృత యగు సీతయెడలఁ బ్రకృతి చూపిన సానుభూతి పరికింపుఁడు.

“సభిన్యో ధ్వస్త కమలా స్త్రుస్తమీనజలేచరాః

సఖిమివ గతోచ్ఛ్వాస మస్వశోచంత మైశ్రీమ్ !!”

చూర్రాకూర మృగములుఁగూడ నాస్వాధీమతల్లిని విడలేక యామె నీడ ననుసరించి పరుగు లెత్తినట్లు చేసిన యీవర్ణన మమూల్యము; అతి లోకసుందరము !!

“సనుంతాదభినంపత్య సింహవ్యాఘ్రమృగద్విజాః,

అన్వధావం స్తదా రోషా తీతాం ఛాయానుగామినః!!”.

సీతావియోగశోకోపహతుఁ డగు శ్రీరాముఁడు తన యర్ధాంగిని గూర్చిన వార్తను తెల్పుఁ డని చెట్టుచెట్టును బుట్టబుట్టను ప్రార్థయ పడును. ఈ తీరునఁ బ్రకృతివర్ణనలు రామాయణేతిహాసముతోఁ దాదా త్మ్యమును బొంది కవివర్ణనావై శారద్యమును బ్రస్తుట మొనర్చినవి. భరతుఁడు శ్రీరాము నయోధ్యకు మరలించుకొని పోఁదలంపుతో రానున్న నమరమున శ్రీరాముఁడు చిత్రీకూటపర్వత పరిసరశోభారామణీయ కమును సీతకు నర్పించుపట్ల వాల్మీకి చూపిన వర్ణనావైదగ్ధ్యము నవనవో న్నేష మైనది. రామాయణమునందువలె మహాభారతమునఁ బ్రకృతి

వగల కితివృత్తముతోడివిలీనత గాంచము. అందులకు హేతు వా మ హేతివాసక రులలోను నితివృత్తములోను గలదు. వాల్మీకి వ్యాసుని కన్న లోఁతైన కవితాహృదయసంపత్తి గలవాఁడు. వ్యాసుఁడు రూపు గొన్న విజ్ఞానసర్వస్వము. తత్కాల చరిత్రమును లిఖించి ధర్మసమన్వయము గావించుటయే యాతని ముఖ్యకర్తవ్యము. అయినను 'సౌగంధిక పుష్పాపహరణా'ది సందర్భములఁ బ్రకృతిశోభ ప్రత్యక్షమందరమే !!

3

కవికులగురు వగు కాళిదా సాదికవి యగు వాల్మీకిని నేవించి ప్రకృతివర్ణనానైపుణ్యమున నతనివలె సిద్ధహస్తుఁడైనాఁడు. కుమార సంభవకావ్యమున హిమాలయవర్ణన మనితరసాధ్యమైనది. స్థాణ్వాశ్రమ పాశ్రంతమున నకాలవసంతాగమనవర్ణనము చరాచరచేతనములకు రతి క్రీడాభిప్రేరణను గల్పించు సమర్థ మూట మహాకవికి దప్ప, సాధారణకవులకు సంప్రాప్తింపని శిల్పము. శకుంతలరూపకమునఁ బ్రకృతివర్ణనలు కథతోఁ బ్రకృష్ట సంబంధము కలవి. పాశ్చాత్యకవిపండితులను గూడ నానందపరవశముఁ జేసిన దీ మహాగుణమే. శకుంతల ప్రకృతిచే రక్షింపఁబడి, ప్రకృతిలోఁ బెరిగిన ముద్దు బిడ్డ. తన జీవితానందమును బ్రకృతిలో ముడివెట్టుకొన్న ముగ్ధ. తన లతాదులకు నీర మిడక, తన శాబకముల కాహార మందీయక యామె యెన్నఁడును దనపొట్ట నింపుకొనలేదు. ఏమి స్వార్థరాహిత్యము !

శకుంతల యత్తవారింటి కేగునమయమున వనమంతయుఁ గానుక లగ్నించి సంతృప్తి నొందుచున్న విధానము చూడుఁడు:—

“క్షామం కేనచి నిన్దుపాలదుతరుణం మాంగల్య మావిష్కృతం
నిష్ఠూత శ్చరణోపభోగసులభో లాక్షారసఃకేనచిత్.

అన్యేభ్యో వనదేవతాకరతలై రాపర్వభాగ్భీతై
ర్దత్తాన్యాభరణాని తత్కినలయోద్భేదప్రతిద్వన్ద్విభిః”

ఇంగుదీతైలముచే గాయము మాను పట్టించుకొన్న హరిణ శాబకము శకుంతలను వీడిపోఁ జాలకున్నది. శకుంతలావియోగభారమున

“ఉద్గళితదర్శకబళా మృగాః
పరిత్యక్తనర్తనా మచూరాః
అపస్మతపాండు పత్రాః
ముంచ స్త్యత్రహణీవలతాః”

మృగములు తినుచున్నదర్శలను ఎడలివేయుచున్నవి. మయూరములు నర్తించుట మానినవి. పండుటాకులు రాల్చు లతలు కన్నీటిబిందువులు రాల్చుచున్నట్లున్నవి. కణ్వుని కంఠము స్తంభించినది. తపోవనము చింతాభారముచే నాక్రందన మొనగ్గుచున్నది.

ప్రకృతి నిట్లు దృశ్య మొనర్చుట కాళిదాసునకే చెల్లినది. ఒక్క ఉత్తరరామచరిత్రమందు దీనిప్రతిబింబములు కాననగునేమోకాని మఱి యేయితర సాహిత్యమునందును గరుణరస మిట్లు ప్రకృతినండి ప్రవహింపలేదనుట యత్యుక్తి కాదు. అసలు కాళిదాసు బాల్యమునండియుఁబ్రకృతి పరిశీలన వత్తెరుఁడు. అందువలననే తొలుత ప్రకృతి వర్ణనలే కావ్యవస్తువు గావించి “ఋతుసంహారము”గావించినాఁడు. అనంత రము ప్రకృతికిని మానవప్రకృతికిని నవినాభావమును గూర్చి భూలోక స్వర్గలోకముల రససేతువును నిర్మించినాఁడు. ప్రకృతిని వస్తువునకును నభేదాధ్యవసాయము కల్పించుటయందే కవిప్రతిభ భాసిలును. కావ్య వస్తువుతోఁ దాదాత్మ్యము నందని ప్రకృతివర్ణనలు పేటికాంతర్గతము లగు రత్నహారములను బోలినవి మాత్రమే. ముద్రారాక్షసరూపకమున రాక్షసుఁడు జీర్ణోద్యానమునఁబ్రవేశించి చేసిన వర్ణనము కథాతాదాత్మ్య మందిన యుత్తమవర్ణనము. ఇట్టివి సంస్కృత వాఙ్మయమున ననేకములు:—

౪

ఋషితుల్యః డగు నన్నయ ప్రకృతివర్ణనాత్మరతను రెండవ వాల్మీకి. ప్రణవనాదమువలె గంభీరమును, అక్షరరమ్యము నగు నతని ప్రకృతివర్ణనము లత్యంతమధురములు. ఆతని “శారదరాత్రిలు” ఆంధ్రీకి వాఙ్మౌళిసమయములు. ఈతనివర్ణనలు కథాగమనమున కవిరోధములు. కొన్నిప్రసన్నకథాకథనమునఁ బ్రతికూర్తీకృతమును గల్గించి, భావ్యర్థసూచనముల నిచ్చునవి. ఉదాహరణము:- వేటకువచ్చి, కణ్వమహర్షి యాశ్రమ పొంతి మని తెలిసికొని యామహానీయుని దర్శించు కుతూహలముతో వచ్చుచున్న దుష్కంతునికి లతాలలన లిచ్చిన స్వాగతము—

“అతిరుచిరాగతుం డయిన యాతనికీహృదయ ప్రమోదమాతమగ నవ్వనంబున లతాలలనల్ మృదులానిలాపవ

ర్జితకుసుమాక్షతావళులు సేనలు వెట్టినయట్టిరైరి సం

పతదశనీ నినాదమృదుభాషల దీవన లొప్పనిచ్చుచున్!!”

లతాలలనలు కుసుమాక్షతలు చల్లినవి. తుమ్మెద లాశీర్వచనములు పల్కినవి. తన్మూలమున దుష్కంతున కచిరకాలమున రానున్న శకుంతలా పరిణయ మాంగళ్యము చక్కఁగ సూచింపఁబడుచున్నది.

శత శృంగవర్జితమునఁ బ్రతీ సమేతుఁడై పాండురాజున్న సమయమున ‘సఖిల జీవలోకానంద జననంబును’ను ‘సర్వభూత సమ్మోహనం’ బయిన వసంతాగమనము మూలమున లేనిదానిని గల్పించి పాండురాజునకు మన్మథోద్దీపనమును గల్గించుటలో నన్నయ ప్రకృతివర్ణనమునఁ దనకున్న యుపజ్ఞను బ్రదర్శించి యాంధ్ర మహాభారతమునకుఁ గావ్యధర్మముల నాపాదించినాడు.

సోమయాజి ప్రకృతి వర్ణనము లత్యంత విశితములు. విరాట పర్వమున నతఁడు గావించిన సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయాది ప్రకృతి వర్ణనలు తరువాతి కాలమునఁ జెంపొందిన విభుల ప్రబంధ వర్ణనా

విధానములకుఁ బ్రాతిపదికములై నవి. సూర్యోదయము నీ కవి భావించిన విధాన మెంత పవిత్రమో పరికింపుడు.

సీ॥ నీరజాకరములు నిష్కమై జేసిన

భవ్య తపఃబున ఫల మనంగ

దివసముఖాభినందిత చక్రయుగ్మకం

బుల యనురాగంపుఁ బ్రో వనంగ

హరిహర బ్రహ్మ మహానుభావంబు లొ

క్కటి గాఁగఁ గరఁగిన గుటికయనంగ

నతుల వేదత్రయ లలికాచయము పెను

పొందఁ బుట్టెడు మూలకంద మనఁగ

నఖిల జగముల కదైర యగుచు జనన

మాజకరపుట హృదయ సరోజములకు

ముకుళనంబును జృంభణంబును నొనర్చి

భానుబింబంబు పూర్వాద్రిపై వెలింగె॥

ఇట్లే సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయ వర్ణనలు కాముకచిత్త ప్రవృత్తి కనుగుణముగ భావనాచమత్కృతి కాలవాలములై ప్రబంధరీతి కొఱవడి దిద్దు చున్నవి.

క॥ ఇనుఁడు దనకడకు నేలెం

చినరాగముఁ బొందు టది యుచిత మనఁగాఁ గెం

పున మెఱసి పశ్చిమాశాం

గన జనసంభావనముల గారవ మందె॥

సీ॥ నలువ చెందొవలరేకులకు నన్నువుపెట్టఁ

గోరి కావించిన గుళిక యనఁగ

“నఖిల ద్విజ శ్రేష్ఠ మగు చకోర చయంబు

తపము సముల్లసత్ఫల మనంగఁ

బూర్వపయోరాశిపాంతః గెంజాయచె

న్నొదవిన పవడంపుఁ బొద యనంగఁ

జగురుజొంపము నును జిగి యొప్ప నుదయాద్రిఁ

బాలుపారు నవకల్పభూజ మనంగ.

నరుణరుచి తనమండల మతిశయిల్లఁ

బొడిచి దివిఁ బాగికి దీధితు లడరఁజేసి

యంతకంతకు నెక్కుచు సంతమనముఁ

గాలుకొననీక చంద్రుడు గాల్తె నధిప”.

అల్పాక్షరముల నిట్టి యనల్పభావోపేతముగ నుత్ప్రేక్షించుట తిక్కన యట్టి కవి బ్రహ్మకేతగును.

కీచకునికాముకప్రవృత్తి కనుగుణము లగు వనశకుంతముల విహారవర్ణన మాతని నుద్రేకింపఁ జేయునదియై రసపోషణమున కెట్లుపక రించుచున్నదో తిలకింపుము.

“ఇంపైన ప్రియ కాన నిచ్చి నిల్చిన మధు

వాదట నాను మత్తాలివిభునిఁ

జెట్టువ ల్పచరించి చుట్టుఁగ్రమ్మటిమనో

రమ నియ్యకొలుపు మరాళవిభుని

ఫలరస మొండొంటి కెలమిఁ జంచుల నిచ్చు

మెయినఁ జొక్కిడు శుకమిథునములను

గమిఁ బాసి తలిరుజొంపమునకు మెయిమెయిఁ

దాకంగఁ జను పికదంపతులను”

ప్రకృతినుండి చక్కని యువమానములఁ గైకొనుటలోఁ దిక్కన కాళిదాసుఁ డంతటివాఁడు.

సన్నిచోడునికుమారసంభవమునఁ గల యనేక ప్రకృతివర్ణనలు సంస్కృతాధారములు. అటసట స్వోపజ్ఞ జనకములును గలవు. కాళి

దాసుని పార్వతి “సంచారిణీ పల్లవి నీ లత”. ఈతనిపార్వతి “పుష్పిత జంగమలతల నడిమి కల్పలత”. కవికులగురు వగు కాళిదాసుని సైతము మురిపించు గల ప్రకృతి వర్ణనా మైశారద్య మతని కప్రయత్నలబ్ధ మని యన్నందుల కీ క్రిందిపద్యము ప్రబల నిదర్శనము.

సీ॥ మొన లావులించి వాసన సల్లబసిగొని

లేదేటిగము లెగులినపకుండ

నెడ సూటగొని వేచి నుడియు తెమ్మెరలనే

బాడము పుప్పొడి వొలివోవకుండ

తరణి కూటమున మే యెరలి పద్మినిమేన

మొలతెంచు మధుమద మొలుకకుండ

మేల్కొని గోమిని మెలగి, మైమురిసిన

బొదిగొన్నయకరువుల సెదరకుండ

తే॥ దెలిసి జక్కవలొంజొంటి గలయదారు

కలకలంబున రేకులు గదలకుండ

మున్నకొనివచ్చి గణికానమూహితోడ

గిరిజ పూజించె బసిడితామరల వరదు”

ఇట్టి వా యా పట్టుల ననేకములు. గజక్రీడలు, వేటాముటలు వర్ణించుటలో నీతఁడు సిద్ధహస్తుఁడు.

శివకవులలో నుత్తముఁ డగు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, సుసీశిత మైన ప్రకృతి పరిశీలనము కలవాఁడు. సంస్కృత వాఙ్మయపు వాసన నంటనీయక, కోడికూత నెట్లీ కవి వర్ణించెనో పరికింపుఁడు.

“తొలికోడి కనువిచ్చి నిలచి మై వంచి

జలజల త్రక్కల సడలించి నీల్లి

గ్రోక్కునఁ గాలార్చి కంతంబు విచ్చి

ముక్కున నీకలు చక్కొల్పి, కడుపు

లెక్కించి మెడసాచి నిక్కి మి న్నూచి

‘కొక్కొక్కొక్క’ అని కూనె”

ప్రబంధకవుల కుక్కురములు ప్రకృతి జన్యములు కాక వారి మస్తిష్క-
జన్యము లాట దీనిలోని సహజ సౌందర్య మందుఁ గొఱతెవడును.

పాల్కురికి సోమన్న చూపిన సహజ మగు తెనుఁగు ఘక్కికా
మార్గమునఁ గోనబుద్ధారెడ్డి తన రామాయణ మధురగానము గావించి
నాఁడు. చంద్రవర్ణనమం దెట్టి నిరాడంబరసహజభావోపేతమో!!

“పాలు పొందు కలువలపోరాసి విందు

కలసిన జక్కవకవఁ బాపు మందు

పాలవెల్లిని ద్రచ్చి పడసినవెన్న

శూలియకాడలపువ్వు చుక్కలనవ్వు

నెఱి చకోరములకు నెలనెలపంట

యుఱవేది విరహుల నుడికించు మంట

హరిహర బ్రహ్మల యానందదృష్టి

సరసిజరివుఁ జైన చంద్రుండు పొడిచె.”

ఈ మార్గ మిట్లుండ, నాంధ్ర వాఙ్మయాంబరమున “స్ఫురదరు
కాంశు రాగరుచి”వలె నైత్తావగడ యవతరించెను. కథాకథనమునకు
రంగభూమిగ విపుల మగు ప్రకృతి వర్ణనములఁ గావించి యీతఁడు
ప్రబంధ పరమేశ్వరత్వము సందినవాఁడు. భారతారణ్యశేషమునేకాక
నృసింహపురాణాదులయందును సీతఁడు తన ప్రకృతివర్ణనాపై శా
రద్యమును బ్రకటించి, వానికి కావ్యత్వ మాపాదించఁజేసినాఁడు. రసో
దంచిత మగు సీ వర్ణనము నిజముగఁ గవితామలమమూరుతము వీచిన
ట్లుంతురంగమునకు హాయి గొల్పుచున్నది.

చ॥ “ఇది చనుదెంచెఁ జైత్రుఁ డని మెల్ల వనంబులకుఁ బ్రహేదముఁ

పొదలఁగ మేలివార్తగొని బోరన వచ్చిన దాడికాఁ డనన్

మృదువనదేతాముఖనమీర మెదుర్కొన నుల్లసిల్లె నిం

పొదవగ దక్షిణానిల మనూనమనోహరభలసంబునన్”.

కమ్మతెమ్మెరలవలె డెండము నలరించు నీ వర్ణనలలో శంభుదాసుని జాను తెనుగువర్ణనాపిశిష్టత విశదపడుచున్నది.

గీ॥ పొగడమాకులమొదలను బువ్వరసము

తొలుగి నెత్తావియందున నెఱయ నొప్పె !!

బూచుకొలుకు మున్నునింపులు దలిన్

గడగి వనలక్ష్మి యుమిసిన కళ్లయనగ !!!

గీ॥ అదిరిపాటున వేసవి పొదిలికొనిన

గలగి కదలి పోనేరక మలయపవను

డిందుఁ దలమూర్చుకొనియెనో యిప్పు డనగ

నమరుదాశవృంతముల మందానిలంబు॥

సీ॥ చిలుసానఁ బట్టించి చికిలీసేయించిన

గండగొడ్డలి నిశాగహన లతకుఁ

గానొన్న నిబిడాంధకారధారాచ్ఛటా

సత్త్రవాటికి వీతిహోత్రజహ్వ

నక్షత్రకుముదకాననము గిల్లెడుబోటి

ప్రాచి నెత్తిన హస్తపల్లవాగ

మగసి మంటికి మంటి కైక్య సందేహంబుఁ

బరిహరింపఁగఁ బాలుపడ్డ యవధి

నృసింహకృష్ణ తొలిసంజచెలిమికాఁడు

కుంటువినతామహాదేవికొడుకుఁగుట్ట

సవిత్వసారథి కృష్ణచాయ దెలుప

నరుణుఁ డుదయించె ప్రాగ్ని శాభ్యంతరమున.

అనుచు తీవిగుల్కు భద్రగజపు నడలతోఁ బ్రత్యక్షమగుచున్నాఁడు శ్రీనాథ కవి సార్వభౌముఁడు. ఈతని ప్రకృతివర్ణనము లన్నియు సంస్కృతపు నొరవడిని ఒడి స్వకీయోపజ్ఞాముద్రచే విభాసితములు. పోతన్న

కోశములోని పదము లన్నియు నొక్కచోఁ జేర్చి కూర్చినట్లు వృక్షజాతుల నన్నిటిని సమీకరించి పద్యము లల్లెను. వానిని నున్నతమగు ప్రకృతి వర్ణనము లనఁజాలము.

ఉ॥ అందుఁ దమాల, మాల, వకు శార్దూల నింబ కదంబ పాటలీ
చందన నారికేళ ఘనసార శిరీష లవంగ టుంగ మా
కందుక చందన క్రముక కాంచన బిల్వ కపిత్థ మల్లి కా
కుంద మధూక మంజులనికుంజములం దనరారి వెండియున్.

ఇట్టి వాంఛ వాఙ్మయమున నితరకవులయందును లెక్కకు మిక్కిలిగాఁ బొడఁగట్టెను. “ఇట్టివిగూడ ప్రకృతివర్ణనలే యైనచో వస్తుగుణదీపిక నుత్తమ మగు ప్రకృతివర్ణనాగ్రంథముగ నెన్నవలయును” నను రామలింగారెడ్డిగారి హాస్యాక్తి మఱువరానిది.

పెద్దన, తిక్కనాదులమాట యట్లుంచి ప్రబంధకవులప్రకృతి విధాన మంతయు నొక్క యచ్చునఁ బోసినయ ట్లుండు నని స్థూలముగ నూహింపవచ్చును. ప్రబంధకవితాపితానుహుఁ డగు నల్లనాని పెద్దన హిమాలయ పర్వతములఁ గొంత తన మనోవిధిని జ్ఞాతించుకొని వర్ణింప నారంభించెను. అవి పెనుగొండ పరిసరముల వర్ణనలని పెద్దలయభిప్రాయము. “తుహిన భూధర శృంగ శ్యామల కోమల కానన హేమాఢ్యదరీ ఝరీనరీక్షాపేక్ష”తోఁ బ్రవచుఁ డరిగెను. అచ్చో “ఉల్లలదలకాజలకణ, పల్ల వితకదంబముకళపరిమళలహరీహల్లోహలమదబంధర, మల్లధ్వను లెసఁగ మరుదంకురములు” వినరెను.

దృగ్విదాహచ్చిదావినిద్రాణమదవ
దంజనాలాసమూలశయ్యావిధాన
తోరణాధోరణాకల్పికోరుశోణ
మృత్తికారాశియో యన” సంధ్య మొనసెను.

సూర్యబింబము సాయంకాలము రక్తవర్ణ మదాల్చెనగుటకుఁ బ్రవరుడు
వనూధినీవాంఛితముఁ దీర్చక వంతలఁ బడఁదోసి పోవుటచేఁ గల్లు
నాగ్రహమే కారణముగా వర్ణించిన యీ పద్య మాచిత్యముచే విరా
జితము. నిక్కమునకుఁ బ్రకృతివర్ణన లిట్లు కావ్యపాత్రులతోఁ బ్రకృష్ట
బంధములు గల్గి యలరారవలయును.

“తరుణి ననన్యకాంత సతిదారుణపుష్పశిలీముఖన్యథా
భరవివశాంగి నంగభవుబారికి నగ్గమునేసి క్రూరుడై
యరిగె మహీసురాధముఁ డహంకృతితో నని రోషభీషణ
స్ఫురణ వహించెనో యన నభోమణి దాల్చె గమాయదీధితిన్”

సాయంతన సమయముల రాయలతో మృగయావినోదముల సందర్శించు
పట్లఁ బరికించిన ప్రకృతి నెట్లు వర్ణించుచున్నాఁడో గమనింప నగు
నీ పద్యమున.

శా|| “శ్రేణుల్ గట్టి నభోంతరాళమునఁ బాటెన్ బక్షు; లుష్ణాంశుపా
షాణవాతము కోష్ట మయ్యె; మృగతృష్ణావాధు లింకె; జపా
శోణం బయ్యె; బతంగబింబము; దిశాస్త్రమంబు శోభాదరి
ద్రాణం బయ్యె; సరోజపండములు నిద్రాణంబులయ్యెన్ గడున్

చంద్రునిలోఁ గనంబడు నీలిమను గవులు పెక్కురీతుల వర్ణించిరి. పెద్దన
గావించిన యీ క్రింది కల్పన మపురూపము. ఇట్టి వర్ణనలు కొన్ని
పెద్దన్న పెద్దటికమును నిలఁబెట్టుచున్నవి. అందులకు ముఖ్యహేతు వా
వర్ణన లితివృత్తముతోఁ బెనవేసికొని యనాచిత్యముతో నుట్టివడు
మండుటయే

చ|| “మరున కొనంగఁ గాలము తమశ్చట కాటుకగా నవోదయ
స్ఫురదరుణప్రభాపథికశోణితసిక్తసితోడుభుక్తమున్
హరిహయదిష్ణభస్మమునన్ బలి చల్లి పటాంకమున్ వనూ
త్కరభరితంబునై వెలుంగఁ గాంచి నుధానిధి నెత్తె నత్తటికా.

ముక్కుతిమ్మనార్యుని ముద్దుకవితాలత, ప్రకృతి సౌందర్యసారథవిభాసి
తము. శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామకు మేరువును వర్ణించి చెప్పటలోఁ బాత్రో
చితమైన వర్ణనాప్రాగల్భ్యము సుపరికటితము.

సీ॥ జీర్ణ పర్ణద్రు సంకీర్ణాహిమణి విభా
మాయాకిసలవంచ్యనూనసికము

శశికాంతరుచి మృషానలిల సంస్కాలన
శ్లథవిపాణోద్విగ్నపైరిభంబు

గోమేధిక ప్రభాంకూర మిథ్యామధు
ద్రవలిలిత్రామిశద్భల్లుకంబు

నీలగండప్రస్తరాళీకగజభేద
శీర్మన్నఖిక్షుబ్ధ సింహకులము”

తే॥ “గారుడాశ్మచ్ఛవిచ్ఛటాకపటయవన
పూలికాచర్వణవ్యగ్ర బాలమృగవి
లంఘ్యమానాబ్జరాగశిలావితాన
కూటదాహగ్ని యదే మరుత్కుఢర మబల.

ఇంతటి రమణీయ భయంకరమైన మేరువునందు సంచరించు చెంచెతల
నెంతటి తేటమాటలతో వర్ణించెనో!

“వర్ణచనఁబొంది చేరువకు వచ్చిన చంద్రుని జింకసేసి హ
ర్షించియుఁ దత్పుధారననిషేచనచే నవి చావకున్నివీ
క్షించియు నేటుదప్పె నని చే విలు నమ్ములుఁ బాటవైచి ల
జ్జించి చరించుచుండుదురు చెంచెత లగ్గిరిపానుభూములకా.”

“నాయంకాల వర్ణనలు”, “చంద్రికా విహారములు”, “సూర్యాస్తమ
యాది వర్ణనములు” మహోజ్జ మధురములై ముక్కుతిమ్మనార్యుని
ముద్దుఘోషకు ముచ్చటైన యుదాహరణములేకాని యీ వర్ణన లితి

వృత్తమునుండి విడదీయరానంత గాఢబంధము కలవి కాకుండుట విచార్యము.

వసుచగితకారుని గిరిక ప్రకృతిజీవికి ముద్దు బిడ్డ. గిరిక బాల్యజీవిత మంతయు నొక చక్కని ప్రకృతివర్ణనాప్రబంధము. శుక్తిమతీకోలాహలసమాగమవర్ణనములోని శ్లేషసూక్త్యము భట్టు మూర్తి ప్రతిభను సుప్రథిత మొనర్చుచున్నది.

రాయలు నిరంతర ప్రకృతిపరిశీలనతత్పరుడు. ఆ ముక్త మాల్యద యందలి గ్రీష్మవర్ణన, వర్షర్తు వర్ణన లతి దీర్ఘములై వస్త్రైవ్య క్యమును జెఱచినను, అందలి ప్రగాఢ మగు కల్పనాశక్తి, ఊహాశక్తి (Imagination and Fancy) ఆంధ్ర వాఙ్మయమున మణియొకచోఁ గాన్పింపనివి. ఈతనిప్రకృతి వర్ణనములు ద్వివిధములుగా శ్రీ ఫలకా గణపతిశాస్త్రిగారు వింగడించిరి. (1) కవిభావనాముద్రితముకాని సహజ మగు ప్రకృతి వర్ణనలు. ఇందుఁ గవిభావన మంతర్లీనమై లుప్త ప్రియముగ నుండును. ఇందుల కుదాహరణ మచ్యుతమజ్జనార్థమై చెంగల్వడిగ్గియ నీరుకొని, దివ్య ప్రబంధము పాడుకొనుచు వచ్చు చాగ్రవిడాంగనావర్ణన మొం తేని సహజము.

“శయపూజాంబుజముల్ ఘటించడఁబడక జన్తోయి లేఁగెనుపై
దయ తప్పక బసుపాడి, పాగడపుఁ బాదంబొప్పు జెంగల్వడి
గ్గియనీ రచ్యుతమజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్య ప్రబం
ధయుగాన్యల్ ద్రవిడాంగనల్ నడతురుద్వాసంపులోత్రోవలక”

ప్రకృతి నాలంబము గావించుకొని కవిభావన యలంకారాదులసహకార ముతో విశృంఖలముగ విజృంభించుట ప్రకృతియందు సూత్రీప్రియము. చూడుఁడు.

“కలనున్ నీలమయంపుఁ దల్లి యొలుదాకం జేటనీ రొప్పు ర
 ధ్యలకూపంబుల మీలఁ జూచి, వలభీవ్యాసంగితుంగద్రుశా
 ఖలలో నుండి గుభాలునక లకుముకుల్ కందె పడుక, లేచు, మూ
 ర్చిలి గేహేందర ద్రావిడిపరిచితిక జెండాడు చందంబునక.”
 కవికి నుండనగు నుత్పేక్షా శక్తి, సారము ముట్టిన దీ సాహితీ సమ
 రాంగణ సార్వభౌమునిలో.

మాటమూలలఁ గల ప్రకృతి స్వభావములఁ జిత్రించుటలో
 నీతని కీడైన కవి వాఙ్మయమున లేడనవచ్చును. (1) మేడిపండు
 లోనికి వర్షపు నీరెక్కినపు డందుండి దోమల పంక్తులు వెడలుట.
 (2) మాలదాసరి కథలోని వటవృక్షవర్ణన—అందున ముట్టియాకు
 లను బురుగులు కొట్టివేయఁగా నేర్పడిన గీచల వర్ణన, (3) కుల్యాంతర
 ములలో నిద్రించు బాతువుల వర్ణన, ఇంకను నిట్టి వనేకములు “రవి
 గాననిచోఁ గవి గాంచునేకదా” యను సూక్తిలోని సత్యమును నిలువఁ
 బెట్టుచున్నవి. కాని వీనికిఁ గథలో నేమాత్రము సంబంధము లేకపోవు
 టచే బ్రధమశ్రేణికిఁ జెందిన వర్ణనలుగాఁ బరిగణించుటకు వీలుపడదు.

ప్రబంధ కవులలోఁ బింగళి సూరన ప్రకృతి వర్ణనలయందును
 దన సార్థక్యమును జూపెట్టినాఁడు. ప్రతి వర్ణనము సతఁడు చక్కని ధ్వని
 మయముగను, కథా ప్రకృప్తసంబంధగను గూర్చి తన విశిష్టతను
 బ్రదర్శించెను.

“నిలసితవీచికాయత రవిప్రతిబింబమిషంబునక మహా

జలనిధి లక్ష్మసార్వచయచక్రిపయిం జెయిచాచి యొప్పు సం
 ధ్యలఁ బురలక్ష్మీధర్మవిధు లన్నియు నొజ్జలపుచ్చకాయగా
 వలయు విడండతండు రసవత్పరిభామిష బాహుబంధము.”

అను నీ సముద్రవర్ణనము భావికథ కంతకును సూచ్యార్థసూచికగా
 నొప్పుచున్నది.

మణి స్తంభుడు సుముఖానత్తికిఁ జూపుచుఁ జేయు నముద్ర వర్ణనము, అందు తిమింగల శిరోరంధ్ర ప్రసంగము తరువాతి కథ యగు నలఘువ్రతుని చరిత్రయం దతని భార్యలు తిమింగలముచే గ్రహింపఁబడి తీరిగి దాని శిరోరంధ్రమునుండి చిమ్మఁబడిన నీటిలోఁ బడి గగనమున కెగియుట ప్రాతిపదికము. అంతియేకాక ప్రకృతకథలో విరాగ దంపతులను సరాగులుగ మార్చుట కుద్దీపనము. ఇట్టి వర్ణనములే నిజమునకు సార్థకములు. కవికిఁ గావ్యమునకుఁ జరితార్థ దాయకములు.

“ఒక విషయమునుబట్టి చూచిన సరస్వతీ చతుర్ముఖి విలాసము వంటి ఘట్ట మాంధ్రమున నెక్కడను లేదు. ఏ విషయ మనఁ బ్రకృతిని ప్రాత్రముల జీవితముతోఁ గలసివట్లు వర్ణించుట” యను రామలింగా రెడ్డిగారి వాక్యము సత్యసమ్మతము.

తరువాత నాంధ్ర వాఙ్మయమునకు క్షీణయుగము. గతానుగతికము లైన రచనలు తామరతంపరలుగ వెలసినవి. వానిలో నెచ్చోటనైన నెడారులలో “బయ్యాసెస్సెన్నులవలె నొకటి రెండు ప్రకృతివర్ణనలు స్వోపజ్ఞకములు పొడఁగట్ట నగును గాని కష్టమునకుఁ దగిన ప్రతిఫలము గిట్ట దని నాశంక.

ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయ మాంగ్ల వాఙ్మయము ననుకరించి యభివృద్ధి జెందినది. ఆధునికకవు లాంగ్లమున Wordsworth, Shelly, Keats మున్నగు కవులవలెఁ బ్రకృత్యుపాసనా తత్పరులై హాయిగ, స్వేచ్ఛగ ప్రకృతిలోని స్పందనమునకుఁ దన హృదయమును స్పందించి కవన మల్లిరి. అనుకరణముతోఁ దొలుత ప్రారంభమైన కాలాంతరమున నన్యకవులలోఁ బ్రకృతివర్ణనము స్వకీయప్రతిభావిలసితముగ విరాజిల్లి నది. “ఋతువున కొక రుచిరాలంకృతి సవదరించి యభినయించెడి స్మృతితీలయయోగిని”గా శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావు కవిగారు ప్రకృతిని బునీతముగా దర్శించిన ధన్యత సంపాదించుకొనిరి.

“సతతనూతన మృదువిలాస ప్రభూత
తావకమనోజ్ఞలాస్య సందర్శనమున
నాదుభావాలు మధురగానమ్ము సలిపె
ప్రకృతి యానందతస్మయత్వమున మునిగి”

అని తన యానందమును వెల్లడించుచున్నాడు తొక సవ్యకవి.
“ఆకులో ఆకులై పూవులోఁ బూవునై, కొమ్మలో కొమ్మనై నును లేత
రెమ్మనై, యీయడవి దాఁగిపోనా? చిరుగాలికెరటమై, సెలయేటి
పాటలో తేటనై పోనా?” అని యేమి చేయుటకును దోచక స్తబ్ధుడైనా
తొక భావకవి. అతఁడే మఱియొకసమయమునఁ దన భావకవిత్వపక్ష
ముల విహంగత్వము వహించి “దిగిరాను, దిగిరాను దివినుండి భువికి”
యని సంతోషమునఁ గేకలువెట్టుచున్నాడు. మఱియొక మభినవ కుశీ
లవుడు “మామిడికొమ్మమీఁద కల మంత్రపరాయణుడైన కోకిల
స్వామి”కి మ్రొక్కుచున్నాడు. అతఁడు “కానఁబడక, అనుమానప్రమా
ణమున సందియునందని పరమత త్వమవలనుంచి పంచభూతదృశ్యం బైన
ప్రకృతి యొకటి” తనకు లక్ష్యమని విశదమొనర్చుచున్నాడు. తన కత్యంత
ప్రియులగు బాంధవులను, తల్లిని, ప్రేయసిని, సోదరిని ప్రకృతియందే
దర్శించుచుఁ దృప్తి జెందుచున్నాడట.

ఇట్టి యాధునికాంధకవుల ప్రకృతి తానాత్మ్యముపై విశ్వకవి
రవీంద్రుని ప్రభావముగూడ నెంతో ప్రసరించినది.

విశ్వనాథవారి “కిన్నెరసాని పాటలు”, “ఋతుసంహారము”
సునిశితపరిశీలనఫల మగు ప్రకృతివర్ణనలతోఁ గూడినవి. పింగళి,
కాటూరి వారల “తొలకరి” ఆచార్య సుబ్బారావుగారి “తెనుఁగుతోట”
తెనుఁగు ప్రకృతికి దర్పణములు.

అచ్చముగాఁ బ్రకృతి దృశ్యములను వర్ణించుటలోనే తనయక సవ్య
కవులచాతికి జీవగజ్జ యగు నైతును, గ్రామీణ దృశ్యములను బ్రకృతికి

ముద్దు బిడ్డలుగ జీవించు పల్లెపడుచులను, తన కవిత్వమున కితివృత్తము గావించినాడు. ఆంగ్లమున Wordsworth "Solitary reaper" మున్నగు ఖండకావ్యములు వీరి కిందు మార్గదర్శకములైనవి.

శ్రీ వటుకూరి వెంకటనరసయ్య "క్షేత్రలక్ష్మి", దుష్ప్రవృత్తివాని "కృషీలవ్రుడు" వైత్రయోక్త స్వాధ్యరహితజీవన విధానప్రాశస్త్యమును బ్రదర్శించుచున్నవి.

"రారమ్మోయి! కవీశ్వరా! హృదయమర్చక్షేత్రముం దున్ని సం
స్కారానన్న ఫలమ్ము సంకుటకు స్వర్గస్థానమం దుండెరా
వారే వైత్రులు విశ్వజీవనకళపారంగతుల సీ కవి

త్వారంభమ్మున కిది స్వర్గ యుగ మన్నా, నాటికిన్ నేటికిన్"
అని వీరుల ప్రబోధము.

దుష్ప్రవృత్తి రామిరెడ్డిగారి 'పనకుమారి' మధురిమంబుల ప్రకృతికావ్యము.
శ్రీ నండురి సుబ్బారావు, కవికొండల వెంకటరావు, అడవి బాపిరాజు
మున్నగు నవ్యకవులు సహజసౌందర్యవిలసిత మగు జానపదులజీవితము
వర్ణించి సూత్నమార్గముల వెల్వరించిరి.

నండురివారి 'యెంకికి' "త్రోట పూల మనసులు తెలుసు"
బాపిరాజుగారు పడవవారితోఁ బడవవాడై

"రావోయి సిన్నవాడా ! మావాడరావోయి సిన్నవాడా !
అని నాటి పడవవానిని బిలిచి

"ఉచిక్కి వాగుల్లోకి-ఉయ్యల లూగుతు పోయి

సందరాన పుట్టెటి - సెండురూని సేరు కొండ"మని వారికి
పైదోడగుచున్నాడు.

ఇట్టిది నిస్సర్గ మగుకైత. దీనికిఁ బాండిత్యము, కోశములు, అప్పకవీయము
పనిలేదు. కవితకు జీవనమగు భావనాశక్తి యవసరము. పాల్కురికి

సోమన్న చెప్పిన తుమ్మెద పదములు, పర్వత పదములు మున్నగు మన జానపద సాహిత్యము ప్రకృతి శోభారామణీయకము. ఇది కృతక మగు మార్గ గవిత్వపు మాడావుడికిఁ దెరమటుఁగై నది. దానిని పునుగుడ్డ రించి జాతీయ జీవన విధాన గ్రహణమునకుఁ దోడ్పడవలయును. జాన పద కవిత్వ ప్రాశస్త్యమును Johnson పండితుఁ డిట్లు ప్రశంసించెను.

"There is scarcely any species of poetry that have allowed more readers or excited more writers than the pastoral. pastoral is a way out of "cares and perturbations into Elysian regions where we are to meet with nothing but joy and contentment".

జానపద గవిత్వ మల్లుటకు నిరుపహతి స్థలము లుండరాదు. గవి వారిలో నొక్కఁడుగ జీవించి వారి యనుభవములను గ్రహింప వలయును. W. Irring ఆంగ్ల వాఙ్మయములోని జానపద కవిత్వ విశిష్టత నిట్లుగ్గడించెను;

"The pastoral writers of other countries appear as if they had paid an occasional visit and became acquainted with her general charms, but British poets have lived and revelled with her".

అట్టి యున్న తస్థితిని దెనుఁగుఁగవులు గూడ నందుకొనవలయును. అపారభావనా విలసితులును, అతీంద్రియానుభవులైన యెవఁకులు ప్రకృతితోఁ దాదాత్మ్యము పొందినపుడే వారి రచనలకు సార్థక్యము సార్థక్యము. మన కానందైక్యము. మార్గకవితాభిమానముతోనే పరితృప్తులుగాగ, నిస్వర్గకోమల మగు దేశికవితాభిమాన ప్రవృత్తులై, జాతి మనః ప్రవృత్తుల నుస్మిలనముఁ జేసి, వాఙ్మయ విశిష్టతను ద్యోతమానము చేయ వలసిన బాధ్యత మనకవిపుంగవులపై నున్నది. ప్రకృతిలో జీవించి, ప్రకృతి సౌందర్యమునకుఁ బులకితులై, పఠితలను బులకింప జేయఁగల వాఙ్మయ మింకను నెంతయో సృజించి రససిద్ధు లగుట జాతికి గర్వకారణము !!.

శీమద్రామాయణము-మానవత్వ ప్రతిష్ఠ

శ్రీ భమిడి సత్యనారాయణశర్మ.

పించుటకును గారణ మా విలక్షణతమనాతీరనన్ని వేశమే. తుదకు శింశుపావృక్షమునుండి సీత నుపలక్షించుచుండిన యాంజనేయులయందు వాల్మీకి ప్రవేశించి “ఇమా మసిత కేశాంతాం శతవత్రనిభేక్షణాం; సుఖాహ్లాద దుఃఖతాం దృష్ట్వా మనూపి వ్యధితం మనః” అని సీతదుఃఖమునందుఁ గ్రొంచీదుఃఖప్రతిబింబమును స్ఫురింపజేయుచుఁ గాయకసరు తినుసట్టి యాటవికుండ నైన నా హృదయముగూడ నీ సీతదుఃఖముచే వ్యధ నొందుచున్న”దని తన యనుభవము నా ఋషి యుగ్గడించి యున్నాఁడు! పైఁగఁ “గావ్యం రామాయణం కృత్స్నం సీతాయా శ్చరితం మహత్” అని శ్రీమద్రామాయణము పేరుగాని యయ్యది సీతచారిత్రమే యని చెప్పినంత యుత్కృష్టస్థానము నలంకరించెను సీతామతల్లి వాల్మీకిహృదయమునందు. ఇఁకఁ దార, మంజోదరి, మున్నగు స్త్రీల విలాపములు కేవలహృదయవిదారకములు. అదియంతయుఁ గ్రొంచీదుఃఖసంజనితకరుణారసతరంగములే యందురా? కాదు; వాల్మీకి స్వీయ చరిత్రకూడఁ గొంత సీతారాముల నాలంబనముగ గ్రహించి యానాఁడు వాల్మీకి హృదయమును గలంచిన యనుభవముల నందుంచెనని నా మనవి. వాల్మీకిభార్య యగు బోయతకూడ నొక మొలకు స్త్రీ యని మనము గ్రహింపరాదు. తారాపాత్రమును బొగుగఁ దిలకింపుఁడు! వాల్మీకి కామె యెంత దుఃఖించెను? అది నటనమా? కాదు. వాల్మీకి యొసరించెడి దుష్కృత్యములందలి పాపమును దాను బంచుకొననని యాతనిభార్య నిరాకరించినంతమాత్రమున నా యజ్ఞరాలి నాతఁడు విడుచుట పాడియా? సీత లక్ష్మణు నే తీరున నెన్ని దుర్భాష లాడియుండలేదు? రాముఁడామెను గాదని నడతనా? తొల తన భర్తతోఁగూడ

మృతి నొందెద నని చెప్పెను. కాని తుదకు సుగ్రీవుని యామె చేపట్టక తప్పలేదు. ఆ తీరున వాల్మీకిభార్య యగు నా బోయతగూడ చేసియుండవచ్చును. ఆ కాలమునం దా యాటవికస్త్రీల కది ధర్మము కావచ్చును. అంతమాత్రమున కాతఁడు తన స్త్రీని వీడిపోవుట తగియుండలే దని నాటికొంచీరోదనముచే నాతని హృదయము కరగిపోయెను! అందుచే నాతనిమానస మా దినమున నొక యగ్ని పర్వతమువలె నుడుకసాగె నను విషయ మీ వారి కె చెప్పియుంటిని. ఈ రీతిగ శ్రీమద్రామాయణము నందు విషమఘట్టము లనేకములు మానవుల నెఱుల జీకాకుపఱచుచుండునో చర్చించి శ్రీరామచంద్రుఁ డే తీరున మానవమాత్రునివలె సంచరించి వాని నన్నిటిని దన నిశితధర్మపరిపాలనముచే నట్టి విషమవిషయములను జయింపఁగలిగినో నిరూపించెను. ఆ యా విషయములు చర్చించుతఁడఁ బాఠకమహాశయులకు విన్నవించుకొందును. వీది యెట్లున్నను వాల్మీకి మతమునందు స్త్రీస్వరూపము కేవల మొక త్యాగమూర్తియనియు, నామె పరమపవిత్ర మగు వస్తు వనియు, నామె నెల్లప్పుడు నెట్టి విషమపరిస్థితులయందును గౌరవింపవలయునే కాని యామె నొక తుచ్ఛ మగు భోగ్యవస్తువుగ గ్రహించుట పురుషునియందలి యక్షమనీయ మగు లోప మనియు నా మహాశయునినిశ్చయ మని యాతని కృతి చాటుచున్నది. ఈ రహస్యమును గ్రహించిన మహితాత్ముఁ డీ కలియుగంబున, త్యాగయ్య యొక్కఁడే యని చెప్పిన సాహసోక్తి కాదు. స్త్రీవలననే పురుషున కుత్తేజము కలుగునుగాని కేవలపురుషునివలన నీ జగమునందుఁ బౌరుషము, గౌరవము, విజ్ఞానము, వీర్యసాహసాని మహాపురుషులక్షణములు కలుగ నేరని వాల్మీకి మతము. అందుకుఁ దార్కాణముగ గమనింపుఁడు; పదునాలుగువేల దుష్టరాక్షసుల యాధికముహూర్తంబునం బోరిగొన్న జగదేకవీరుఁ డగు రాముఁడు రావిణసంహారముకొలుకై యే డహోరాత్రంబులు యుద్ధము నలుపవల

నివచ్చెను! కారణ మేమి? జనస్థాన యుద్ధమునందుఁ దన కెదురుగ నీశ యుండెను. ఆ వీరమహిషి తనభర్తను జూచుచు నాతనివీరవిహారమునకుఁ దన నిశితకటాక్షపంక్తిని దోడు నల్పించుండెను! నీశ తన్ను సరణ్యవాస మునకుఁ గొంపోవ శ్రీరాముఁడు నిరాకరించినప్పు డే మనెను? “వనవా సస్య శూరస్య చర్యా తే మను రోచతే” అని వనవాసమునందు రామచంద్రుఁ డే నీతి ప్రవర్తించఁగలఁడో నా మహావీరకాంత చూడఁ దలంచెను! కావున శ్రీ యను వ్యక్తి పురుషునకు మహత్తరశక్తి నిచ్చెడి ‘కళత్రము’. ‘కళత్ర’ మనఁగా నేమి? పురుషస్య కళాత్ర త్రాయత, ఇతి, కళత్రమ్’ అని దానికి వ్యుత్పన్నార్థము కాదా? దానినే “దేశేదేశే కళత్రాణి దేశే దేశే చ బాంధవాః; తం తు దేశం న పశ్యామి యత్ర భ్రాతా సహోదరః” యను శ్లోకమునందుఁ బూర్తిగ వాల్మీకి విశదీకరించుచున్నాఁడు. ఈ శ్లోకమున కర్థమును నిర్ణయించుటలో మనవారు శ్రీలన శ్రీరాముఁడు చాల చుక్కనగఁ జూచినటుల నన్వయించి భార్య లెల్లడల నున్నారుకాని లక్ష్మణునియట్టి సోదరుఁ డెచ్చటను గాన రాఁ డని యర్థము చెప్పుచుందురు. అయ్యది వాల్మీకి సమ్మత మైన భావముగఁ గన్పట్టదు. శ్రీరాముఁ డా తీరున “దేశే దేశే కళత్రాణి”యని చెప్పుటలోఁ దన భార్య యొక్కతెయే తనయందపూర్వాయరాగము చూపునట్టి వనిత కా దనియు, నట్టి మహా వీర మాతలు పెక్కండ్రు “కళత్ర”ము లనేకప్రదేశముల నరుంధతి, సావిత్రీ, దమయంతి, అనసూయ, మున్నగువార లెందఱో కల రనియు నేక గర్భజనితు లగు సోదరులే యొకరినొకరు చంపుకొనుట తటస్థించుచుండ భిన్నోదరుఁ డగు లక్ష్మణునియట్టి సర్వపరిత్యాగి మృగ్య మనియు నా కవియభిప్రాయ మని నా మనవి. అందు నొకవంక శ్రీ గౌరవము చెడకుండ సాభాతృత్వ మన నొలు లుండవలయునో చెప్పుటవాల్మీకి మతము. పురుషునికళలను శ్రీ యెటుల రక్షించునో మనకు రామా

యగమునందు జనస్థానయుద్ధానంతర మీ తీగున వాల్మీకి న కా
నించెను.

“శ్లో. తం దృష్ట్వా శత్రుహర్తారం మహర్షీణాం సుఖావహం

బభూవ హృష్టా వై దేహీభర్తారం పరివన్దజే”

“పునః పరివన్దజ్య శశిప్రభాసనా

బభూవ హృష్టా జనకాత్మజా తదా”.

ఈ రీతి నా “శశిప్రభాసన” యగు నీత శ్రీరాముని గౌరవించుటచే నా
ఖర, దూషణ తిశిరః ప్రముఖరాక్షసుల శస్త్రాగ్రహతములచే గలిగిన
యాభాతము లన్నియుఁ ద్రుటిలో మాయ మయ్యె నని గోవిందరాజా
దులు వ్యాఖ్యానించిరి. అచ్చట “శశిప్రభాసన” యను విరుదము నా
కవి నీత కిచ్చుటలో రహస్య మేమి? చందూఁ డేతీరునఁ దన యమృత
వృష్టిచే సమస్తలోక తాపములను భోగొట్టునో యా రీతిగ శ్రీరాముని
యుద్ధశ్రమ మంతయు నా చందముఖి యపనయించెను ! ఇంతకన్న
సనదృశసాదృశ్యము మనకుఁ గళితవిషయమున నేమి కావలెను? ఎన్ని
యున్నను “భార్యమూల విదం గృహ” మృశికదా పెద్దలు వచింతురు.
కావున నాఁటి క్రొంచమిఘన నృత్తాంత మాతీరున మహత్తర రససవం
తిగ మాఱి యనన్యసామాన్యబుష్టి వాన్వైభవముచే నయ్యది
యా రామసాగరగామిని యయ్యె నని చెప్పకతప్పదు. కరుణారసము
శృంగారరసవిచ్ఛిత్తిచే గలిగిన శోకముగాని దానికి వేఱొండు స్వతంత్ర
స్థానము గానరాదు. రసము లన్నిటియందును స్వతంత్రముగ నిలువఁ
జాలిన దొక్కవీరము. శృంగారమునకుఁగూడ దాని యాలంబన నువ
సరము. ఈ వీరశృంగార రసములే యీ సృష్టి కాధారము లని వాల్మీకి
నిశ్చయము. తుదకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానాది కరుణారస ప్రపూరిత
ము లగునతివృత్తములుగూడ వీరశృంగారరసములయొక్క విచ్ఛిత్తిచే
గలిగిన శోక మోహములుగాని వేఱొండుగావు. సలోపాఖ్యానమన నేమి?

కావున శ్రీమద్రామాయణావిర్భావమునకుఁ బ్రధానకారణములు వీర శృంగారరసానుభూతులు. కరుణారస మానాటి యనుభవముచేఁ గలిగిన తాత్కాలికోదేకము. మానవజీవిత మంతయు “మరణాంతం తు జీవితమ్” అను వాక్యమునం దిమిడియున్న దని శ్రీరామచంద్రుఁ డనిసంత మాత్రమున మన మాతీగున నిర్ణయింపఁజనదు. అయ్యది కేవల తాకిక రసానుభూతికే చెల్లునుగాని, యది పరమార్థమునకుఁ జెల్లి దని వాల్మీకి యభిప్రాయము. ఆ యావించయములు ముగ్ధుండు మనము తెలిసికొందు ముగాక ! వీరుఁ డగు మానవుఁడే యమృతత్వ మొందఁగలఁ డనియు, శ్రీ, పురుషున కట్టి వీరరసానుభూతిని దని శృంగారరసప్రవాహముచే నెల్ల వేళలయందును జాగ్రత్తుగఁ గాపాడుచు నీ ప్రపంచమంతయుఁ గేవల తుచ్ఛము లగు పదార్థములలో నిండియున్నను వాని నన్నిటిని దన ప్రేమనుహించుచే నుత్తేజింపఁ జేసి యీ విషమ విషయములలో నిండిన మానవజీవయాత్ర నొకవిలక్షణామృతఫలముగ మార్పు ననియు మనకు శ్రీమద్రామాయణము బోధించుటయే కాక శ్రీ, పురుషు నేరీతిగ నమ రత్వ మొందఁజేయునోకూడ వాల్మీకి యత్యంత మనోహరముగఁ జిత్రించి మన హృదయమునందు శాశ్వతముగఁ గావ్యానందరసమును నెలకొల్పి యున్నాఁడు. అట్టిచుహస్తరకావ్యమునకు శోక మెన్నటికిని బీజము కానేర దని నాయభిప్రాయము. ఏతీరున నామహాకవి శ్రీరామపాత్ర మును లోకమున కందించెనో మన మీఁక విమర్శించుకొందుముగాక. కామముచే కామజయమును వాల్మీకి సాధించెను. “Diomand cut Diomand” “వ్రజం వక్షేణ భిద్యతే” కావుననే శ్రీమద్రామాయణము మనకు సత్యపారాయణగ్రంథ మగుచున్నది. కామము, కామమును జయింపఁగలదా? యని మనము సందేహింపఁబనిలేదు. దాని కీ క్రింది వ్యాసశ్లోకమును బ్రమాణముగ నిచ్చుచున్నాను.

శ్లో. “ఏకీడితం వ్రజవధూభి రిసం చ విష్ణోః
 శ్రద్ధాన్వితో ను శ్రుణుయా దనువర్ణయే ద్యః
 భక్తిం హరా భగవతి ప్రతిభ్య “కామం”
 హృద్రోగ మా శ్వపహినో త్యచిరేణ ధీరః”.

అని గోపికాకీర్తనాంతమందు ఫలశ్రుతి రచించినాడు వ్యాసభట్టారకుడు. ఇందు “శ్రద్ధాన్వితః” అను పదప్రయోగమును మనము గమనింపవలెను. ఆ శ్రద్ధ యెట్టిదో మనము నిశ్చయించుకొనినచో మన కయ్యదియే యమృతత్వమును జేకూర్చును ! ఆ యాసన్నివేశములు నాకు సాధ్యమైనది విపులముగఁ బాఠకలోకమున కందింప యత్నింతును. నా రచనయం దే దేని యసంగతవిషయము లున్నచో నాకు విద్వాంసులు తెలిపి నన్ను గూడ సంస్కరింపఁ బ్రార్థన.

శ్రీరాముడు మనుష్యుడా ?

“ఆత్మానం మానవం మన్యే రామం దశరథాత్మజమ్” అని శ్రీరామచంద్రుని మానవమాత్మునిగానే సంతరించుటలో వాల్మీకి యుద్దేశ మేమి?

శ్రీ రా ము డు.

ఇంతవఱకు “మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమ శ్శాశ్వతీ సుమాః” అను రామాయణ ప్రాదుర్భాసబీజమగు శ్లోకమునుగూర్చి యథాశక్తిగ విమర్శించి యి కావ్యము వాల్మీకిమహర్షియొక్క హృద్గతకామోద్రేకసంచలనశక్తిచే నుద్భవించిన విలక్షణకామధేనువువంటి దివ్యఫల ప్రదాత యగు నితిహాస మని మనవి చేసియున్నాను. దీనివలన మానవులకుఁ గలుగునట్టి యతాకిక ఫలములంగూర్చి బాలకాండ ప్రథమపర్వమునం దీ గీతిని వాఙ్మనఁబడినది.

శ్లో. పఠన్ ద్విజో వా గృహభత్వ మీయాత్

స్వాత్మత్రయో భూమిపతిత్వ మీయాత్

వణిగ్జనః పణ్యఫలత్వ మీయాత్

జనశ్చ శూద్రోఽపి మ హత్త్వ మీయాత్ (1-1-100)

కావున శ్రీమద్రామాయణము మనుజునకుఁ గల్పవృక్షకామ ధేనువులకన్న మహత్తరఫల ప్రదాత యగుట నిస్సందేహము.

ఇఁక శ్రీరామచంద్రుడు మానవుం డనుటకుఁ గల కారణముల నిట దిష్టాంతముగఁబొందుపరచుచున్నాను. వీనివలన శ్రీరాముని దైవముగ నారాధింపఁగూడ దని కాని వల దనిగాని, యక్కఱలే దనిగాని నాయాశయ మెంతమాత్రమును గాదని తోలుదొల్తనే నేను మనవిచేసి యున్నాను. దైవమనఁగా నెవ్వరు? అతఁడు మనుష్యరూపమున నీ లోకమునందు సంచరించె ననినం దప్పేమి? మానవుఁడుగా సంచరించి, తన మతమును లోకమునందుఁ బ్రచార మొనరించిన ఏనుక్రీస్తు, మహమ్మదు, బుద్ధభగవానుఁడు మొదలగువారు తన్మతస్థులచే దైవములుగ నారాధింపఁబడి వారికై ప్రార్థనామందిరములు వారు నిర్మించినచో సయ్యది న్యాయమా? హిందువులు శ్రీరామ శ్రీకృష్ణాద్యవతారమూర్తులను బూజించినచో నట్టివారు కాఫరులా? మతాభినివేశముతో లోకమును బీడించుటగూడ నొకమహత్తరకార్యముగ నెంచుచున్నారు నేటికిని కొందఱు దుర్మార్గులు! ఆర మతము, “పితృదేవోభవ,” “మాతృదేవోభవ” “ఆచార్యదేవోభవ” “అతిథిదేవోభవ” తల్లిని, తండ్రిని, యాచార్యుని యతిథినిగూడ దైవముగ భావించి పూజింపవలె నని శాసించుచున్నది. శ్రీరాముఁడే యీ తీరునఁ దనతండ్రి వాక్యము చెల్లించక తప్ప దని సీతామతల్లితో ననెను.

శ్లో. “అన్వాధీనం కథం దైవం ప్రకౌతై రభిరాధ్యతే

స్వాధీనం సమతిక్రమ్య మాతరం, పితరం, గురుమ్”.

ఆ రీతిని శ్రీరామచంద్రుడు తల్లిని దండ్రుని, గురుని, నెటుల
చైవములుగ భావించి పూజించెనో వాల్మీకి సూచించియున్నారు.
అహ! ఇట్టి శ్రీమద్రామాయణాది గ్రంథములు నేటి విద్యార్థులు
పఠించుచున్నారా? విద్యాశాఖాధికారులు బాలబాలికల కీ దివ్యకావ్య
ములను బఠింప నియమించుచో నేటిదేశమునందలి యవినీతి, యశాంతి,
యశశ్చ యడుగంటి పౌరుషజ్ఞానకీర్తులు మనయువకుల మానసములందు
నెలకొనవా? కోట్లకొలది రక్షకభటులను నియమించినంతమాత్రమున
దేశమునందు శాంతి నెలకొనునా? మనదేశనాయకు లీ ముఖ్యవిషయ
గమనింపక కేవల పాశ్చాత్యనాగరితా వ్యామోహచిత్తులై యూరిక
జీవనప్రయాణము “Standing of living” వృద్ధిచేయవలె సని యే
వేవియో పథకములను దయారుచేసికొనుచు నొకజాతియొక్క నైతిక
ధర్మముపై నార్థికవ్యవస్థితి యాధారపడి యున్న దనడి మూలసూత్ర
మును గ్రహింపక మెలంగుటవలన నేమిలాభము?

దైవమానవశక్తులకును, మనుష్య రాక్షసశక్తులకును నెంతయో
తరతమభావ ముండనక్కఱు లేదని నే నీవలకే వక్కాణించియుంటిని.

“విముంచతి యదా కామా మానసో మనసి స్థితాః ।

త్వస్త్వేవపుండరీకాక్ష! భగవత్త్వాయ కల్పతే!”

అని మహాభక్తాగ్రేసరుడగు పృష్ణాదుడు నిర్వచించెను. కామ మను
విలక్షణమగు నీశ్వరశక్తిని దుర్వినియోగ మొనరించి నీచము లగు భోగ
ములకై దానిని దుష్ట మొనరించుటచేతనే మానవుడు రాక్షసుడగు
చున్నాడు! దానినే తనమనోజయముచే నరికట్టి యీ ప్రకృతియం
దలి సర్వశక్తులను స్వాధీనమొనరించుకొని లోకోపకారమొనరించుటయే
దైవశక్తియని మనకు శ్రీమద్రామాయణము బోధించుచున్నది.
చూడుడు! నీచ మగు కామసుఖము నపేక్షించి సీతను మింగింబోయిన
శూర్పణఖను లక్ష్మణుడు ముక్కుచెవులం గోసి యంపెను. శ్రీకృష్ణభగ

రెండవ రీతికనబడును. తక్షణశబ్దమునుండియే సర్వత్వజాతిప్రతీత మగుచున్నట్లే, ఆ జాతి సర్పములకు సహజముగ నుండు నెఱుపురంగుగూడఁ బ్రతీత మగుచు నేయుండును. అయినను బ్రత్యేకముగ లోహితశబ్దమును బ్రయోగించుటచే, తాహిత్యమును విధేయముగఁ గవి, యుద్దేశించినాఁడని తెలియవలెను. అందుచే నిట్టితావులందు “లోహితతక్షకః” యని సమాసముఁ జేయఁగూడదు. సమాసముఁ జేసినచో లోహితత్వము సకు విధేయత్వము భాసింపదు. కావున విధ్యనువాదభావ మున్నప్పుడు సమాసముఁ జేయఁగూడ దని తెలియవలెను. ఈ రెండు రీతులే తప్ప మఱియొక రీతి లేనేలేదు.

ఇంతవఱకుఁ గర్మధారయసమాసస్థలమున సమాస మెచటఁ గూడునో యెచటఁ గూడదో చర్చించితిమి. ఇంక బహుప్రీహిసమాస విషయమున విచారితము.

బహుప్రీహిసమాసము చేయుకుండుటవలన సర్థచమత్కారము కల్గుట కుదాహరణము.

“యేన స్థలీకృతో విస్థ్యో యేనాచాస్త్రః పయోనిధిః
వాతాపి స్తాపితో యేన స మునిః శ్రేయసేస్తు వః

అర్థము:—యేన=ఏయగస్త్రునిచేత, విస్థ్యః=విస్థ్యపర్వతము, స్థలీకృతః=సామన్యస్థలముగాఁ జేయబడినదో, (పెరుంగకుండఁ జేయఁబడినదో) యేన=ఎవనిచేత, పయోనిధిః సముద్రము, ఆచాస్త్రః=ఆచమసముగఁ ద్రాగఁబడినదో, యేన=ఎవనిచేత, వాతాపి=వాతాపి యను రాక్షసుఁడు, తాపితః=బాధింపఁబడినాఁడో (చంపఁబడినాఁడో) సః మునిః=ఆముని, వః, శ్రేయసే, అస్తు=మీశ్రేయస్సున కగుఁగాక.

వింశ్యపర్వతము ప్రతిదినమును బెరిగెడిది. సూర్యు నావరించి, ఆతఁడు కంతును బీకరిని గలుగఁజేసింది. అట్టి వింశ్యపర్వతము

నగస్త్రుఁ డణచివేసినాడు. — సమాధి మగాధము, సపారమును; అయినను నగస్త్రుఁ డట్టి సముద్రము నాచమించినాడు. — వాతాపి యను రాక్షసుడు, తనమాయచే నందఱను జంపివేసిడివాడు. అట్టి మాయావి యగు వాతాపినిగూడ నగస్త్రుఁడే సంహరించినాడు.

ఇచట విఘ్నోపవృత్తము నుద్దేశించి స్థలీకృతత్వము, సముద్రము నుద్దేశించి, యాచాన్తత్వము, వాతాపి నుద్దేశించి తాపనమును విహితము లగుచున్నవి. వింధ్యోపవృత్తాదుల కిట్టి దుష్ప్రితి కలిగిన దను విషయము స్పష్టముగ భాసించుట కవియభిమతము. వింధ్యాదుల కిట్టి దుష్ప్రితిని గూర్చిన యగస్త్రుఁ డఘటసఘటనాసమర్థుఁ డనియు దుష్కరకారి యనియుఁ బ్రతీతి కలుగును. ఇందువలన నగస్త్రుని ప్రభావాని శయము వ్యంగ్య మగును — స్థలీకృతత్వాదులు సమాసములో నంత ర్భావము నొండక వ్యస్తములుగ నుండుటచేతనే యీ వ్యంగ్యవైభవము సాధిత మైనది. — కావున నిచట బహువ్రీహీసమాసముఁ జేయ కుండుటయే యుచితము.

ప్రత్యుదాహరణము :—

“(1) యః స్థలీకృతః స్థాన్యః (2) ఆచాన్తాపారవారిధిః

(3) యశ్చ తాపితవాతాపిః సమానిః శ్రేయసేఽస్తు నః”.

స్థలీకృతవిఘ్నాః — మొదలగు మూఁడు పదములును బహువ్రీహీ సమాసములే — పైల్లోకమున కున్న యర్థమే దీనికి నున్నది. కాని స్థలీకృతత్వాదులు ప్రభావముగ విధేయములై భాసించుట లేదు. కవి విచక్షిత మైన చమత్కారము సిద్ధింపదు. కావున నిచట బహువ్రీహీ సమాస మాచిత్యభంగము మే యైనది.

కొందఱీ యుదాహరణప్రత్యుదాహరణములలో సర్థముయొక్క యుత్కర్షాసకర్షలు భాసించుటయే లేదని యనుచున్నారు. వారికి మే మిట్లు ప్రశ్నింతుము. అన్ని సమాసములవిషయమునగూడ మీ

క్లిష్ట యుగోక్త్యానానకన్వలు భాసింతులేవా? లేక కేవల బహుప్రీహి సమాసవిషయమునమాత్రమే యిట్టి శాపముతగిలినదా? సర్వసమా సములవిషయమునగూడ సమాసాసమాసకృత మగు సర్థభేదము మాకుఁ గన్పించుట లే దని యందుచేసి, సాక్షు లగు సహృదయుల నడుగుఁ డనిమాత్రమే చెప్పగలము. మాకుమాత్రము సమాసము చేసినపుడు కలుగుప్రతీతికిని, చేయనపుడు కలుగుచున్న ప్రతీతికిని జాల భేదము కన్పడుచునేయున్నది.

బహుప్రీహిసమాసవిషయమునమాత్రమే మాకు సమాసాస మాసకృతము లగు భేదములు భాసింతుట లే దందుచేసి మేము చెప్పు సమాధాన మిది. అసమాససమాసములవలన సర్థమునం దుత్కర్తృత్వాప కర్షములు ప్రతీతము లగుచుండగా, ఉత్కర్తృత్వాపకర్షములకు, అసమాస సమాససమాసహేతువు కనుపడుచుండగా, సర్థభేద మేమియును లే దని చెప్పట యుచితము గాదు. అసమాససమాసము లను హేతువుల కర్థభేదప్రతీతిని గలుగఁజేయు సామర్థ్య మున్నపుడుగూడ నకారణముగ సర్థభేదప్రతీతి లే దందుచేసి, క్షిత్వాదిరూప మగు సామగ్రి యవికల ముగ నున్నపుడుగూడ సంకురాదికార్యోత్పత్తి కలుగ దని యంగీకరింప వలసివచ్చును. అట్లంగీకరించుట న్యాయము గాదు. అందుచేతఁ గర్కఘోరయసమాసమునందును, బహుప్రీహి సమాసమునందునుగూడ సమాసాసమాసకృత మగు సర్థభేదము సంగీకరింపవలయును. సమాసా భావభావము లను హేతువులు రెండు చోట్లను నున్నవిగదా! కా దం దురా, రెండు స్థలములలోఁగూడ సర్థప్రతీతిభేదము లే దనుడు. హేతువు రెండుచోట్ల నున్నను, నొకచోటమాత్రమే యర్థభేద మున్న దనియు, రెండవచోటలే దనియుఁ జెప్పట యర్థజరతీయమే యగును.

ఈకింద నీయఁబడిన యుదాహరణములందైనను, సమాసా సమాసకృత మగు ప్రతీతివై చిత్రిని, మీరు స్పష్టముగఁ జూతురుగాక. ఎచ్చట విధ్యనువాదభావమును జెప్పఁదలఁచియో, కవి పదార్థోపనిబం

ధనముఁ జేసినాఁడో, యచ్చటఁగూడ, వినక్తి తార్థప్రాధాన్య ప్రాధాన్య
మూలక మగు సమాసాభావభావములు కన్పడుచునేయున్నవి.

ఉదాహరణము :—

“సూర్యచంద్రమసౌ యస్య మాతామహాపితామహా
స్వయం వృతః పతిర్గౌర్వాభ్యా మార్వశ్యాచ భువాచ యః”.

అర్థము :—

యస్య=ఏపురూపునకు, సూర్యచంద్రమసౌ=సూర్యచంద్రులు,
మాతామహాపితామహా = మాతామహుఁడును, పితామహుఁడునో,
యః=ఏపురూపుఁడు, గౌర్వశ్యాచ=గౌర్వశిచేతను, భువాచ = భూమి
చేతనుగూడ, స్వయంవృతః = స్వయముగ పరింపఁబడిన, పతిః =
భర్తయో!

సూర్యచంద్రు లిద్దఱునూ ఒకవంతున కలంకార భూతులు. చరా
చర మగు జగమున కంతకును ప్రాణము. భగవంతు లగునట్టి సూర్యచం
ద్రు లిచట ననువాద్యములు. వారి నుద్దేశించి, పురూరపమాతామహాత్మ్య
పితామహాత్మ్యములు విధింపఁ బడుచున్నవి. ఇట్లగుటచే బురూరపుఁడు లో
కోత్తర మగు వంశమున జన్మించినాఁడని తెలియుచున్నది. అందుచే నతని
మహిమాతీతయము వ్యంగ్య మగుచున్నది. విశేషణవిశేష్యభావ మున్న
పుడు, సమాసమున లేకుండ, వ్యస్తముగ నున్న విశేషణము, విశేష్య
మునకు గుణాతిశయమును గలుగఁజేయు నని చెప్పితిమి. అటులే విధ్య
నువాద భావస్థలమునఁగూడ విధేయము, వ్యస్తముగ నున్నపుడే యను
వాద్యమున కక్కుర్తాతిశయము గోచరించును. ఇచట ననువాద్యము
లగు సూర్యచంద్రులను దెలుపు “సూర్యచంద్రమసౌ” అనుపదములో,
విధేయము లగు మాతామహాత్మ్య పితామహాత్మ్యములను దెల్పు ‘మాతా
మహాపితామహా’ అను పదమును గలిపి ఒహవీహి సమాసముచేయ
కుండుటవలననే యిప్పుడు మన మనకొనిన యర్థాతిశయము స్ఫురించు
చున్నది. సూర్యచంద్రులకు స్వరూపములోమాత్రమే యిచట
భేద మున్నది. — కాని తమకు విధేయము లగు మాతామహా పితా

మహాత్మ్యముల మూలమున, అనఁగాఁ బరంపరాసంబంధముచే వాక్యార్థమునకు (పునఃరవునకు) మహిమాతీతయమును సంక్రమింపఁజేయుట యనుఫలితములో, భేద మే మాత్రమును లేదు. ఇట్టి విశేషప్రతీతి నారంభించియే యిచట సమాసము చేయఁబడలేదు.

ఇం కొక విశేషమునుగూడ నిచట మనము గుర్తింపవచ్చును. 'సూర్యచంద్రమసా' అని ద్వంద్వసమాసము, వాక్యార్థమున కత్కర్షణను గలుగఁజేయుటలో సూర్యచంద్రులకుఁ గల స్పర్థను వ్యక్తము సేయును. 'ఊర్వశ్యాచ భూవాచ' అని ఊర్వశీపదమును, భూపదమును గలిపి సమాసము చేయకుండుటలోఁగూడ నొచిత్య మున్నది. 'ఊర్వశీ' పునఃరవుని పరించుట వాస్తవ మగు స్పర్థము. — భూమి పునఃరవుని పరించుట యను భావము వాస్తవముగాదు. గౌణమే—కవి ప్రాధోక్తి కల్పితమే. పునఃరవసంవరణములో నూర్వశీ భూములకుఁ గల ముఖ్యముఖ్యత్వభేదమును జూపుటకయియే, యిచట నాపదములను గాళి దాసమహాకవి, వ్యస్తములుగఁ బ్రయోగించినా డని తెలియుచున్నది.

మఱియొక యుదాహరణము:—

“జనకో జనకో యన్యాయా తాతస్యోఽతా వధూః

ఆర్యస్య గృహిణీ యా చ స్తుతిస్తస్యా త్రాసాన్నదమ్”.

అర్థము :—

యన్యాయ=ఎవఁడెను, జనకః రాజన్యాయగు జనకమహారాజు జనకః=తండ్రియో, యా=వసీత, తాతస్య=నాతండ్రియగు దశరథునకు, ఉచితా=తగిన, వధూః=కోడల్, యా=వసీత, ఆర్యస్య=ఆర్యుడగు రామునకు, గృహిణీ=భార్యయో, తస్యా=స్త్రుతిః=అసీతయొక్క స్తుతి, త్రాసాన్నదమ్=సిగ్గుచేటు; అట్టి మహనీయురాలిని స్తుతించుట శక్యముకాని పని యని భావము.

ఇచటఁగూడ జనకమహారాజామెతఁగ్ది యని చెప్పటవలన సీత యొక్క యాభిజాత్యాతితయము తెలియుచున్నది. 'యా జనకజనకా'

యని బహువ్రీహి సమాసమునే చేసినచో నీ యర్థవిశేషము భాసించె డిదికాదు. — ఇట్లే యుదాహరణములపరిశీలనము వలన బహువ్రీహి సమాసమునందుఁగూడ సమాసాసమాని కృత మగు సర్థభేద మున్న దనియే నిశ్చయ మగుచున్నది.

ద్విగుసమాసము :—

“ఉపపన్నం నను శివం సప్తస్వంగేషు యస్య మే
దైవీనాం మానుషీణాంచ ప్రతిహర్తా త్వ మాపదాం”.

అర్థము:—(హేగురో=గురువగునో వసిష్ఠా!—దిలీపునివాక్యములు) సప్తసు, అంగేషు : స్వామ్యమాత్యసుహృతోశ్శరాష్ట్ర దుర్గ బలము లను నేడు రాజ్యాంగములందును, శివం=కుశలము, ఉపపన్నం నను=యుక్తమే; యస్య=ఏ, మే=నాయొక్క దైవీనాం=దైవికములగు నట్టియు, మానుషీణాంచ=మనుష్యకృతములగునట్టియు, ఆపదాం=ఆపదలకు, త్వం=నీవు, ప్రతిహర్తా=నివారకుఁడవో”.

మీ యనుగ్రహబలమున నారాజ్యమునకు సంబంధించిన యంగము లేడును బాగుగనే యున్న వని చెల్లిపుడు తన గురు వగు వసిష్ఠునితోఁ బ్రార్థించుట. ఇచట “అంగము ల నుద్దేశించి “సప్తసంఖ్య” విధేయ మగుచున్నది. సప్తసంఖ్యగల యంగములం దనుటచే, నిరవశేషముగ సమస్తాంగములం దనుటచే, నిరవశేషముగ సమస్తాంగములును బాగుగనే యున్న వని భావము వ్యక్తముకావలయును. ‘సప్తసు’అను విధేయ మగు సంఖ్యావాచకపదమును విడిగాఁ బ్రయోగించుటచేతనే సంపూర్ణమైన కుశల మున్నది, యను భావము భాసించును. ‘సప్తాంగేషు’ యని సమాస మున్నపు డీ విశేషము భాసింపదు. అనఁగా సంఖ్యాగత మగు ప్రాధాన్యము భాసించెడిదిగాదు. దైవమానుషము లగు రెండువిధముల యాపదలలో నేదియును, ఏరాజ్యాంగమునందును నెంతమాత్రముఁ గూడ లేదనుటచే రాజునకుఁ గల “శివోపపత్తి” (ప్రతిహతీయము)

పరిపుష్టమై భాసింపవలె నను సభిప్రాయముతోనే యిచట వ్యస్తప్రయోగ మాశ్రయింపఁబడి యుచితముగ నున్నది.

ఇం కొకయుదాహరణము :—

“నిగ్రహాత్ స్వసురాస్తానాం, వధాచ్చ ధనదానుజః
రామేణ నిహితం మేనే పదం దశసు మూర్ధసు”.

అర్థము:—ఖరాదిరాక్షససంహార మైనపిదప రావణునకుఁ గలిగినభావము; స్వసుః=సోదరియొక్క, నిగ్రహాత్=కర్ణాదిచ్ఛేదనమువలనను, ఆస్తానాం=ఆస్తులయొక్క, వధాత్=చ=వధవలనను, ధనదానుజః=కుబేరునిసోదరుఁ డగు రావణుఁడు, రామేణ = రామునిచేత, దశసు, మూర్ధసు=తలలు పదింటియందును, పదం=పాదమును, నిహితం=ఉంచఁబడినట్లుగా, మేనే=తలఁచెను.

రావణునియొకతలయందు రామపాద మున్నను రావణునకుఁ బరాభమే యగును. తలలు పదింటియందును, రామపాద మున్నట్లే రావణుఁడు భావించుటచే నాతనిపరాభవమునకు మేరయే లేదను భావమిచట వర్ణము. —స్వసుః=అని యేకవచన ప్రయోగముచే, తనకున్నయొక్క సోదరికిఁ బరాభవము జరిగినది అని తెలియుచున్నది. ‘ఆస్తానాం’ అను బహువచనము, ఆస్తులందఱును జనిపోయినారను భావమును దెలియఁజేయును. ‘దశసు’ ‘పదింటియందును’ అనుటచేఁ బరాభవముయొక్క సాకల్యము గోచర మగును. “దశమూర్ధసు” అని సమాసమున్నచో, ‘దశ’ (పది) సంఖ్యకుఁ బ్రాధాన్యము భాసించెడిదిగాదు. అప్పుడీ పరాభవాతిశయముగూడ వ్యంగ్య మయ్యెడిదిగాదు. ఇట్లు ద్విగు సమాసమునందుఁగూడ సమాసాసమాసకృత మగు సర్థభేద మున్నదని తెలియుచున్నది.

సమాసమున కుదాహరణములు :—

“సవజలధర స్సన్నద్ధోయం సదృప్త నిశాచరః” మొదలగు

పద్యములు ప్రసజ్యప్రతిషేధ విచారమునం దింతకుఁ బూర్వమే ప్రదర్శితము లైనవి.

ప్రత్యుదాహరణము :—

“వాచ్యవైచిత్ర్యరచనాచారు వాచస్పతేరపి
దుర్వచం వచనం తేన బహు, తతాప్యస్య క్తవాన్”.

అర్థము:—(ఎందువలననే విషయమున) వాచస్పతేరపి=బృహస్పతికిఁగూడ, వాచ్యవైచిత్ర్య రచనాచారు, వచనం, = వాచ్యార్థము యొక్క వైచిత్ర్యము ప్రధానముగ నుండు రచనముచే మనోహరముగ నుండునట్లు చెప్పట, దుర్వచం=శక్యముకాదో, తేన=ఆకారణముచేత, తత్ర=ఆవిషయములో (అయిమ్) అపి=ఇతఁడుగూడ, బహు=ఎక్కువగా, అను క్తవాన్=మాట్లాడలేదు.

ఇచ్చట ‘అను క్తవాన్’ అని చెప్పటకు బదులు ‘నో క్తవాన్’ అని యున్నచో బాగుండెడిది. నిషేధమునకుఁబ్రాధాన్యము భాసించెడిది.

తత్పురుషసమాసకర్తృపదోదాహరణము :—

తత్పురుషసమాసమునందుఁ గర్తృవాచకపదము వ్యస్తముగ నున్నందువలన కౌచిత్ర్యము కలుగు నను విషయ మీ క్రింది పద్యము నందు గమనింపవచ్చును.

“దేశః సాయ మరాతిశోఃఃతజ్జలైఃయస్మిన్ హ్రదాః పూరితాః
క్షత్రాదేవ తథావిధః పరిభవ స్తాతస్య కేశగ్రహః
తాన్యేవాహితశస్త్రపుష్కరగురూణ్యస్త్రాణి భాస్వంతి మే
య ద్రామేణ కృతం తదేవ కురుతే ద్రోణాత్మజః క్రోధనః”.

అర్థము—అశ్వత్థామవచనములు :—

యస్మిన్=ఏదేశమునందు, అరాతిశోఃఃతజ్జలైః= శత్రువులరక్త మనెడు జలముచే, (పరశురామునిచేత) హ్రదాః=సరస్సులు, పూరితాః= నింపఁబడినవో, సః దేశః, అయం=ఆ దేశ మిదియే; తథావిధః=అటువంటి

కార్యవిశ్వాసునికుమారులు జమదగ్ని నేవిధముగాఁ జాట్టుపట్టి లాగి పరాధవింఛినారో యటువంటి) కేశగ్రహః=జాట్టుపట్టిలాగుట యనెడు, పరిభవః=అవమానము, తాతన్య=నాతండ్రియగు ద్రోణునకు, క్షత్రా దేవ=క్షత్రియుఁ డగు దుష్టద్యుమునినుండియే (జరిగినది); అహితశస్త్ర ఘస్మరగురూణి = శత్రువులయొక్క శస్త్రములను నాశనముచేయుట యందు గొప్పశక్తి గలిగినట్టియు, భాన్వన్తి=ప్రకాశించునట్టియు; మే, అస్త్రాణి=నాయొక్క అస్త్రములు, తాన్యేవ = ఆపరశురామునకున్న బ్రహ్మాస్త్రాదులే; క్రోధనః=కోపముగల ద్రోణాత్మజః=ద్రోణునిపుత్రుఁడు, (నేను) రామేణ=పరశురామునిచే, యత్ కృతం=ఏమిచేయఁబడినదో, తదేవ=ఆపనియే, (క్షత్రియనాశనమునే) కరుతే=చేయుచున్నాఁడు.

ఇచట 'రామేణ' అను తృతీయావిభక్తిపదమునందు, రాముని కర్తృత్వము భాసించుచున్నది. "రామేణకృతం" అనుపదములకు, రామ కర్తృక మగు కృతి యని యర్థమువచ్చును. కావున రామకర్తృత్వ మనునది కృతిలోనికి విశేషణరూపమున నన్వయించును. అది యిట్లు న్వయించినపుడే, పరశురామునియందలి దారుణతాతిశయరూప మగు నుత్కర్షమును దెలియఁజేయును. ఈ యుత్కర్షరాతిశయము, రాద్రరస పరిపోషకముగ నుండును. పరశురాముఁడు నిరతిశయశౌర్యశాలి యనియు; మహాభయంకర మగు నిర్ణయత యతనిలో చూ పొందిన దనియు, సర్వంగ త్రాసిద్ధమైనవిషయమే. ఇన్ని భావములకు సూచకముగ నుండు 'రామేణ' యను పదమునందలి విశేషణత్వము ప్రధానమైన దనుట నిస్సం దేహము. ఆ ప్రాధాన్యము భాసించుటకయియే 'రామకృతం' అని సమాసమును జేయక, "రామేణకృతం" అని వ్యస్తప్రయోగ మాశ్రితమైనది.

ఇపుడు కర్తృవాచకమై, వాచకమై, విశేషణరూపము నన్వయించు నొకపదముమాత్రమే యున్న యుదాహరణమును బరిశీలించి నాము. కర్తృవాచకపదములు కాని, మిగిలిన కారకవాచకపదములు

గాని యచేకములు, సమానముగ, విశేషణభావమును దెల్పునవిగ నుండుచో, నపు డా ప్రయోగము ద్వంద్వసమానమునకు సంబంధించి నదిగ నుండును. ద్వంద్వసమానవిచారము సేయునపు డా విశేషణము లకుఁ గల ప్రాధాన్యప్రాధాన్య విచారణము చేయఁబడును. అందుచే ననేకవిశేషణము లున్న యుదాహరణము నిచ్చట నీయలేదు. విధ్యను వాదభావము గల ప్రయోగములకును, పదములకుఁ గల ప్రాధాన్య ప్రాధాన్యములలో భేద మేమియును లేదు. అందుచే నిచట విధ్యనువాద భావము గల యుదాహరణమునుగూడ నీయలేదు.

ప్రత్యుదాహరణము:—

“య స్యావమత్య గురుదత్త మిదం కుతారం,
డింఘో పి రామఇతి నామ పదస్య హస్తా”

ఇందులో “గురుదత్త మిదం కుతారం” అనునది యుదాహరణము. ఎవనికి గురువుచే నీగొడ్డలి యియ్యఁజేసినదో యని యర్థము— పరశురామునిసేవచే సంతోషించిన యీశ్వరుడే— సామాన్య మనుష్యుఁడు కాఁడు—గొడ్డలిని పరశురాముని కిచ్చినాఁ డనుటచే, పరశువు యొక్క మహత్త్వమును, పరశురామునియొక్క యీశ్వరానుగ్రహపాత్యత్వ, మహామహిమత్వములును నిచ్చట వ్యక్తము లగుచు న్నవి. గురు (ఈశ్వరుఁడు) పదమే యియ్యోత్కర్షకు మూలము. కాని యిచట స్థితి గురుపదము, ‘గురుదత్తం’ అను సమానములో సంతర్భావము నొంది తన ప్రాధాన్యమును గోల్పోయినది. “గురుదత్తం” అని యున్నచో బాగుండెడిది.

కర్మకారకమున కుదాహరణము:—

కృతకకుష్పితైః బాష్పాంభోభిః సదైస్య విలోకితైః
నన మసి గతా యస్య ప్రీత్యా ధృతాపి తథాంబుసా
నవజలధర శ్యామాః పశ్యన్ దిశో భవతీం వినా
కశినహృదయో జీవత్యేవ ప్రియే స తవ ప్రియః”

అర్థము :—ప్రియే=ప్రియురాల వగు నో సీతా! అంబయా= తల్లియగు, కాన్యచేత, తథా=అవిధముగ, ధృతాపి=అడ్డుపెట్టబడినను, యస్య=ఏనాయొక్క(నానంబంధమైన)ప్రీత్యా=ప్రేమచేత, కృతకకుపితైః= కృత్రిమకోపములచేతను, బాహ్వాంభోభిః=కన్నీళ్ళచేతను, నదైన్యవిలోకితైః=దీనము లగు చూపులచేతను, (నన్ను వశముచేసికొని) వనమ్=వనమునుగుఱించి, గతా=వెళ్ళినదానపు, అసి=అయితివో, సః=ఆ, తవ, క్రియః=నీకు ప్రియుడగునట్టియు, కఠినహృదయః=కఠినహృదయుఁ డగునట్టియు రాముఁడు, భవతీంవినా = నీవులేకుండగనే, నవజలధరశ్యామాః = గొల్పోత్రమేఘములచే నల్లనైన, దిశః = దిక్కులను, పశ్యక్=చూచుచు, జీవత్వేవ = జీవించియున్నాఁడు.

ఇచ్చట సీతా కర్తృకమైన గమనక్రియకు “వనం” అనునది కర్తృ. వనకర్మక మైన గమన మనుటచే, వనము విశేషణమైనది.—ఈ విశేషణము, (వనకర్మకగమనకర్త్రీయగు) సీత కుత్సన్న ను గలిగించును. వనవాసదుఃఖ మతి కష్టము—అట్టి వనవాసదుఃఖమున కంగీకరించుటచే సీతకు శ్రీరామునియం దతిశయ మగు ప్రేమ యున్న దనియు నితర స్త్రీలు చేయలేని దుష్కరకార్యము నామె యొనర్చిన దనియుఁ దెలియుచున్నది. ఈ భావము లన్నియును సీత కనితరస్త్రీసాధారణ మగు మహత్త్వము నాపాదించును. ఈ మహత్త్వభావము, రామునియందలి రతి కుద్దిపనవిభావ మగుచున్నది. ఇట్లు వన మను కర్మవాచకపదము రసపోషణమునఁ బ్రధానమై యొప్పుచున్నది. అట్టి ‘వన’ పదమును ‘గతా’ యను పదముతోఁ గలిపి “వనగతా”యని సమాసముఁ జేయ కుండుటయే యుచితము. సమాసముఁ జేసినచో మన మిప్పు డనుకొనిన చమత్కారాతిశయ ముదయించెడిదికాదు.

మఱియొక యుదాహరణము—“గుర్వర్థ మథ్థి, శ్రుతపారదృశ్వా రఘోస్స కాళాత్ అనవాప్య కామమ్”

గద్య

ఇది శ్రీ రాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణ ప్రవర్ధమాన సార
సా(ర)స్వత ధురీణయు, విచిత్ర పత్రికాశత లిఖిత వాచికార్థావగాహన
ప్రవీణయు, తత్ప్రతిపత్రికాశత స్వహస్తలేఖన ప్రశస్త కీర్తియు,
శృంగార రస తరంగిత పద కవిత్వ మహనీయ మతిస్ఫూర్తియు,
లతులితాప్త భాషా కవితా సర్వంకష మనీషా శారదయును,
రాజనీతి విద్యా విశారదయును, విజయరాఘవ మహీపాల
విరచిత కనకాభిషేకయు, విద్యజ్ఞనకవిస్తవనీయ వివే
కయు, మన్నారుదాన విలాసనామ మహాప్రబంధ
నిబంధన కృతలక్షణయు, మహనీయ రామాయణ
భాగవత భారత కథాసంగ్రహణ విచక్షణయు,
పసపులేటి వేంకటాద్రి బహుజన్మ తపఃఫలం
బును, మంగమాంబాగర్భ శుక్తి ముక్తా
ఫలంబును, రంగద్గుణ కదంబయు సగు
రంగాజమ్మ వచన రచనా చమత్కృతిం
జెన్నుమీఱు “ఉపా పరిణయం”
బను మహా ప్రబంధము సందు

ప్రథమాశ్వాసము

స మా ప్ర ము.

ఉ పా ప రి ని య ము

—♦ ద్వితీయాశ్వాసము ♦—

క॥ శ్రీ జయ నిత్య నివాసా!

భూజనపాలన వదాన్యభూజ ! మహాద

గ్రాజి ధనంజయ! దశది

గ్రాజిత గుణహరి! విజయరాఘవశౌరీ !

ప॥ అవధరింపుము.

క॥ అని పలుకు చెలులపలుకులు

విని కన్నియ సమ్మతింప వేడ్కలు మదిలోఁ

దనరఁగఁ దమదమ యుడిగము

లను వొందఁగఁ జేయఁబూని రా చెలు లంతఁ.

సీ॥ పణఁతి యొక్కతె చేరి బంగారుపావలు

పదములఁ గీలించె బాగుమీఱ

చెలియ యొక్కతె చేరి శృంగార మమరంగఁ

గై దండ యొసఁగెను ఘనతమెఱయ

సకియ యొక్కతె చేరి సరిగంచుపనిచీర

నెఱిచక్కఁగా దిద్దె నీటు గుల్క

కొమ్మ యొక్కతె చేరి కొనగోళ్ల చేతను

గురులు నున్నఁగ దువ్వె కొనురుమించ

తే॥ అతివ యొక్కతె పనిహర్షహరిగ పట్టె

పొలఁతి యొక్కతె యడవంబు పొసఁగఁబట్టె

నుదతి యొక్కతె కపురంపు సురటి వినఁచె

రనుఁచి యొక్కతె వింజామరంబుఁ బూసె.

వ॥ మణియును-

సీ॥ దండె తంబుర స్వరమండలంబు రబాణు
 వేటుగజ్జెలు ముఖవీణె ధక్క
 చెంగు కాచూచి యుపాంగంబు కిన్నెర
 వీణియ తాళంబు పిల్ల గ్రోవి
 చిటితాళము రమయు శేషనాడంబు రా
 వణహస్తమును జంద్రవలయములును
 మూరజంబు నావజంబును మొదలుగఁ గల్గు
 కమసీయ వాద్యముల్ గరిమఁ దాల్చి

తే॥ రంగురక్తలు గులుకంగ రాజముఖులు
 ముంగలను జేరి త్రిభువనమోహనముగఁ
 జెలఁగి సంగీతమేళంబు నేసి కొలువ
 వేడుకలు మీఱి నెంతయు విభవ మలర

సీ॥ పదపద్మములచాయ బాణిన యెడలను
 ఒఱచిన చెంగావి బాగు మీఱి
 నెమ్మేనికాంతులు నిండిన దిశలను
 బంగారుమనువూతరంగు కులుకఁ
 కలికిలేజూపులు గలిగిన బయటను
 గలువతొరణములచెలుపు మెఱయ
 నెఱిగొప్పుబలుకప్పు నిగ్గు దోచిన చోట్ల
 సీలముల్ పెదజల్లు నీటు దనర.

తే॥ బాణసందన మైనట్టి పద్మగంధి
మందయానలు గొలువంగ సందముగను
మనసు నాధునిపై నిల్చి మచ్చి కలర
వన్నె మీఱిన యుద్యానవనముఁ జేరె.

వ. అప్పుడు-

క॥ రామా! ర మ్మని చెలు లా
రామంబును జూడఁ దలఁచి రమణీయవచ
శ్రీ మేఱయఁ బలికి రీ గతిఁ
గోమలికిని బ్రొద్దు పుచ్చు కోరికతోడన్.

సీ॥ పరిమళంబుల నింను పసిడికై వడి మించె
సంపెగల్ చూచితె సరసిజాక్షి !
పంచబాణునికీర్తిపగిది రాణించెను
బొండుమల్లెలు చూడు పువ్వుబోణి
వనలక్ష్మిమాక్తిక వనహార మన మీఱె
పొన్న మొగ్గలు చూడు పుష్పగంధి!
ఒప్పారె ధరసేనకొప్పుచందంబున
సేవంతులను జూడు చిగురుబోణి !

తే॥ మాధవునికొల్కుకూటాలమాడ్కిఁ దనరె
గన్నె! చూడుము పుప్పొడితిన్నె లిచట
ననుచుఁ జెలి నెచ్చరించుచు హర్ష మునను
వనవిహారంబునకుఁ బూని వనజముఖులు

రగడ

జలజాక్షి! చూచితె! సరవి గనకము లిందు
తొలఁగె నభులెల్లను దూరముగ నిటులిందు

చెలియ(రో!) పలుమాటు చేయకుము ¹ వాడులను
 వెల యేల ! కై కొనుము వేగ విరవాడులను
 కొమ్మ! యీ విరిబంతి కొనఁగ నా చెలితరమె
 తుమ్మెదలు ఝంకృతులఁ దొలఁగ నదిగో! ² తటమె
 నుదతిరో! వింతాయెఁ జూడు మిట నీడలను
 మదనునిహజారములమాడ్కిఁ దగె ³ నీడలను
 పొలతిరో! మకరందముల మీత్ర నిదె పొగడ
 చెలరేఁగి పలుమాటు చెల్ల దే యిఁకఁ బొగడ
 హరిణాక్షి! పరికింపు మచటి కింశుకములను
 మెఱుఁగారు విరుల నామెతలునేసె శుకములను
 పారిజాతము చూచి పరు వెత్తై మున్న యది
 మారునెలగో లిచట మలసి పిక మున్నయది
 కంతునకు నర్పింప, గమనజితవేదండ !
 వింతఁగాఁ గూర్చెదను వేగ మీవే దండ
 లలరుగు త్తిది దానిదఁట యిమ్ము నీ కేల?
 కెలన నున్నది విరుల్ గిల్లు మివె నీ కేల
 నగువారిఁ జూడు మెన్నఁడుఁ గాన మీ వింత
 చిగురాకునకు రాఁపు నేతువా నీ వింత
 కోరి నేఁ దెచ్చితిని గోరంటవాసనను
 జౌర నే నెటు లిత్తు నడిగి దీ వాసనను

(1) వాదములు-అవి ప్రతిపాతము. రగడలోని యంత్యప్రాసనియమమును బట్టి యిది వ్రాతపారబాటని తోచెడిది.

(2) 'తటిమె' క్రియకు వ్యాకరణాంశము.

(3) 'ఈయెడలను' అని యర్థము.

(1) అడిగెడు + ఈవు + అనన్ + నను. అని విసంధి.

అదిర ! దప్పుగఁ బోయి యరికట్టె నిది రాఁగ
నెదురుగా విరిసరుల కింతి! యెంతటి టాఁగ

మల్లెమొగ్గలు మీఱె మరునిసెలగోల లన
నెల్లెడలఁ దనచాయ లెనయ నిదిగో లలన

బింబోష్ఠి ! యేనె తగఁ బెంచితి ¹రసాల మును
డంబై నయట్టి నీడల యీ రసాలమును

ఎంత దూరము చనియె నెందుకే యీ లేమ
కంఠపురాజకు నన్నఁ గనకములె యీ ²లేమ?

వేడుకలు నించె నిట వెలఁది! నారంగములు
నాడగా గుంపులై యలరె సారంగములు

అవుర ! బంగరుచాయ నలరె జంబీరములు
యువతి ! నీ కుచము లెనయనె ? నట్టిబీరములు

కురువిందగు త్తి గైకొను మేల జగడంబు ?
పరికింపు దీసికిని ప్రతి యగునె పగడంబు ?

చాలు నిక నన లనుచు సరసోక్తులను బెనుచు
బాళి మీఱఁగఁ జాల బాణనందన మ్రోల.

క. వనకేళి సలిపి యీ గతి

ననసిన తమ మేనిబడలి కెంతయుఁ దీర్ఱ

దనరెడు తామరకొలనికి

వనజేక్షణఁ దోడుకొనుచు వచ్చి వేడ్క.

సీ॥ తావులు వెదజల్లు తామరవిరి యను

ముద్దులుఁగుల్కు నెమ్మోముఁ దనర

డాలు గల్గినయట్టి వాలుగమీ లను

కడు సోగలై మించు కన్ను లమర

(1) అనురాగరూపవీరములతో—అని యర్థము

(2) ఈశులేమ ?—అని యర్థము

మక్కువ గనుపట్టు జక్కవ లనియెడు
 కొమరు మీఱిన గబ్బిగుబ్బ లలర
 ఒమ్ముగాఁ జెలువొందు తుమ్మెదగుం పను
 కప్పు మీఱిన గొప్ప కొప్పు మీఱ

తే॥ గీ॥ హంసగమనంబు లను గతు లతిశయిల్లఁ
 దరఁగ లనియెడు బాహులు తనరఁ జాచి
 సరసి యనియెడు చెలికత్తై సంభ్రమమున
 బాణతనయ నెదుర్కొనె భావమలర.

క. ఒక రొకరిచేయి గుచ్చుక
 పకపక నవ్వుచును మిగులఁ బంతము మీఱఁ
 వికచాఙ్గానయన లయ్యెడ
 నకలంకం బైన సరసి నాడుచు వేడ్కఁ.

సీ॥ ఈత యిక్కడ నుట వింతిరో ! ర మ్మని
 చేరంగఁ బిల్చెను జెలియ యొకతె
 చిమ్మనఁగోవులఁ జిమ్మెద వేగమ్మె
 యొడ్డించుకొ మ్మనె నువిద యొకతె
 నేర్పున నీచెద నెలఁత ! యిచ్చోటను
 దను జూడు మని పల్కెఁ దరుణి యొకతె
 కలువపువ్వులు గోసి కలికి ! నీ కిచ్చెద
 వెన్నంటి ర మ్మనె వెలఁది యొకతె

తే॥ మాటిమాటికిఁ జాటుగుఁబీట లెక్కి
 సారసాక్షులు కొందఱు జాటి సారె
 నొందురులమీఁద జలములు నిండుకొనఁగఁ
 జల్లు లాడిరి సరసిలో సరసముగను

సీ॥ ఓపైస కురులకు నోడిపోయినయట్లు
 తుమ్మెదగుంపులు తొలగఁబాతె
 స్తనయుగ్మములకును సరి రామనెడులీలఁ
 జక్రవాకంబులు సరగ నెగసె
 గమనంబులకుఁ గుంది కడ నుండుకై వడి
 నంచలు పార్శ్వాల నణఁగియుండె
 కనుదోయితో సాటి గాంచలే మనురీతి
 జలములలోఁ దారె సారెమీలు

తే॥ కొమరు మీఱు కరేణువుల్ గొలను జొచ్చి
 మించి వేడుకతో విహరించునట్లు
 బాణనందనఁ గూడి య పృథ్వీముఖులు
 సరసిలోపల జలకేళి నల్పునపుడు

క॥ ఇ విధమున విహరించిన
 జవ్వను లందఱునుగూడి సంతస మమరన్
 పువ్వులబోణిని దోడుక
 నవ్వుచు గట్టెక్కివచ్చి నైపుణిమీఱన్

ఉ॥ బొమ్మలపట్టుకోకలను
 బొంకము మీఱఁగఁ గప్పి, మేలిహా
 సామ్మలు మేనఁ దాల్చి కడు
 సొం పమరన్ జడ లల్లి వింతగా
 నెమ్మిని గీటునామములు
 నీటుగ దిద్దుచు, దీవమేనులన్
 గమ్మజవాదివాసనలు
 ఘమ్మని మీఱ నలంది వేడుకన్

క॥ బటు వగు మామిడిక్రిందను

గుటిలాలక మదిని మించు కోర్కెలు వెలయక

స్ఫుటముగ మదనుని భావము

పటమున లిఖించి తెచ్చి ప్రమదము మీఱక

క॥ పుప్పొడిని దిన్నె దీర్చుచు

నొప్పుగ మృగనాభి యలఁది యొదవిన వేషన్

కప్పురపుముగ్గు లిడుచును

దెప్పలుగాఁ దమ్మివిరులు దెచ్చుచు మఱియున్.

సీ. ప్రతిలేని రతనాల పండ్లెంబులోపల

గందంబు కుంకుమ కస్తూరియును

పసిఁడియక్షతలును బండ్లు తెంకాయలు

పన్నీరుచెంబులు బాగుమీఱు

కపురంపుబాగాలు కలువపూబంతులు

మొగలిరేకులు మంచిమొల్లవిరులు

కురువేరు దవనంబు గొజ్జఁగ నరులును

బొండుమల్లెనరాలు పొన్నపువులు

తే॥ గీ॥ మొదలుగాఁ గల వస్తువులే ముదము మీఱు

తెచ్చి ముందఱ నవరించి తేజ మమర

వచ్చువిత్తుని నచ్చటఁ జరగ నిల్చి

బాణనందనఁ దోడ్తెచ్చి బాగుమీఱు

సీ॥ ధ్యానంబు నారాయణాత్మసంభవునకు

నావాహనంబు రత్నాపునకును

సింహాసనంబు రాచిల్కతేజీరాతు

కర్మంబు వారిచరాంకునకును

పువ్వులమప్పటి పూవింటిజోడుకు
 గంధంబు మలయాశుగ్రప్రభునకు
 సలరుదండలు కుసుమాకరసఖునకు
 ధూపంబు భూరిప్రతాపునకును

తే॥ దీప మఖిలానురాగప్రదీపునకును
 సరసనైవేద్య మిది యిక్షుచాపధరున
 కనుచు వివిధోపచారము లాచరించి
 య య్యుపాకన్య మ్రొక్కించి యందముగను.

సీ॥ అఖిలజగన్మయం డై నట్టి హరియును
 శ్రీసతి నెడ నుంచెఁ జెలువముగను
 సకలంబు సృజియింపఁ జాలినబ్రహ్మయు
 వాణిని నెలకొల్పె వదననీమ
 నతిరాద్రుండై యుండునట్టి ముక్కంటియు
 సామేన నుంచెను సతిని బ్రేమ
 సల పరాశరమానియంతటివాఁడును
 మత్స్యగంధిని గూడఁ మమతచేత

తే॥ నితరు లన నెంత? నీ దాడి కెంచి చూడ
 నీకు నెన యెవ్వరయ్య? త్రిలోకములను
 బాల యెటువలెఁ దాళు నీ బాణములకుఁ
 గన్నెఁ గావుము మదన! నీ కరుణచేత
 వ. అని నన్ను తించి య క్కన్నియచేత మ్రొక్కించిన.

క॥ కుతుకము మీఱఁగ నా మది
 చతురతగలఁగలిసిసట్టి సరసగుణాఘ్యం
 డైతి నేయు మనుచుఁ గోమలి
 పతిరాజును వేడుకొనియె రంజిలుభ క్తిన్

వ. అంత

క॥ అరు దగు తన నతినామము

తిరముగ ధరియించునట్టి తెఱవకు నింక

పరితాపం బిడరా దని

ఖరకరుఁ డస్త్రాద్రీ జేరె గనికర మొప్ప.

మ॥ కమలంబుల్ ముకుళించె భృంగములగుం

కారంబు తోరంబుగాఁ

గుముద్రశ్రేణులయందు మించె; ఖగముల్

గూడుల్ వడి జేరె; సం

తమనంబుల్ దిశలందుఁ బేరె; గడు వం

త గుండె జకావలుల్

కమనీయద్యుతిఁ జెందె చారకలు నా

కాశంబునం దీరుగ

సీ॥ చీకట్లు లనియెడు సింధురశ్రేణులఁ

జెండాడ వచ్చిన సింహ మనఁగ

నమరులు మధియింప నల క్షీరవాణి

వెలువడి కనుపట్టు వెన్న యనఁగ

దూర్పుది క్కనునట్టి తొయ్యలి ధరియించు

మురువైన ముంగెరముతై మనఁగ

వెలిదీవిలో నున్న వెన్నునిసన్నిధిఁ

బట్టిన పలువగల్పత్తి యనఁగ

తే॥ గీ॥ వెలయఁగఁ జికోరకముల కెల్ల విందుచేసి

కువలయామోద మొనరించి కోమరుమీఱ

కూడియుండెడి విటులకుఁ గోర్కె హెచ్చ

చంద్రుఁ డుదయించె నత్కాంతిసాంద్రుఁ డగుచు.

వ. అట్టి సమయంబున

క॥ బల్లిదుఁడై మొల నరవిరి

చల్లడమున్ జివ్వురుదట్టి సవరించి తగన్

మల్లెవిరి బొమ్మిడికం బిడి

మొల్లజిరా దొడిగి మిగుల మోదముతోడన్.

స॥ చెలఁచేగి యెలదేటి యెలగోలు మూకలు

దులదుల మునుమున్ను దుముకు లిడఁగ

దండిమై రాయంచ దండిబారావెంట

మెండుగా నెల్లడ నిండి నడవ

నిరువంకలను జేరి గోరింకమన్నీలు

బలుబింకములతోడఁ బ్రబలి కొలువ

గుంపు గూడుక గండుకోయిలమాష్ట్రీలు

వెన్నాని కై మదోద్వృత్తి రాఁగ

తే॥ గీ॥ చిఱువతెమ్మెరదళవాయి సరసఁ జెలఁగ

తేజ మమరంగ రాచిల్కతేజ నెక్కి

తమ్మిదోదుమ్మి కలువకేడెమ్మూఁ బూని

తలిరువిలుకాఁడు బోఁటిపై దాడివెడలె.

ఉ॥ పాయని భీతిఁ బాంథులకు

భగ్గున గుండెలు బెగ్గటిల్లఁగాఁ

గోయిల లంటి వెంటఁ జని

కోయని యార్వఁగ, దంట తుంటవిల్

రాయలు తమ్మికై దువ ఝ

రా యని దూయుచు దొమ్మి కొమ్మపై

ధే యని కల్కిరాచిలుక

తేజని నూకె దునాళ మొప్పుగన్

క॥ ఆయెడ వలరాయఁడు బలు
 రాయిగి కెందమ్మిజిగిరాచూరులచే
 నాయమ్ములు గాయమ్ములు
 చేయక మదిరాక్షి బెగడఁ జిత్తములోనక.

క॥ కలఁ గలసిన యల చెలువుని
 చెలువము తమి నెంచ నెంచఁ జిత్తములోనక
 వెలి వినరె సత్త్వసంభవ
 లలితవికారంబు లపుడు లజ్జావతికిక.

చ॥ సరసిజవత్రనేత్ర) కల
 చందము కెందములోనఁ బూని ప
 ల్లరు మరుచూలి యేలిన క్ర
 మంబు గణించ మరుండు సంచఁగా
 గఱులకు గాడి వాడి సరి
 కట్టిన కల్వలకోరిచాలు మే
 మురువున రూపుమై పులక
 ముల్ బొరసెన్ మొరసెన్ ద్విరేఫముల్.

చ॥ సలలిత మైన చండనము
 చాయను మాయఁగఁజేసి కప్రపుం
 బలుకులతఘ్నసూత నగు
 బొటొనరింపుచు గబ్బిగుబ్బులక
 నెలకొను సిబ్బెపున్మొలుగు
 నీటును మాటు ననంగపాండిమల్
 బలవడె నింతిమేనఁ గును
 మాయుధకీర్తి నమానమూర్తియై.

సీ॥ మించుమొగ్గలను రాణించు తీవీయ నీన

డించు చెల్వంబు వరించ నెంచి

డంబుముతైపుఁజక్కడంబుడాల్మరునిబె

త్తంబు నేల్మొఱుగుమొత్తంబుఁ జాల్చి

యొనవగిమంచుచే నెనఁగు తొల్కరివిప్పు

వసిఁడిగేదఁగిత్రేకుమిసిమిఁ దెగడి

చిలువనీటను బొందు నిలువఁబోలు మొఱుంగు

మలవఁజాలుతెఱంగు తెలుపువీఱి

తే॥ గీ॥ మొఱయు చిటుచెమటూనినమేనఁ జాన

యుల్లసిలువల్లభునియెడ నుండునట్లు

డాలువాలుగదొరపూలకోలలేటు

నాటి సాత్త్వికభావంబు తేటపఱువ.

తే॥ గీ॥ వనజముఖ యశార ! యబల యయ్యును జగత్ప్ర

సిద్ధు ననిరుద్ధుఁ దనలో నిరుద్ధుఁ జేయ

బద్ధవైరంబు మరున కా భ్రమరకచకు

దానిచే నయ్యె; నుతునకై పూనుకొనరె !

చ॥ కనుతెఱఁ గొప్పియున్ గనదు,

గాంచు గణించఁగఁ బారవశ్యమున్

ఐనుతికి నెక్కు నామధుర

వృత్తి వహించియు మాటలాడ దా

మునుకొని యట్టివారలకు

మోహ మొనర్చును గాఁక కిమ్ముగన్

గనుఁగొన భేదమా ? కలువ

కంటికి మారుని తుంటువంటికిన్.

క॥ కలకల నవ్వుచు నుండు
బలుమాటును దిశలు చూచు భ్రమయుచునుండు
నిలిచిన చోటను నిలువదు
కలకంఠికి విర (హ) మెంత ఘనమో యకటా !

ప. యివ్విధంబున

క॥ మరుకాఁకల భ్రమ నొందుచు
బరువడి నునునునుర మనుచు భామిని మదిలో
వరునిం దలఁపుచు నుండఁగ
వెఱు గందుచు నెక్కసకియ వెలఁదుల కనియె.

సీ॥ అతివ ! దాఁగిలిముచ్చ లాటలాడుద మన్న
సమ్మతించ దొకింత చంద్రవదన
చెండు గోరింతము చెలియ రమ్మనిఁ పిల్వ
గనువిచ్చి చూడదు కలువకంటి
గుజగుజతేకులఁ గొమ్మ ! యాడుదమన్న
మోమెత్తి చూడదు ముద్దుగుమ్మ
పగడసాల మనము పడఁతి యాడుద మన్నఁ
బలుకదు మనతోను బద్ధనయన

తే॥ గీ॥ అతివ ! చదరంగ మాడుద మనుచుఁ బిల్వ
నించుకంతయు సంగీకరించదయ్యె
ననుచుఁ దమలోన వగచుచు నతివఁ జేరి
మరునితాపంబు చల్లార్పు మనసుతోడ.

సీ. బాణనందనకప్పు పణఁతు లందఱుఁ గూడి
వై త్యోపచారమున్ సలుపగోరి

చిగురాకుపాన్పుపైఁ జెలియ నొయ్యన నుంచి

పూలదుప్పటి మేనఁ బొసఁగఁ గప్పి

కపురంపువాసనల్ ఘమ్మన వాసించు

చెలువగందము పూసి చెలువుమెఱయ

పన్నీటఁదడిసిన పావడచేతను

మొగమునం దడియొత్తి మోద మమర.

తే॥ కలువపూవులబంతులు కన్నదోయి

మాటిమాటికి నొత్తుచు మమత మీఱ

పూలసురటుల వినరుచుఁ బొంకముగను

మరునితాపంబు చల్లార్చ మగువ కపుడు.

సీ. చెలువుమీటినయట్టి చిగురాకు పానుపు

చిగురువిల్తునివాడి చిలుకు లయ్యెఁ

బొసఁగంగఁ గప్పిన పువ్వులదుప్పటి

పంచబాణుని బాణవంక్తు లయ్యెఁ

గన్నుల హత్తించు కలువపువ్వులబంతి

వలరాజుమొల నున్న వంకియయ్యెఁ

దనువున నించిన తామరతూఁడులు

కుసుమసాయకునిలకోరు లయ్యె

తే॥ జెలులు గావించు సుపచారములె తలంప

మనసిజని సాధనంబులై మనసులోనఁ

దోచుచుండంగ విరహంబు ద్రోయలేక

యేమిఁసేయుదు నెట్లోర్పు నే నటంచు.

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

ప్రతిష్ఠాపకులు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహాపతి నూర్యరావు బహద్దరువారు
సి. బి. ఇ. డి. లిట్., పితాపురము మహారాజులుంగారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజువారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బాబ్బిలి మహారాజువారు.

ఉద్ధారకులు

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు.

(జమీందారు, ఉయ్యూరు యెన్టేటు)

అధ్యక్షులు

మహామహోపాధ్యాయ, కళాప్రపూర్ణ, కవిసమాధిత్యాది, బిరుదాంకితులగు శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు.

కార్యదర్శులు

సాహిత్యశిరోమణి, ఉభయభాషాప్రవీణ, చతుర్వేదుల సత్యనారాయణగారు, ఎం. ఏ., బి. ఓ. యల్.

శ్రీ ప్రతివాదిభయంకర పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., యల్. యల్. బి.

కోశాధ్యక్షులు

శ్రీ ప్రతివాదిభయంకర పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., యల్. యల్. బి.

శ్రీ ఏలేశ్వరపు వేంకటరమణ సుబ్బారావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

కార్యనిర్వాహక సభాసభ్యులు

శ్రీ కోకా శివనాథశాస్త్రిగారు.

శ్రీ రా. సా. మూడిరెడ్డి సీతారామయ్యగారు, బి. ఏ. బి. ఎల్.

శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తిగారు, ఎం. ఏ. (ఆనర్సు) బి. ఇడి.

శ్రీ ఈయ్యాణ్ణి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీ ఎండమూరి వేంకటరమణగారు, ఎం. ఏ., బి. ఇడి.,

శ్రీ వ్యాకరణ విద్యా, భాషాప్రవీణ, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు

శ్రీ కందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు బి. ఏ.

శ్రీ ఏచూరి సీతారామారావుగారు, బి. ఏ.,

శ్రీరస్తు.

సమతాతక వద్యములు.

- క. క్షీతిఁ గానికూడుఁ గుడువకు
సతి నమ్మి రహస్యవిధులు సలుచుకు మెప్పుడుం
బతిలేని యింట నుండకు
మతియంతలు కదియె నీతిమార్గము సుమతీ. ౧
- క. క్షగవాఁడు తనకుఁ జిక్కినఁ
బగఁ జుంపక మేలుచేసి పంపుట ధరలోఁ
బగచాని కదియె చఁపుట
తగున నికి నదియె నీతి తద్యము సుమతీ. ౨
- క. కుటిలునితో నొనఁ గూడకు
కలువగు సభలోన వెడలఁ బల్కకు మది దు
రటమగు కార్యము చేయకు
నిటలాక్షుని మీఁదిభక్తి నిలుపుము సుమతీ. 3
- క. వినయము కర్తాభరణము
ఘనమగుదానంబు నధికకరభూషణమున్
విను కర్తాభరణంబుగ
వినవలె శివకథల నెప్పుడు వేడుక సుమతీ. ౪
- క. కాదన్నవాఁడె కరణము
వాదణఁచినవాఁడె రెడ్డి వసుధేశుఁడున్
లే దన్నవాఁడె చనవరి
గాధలు పెక్కాడువాఁడె కావ్యుడు సుమతీ. ౫
- క. ఇంపెఱుంగని సతిఁ గోరుట
కంకులరనిపూవు ముడువఁ గైకొనుటెల్లం
బెంపెఱుంగని నృపుఁ గొల్పుట
సంపెంగకుఁ దుమ్మెదేగి చచ్చుట సుమతీ. ౬

- క. నెనరుగలవాఁడె చుట్టము
తనమనసుకు వచ్చువాఁడె దాత ధర్మిన్
కనుమఱుగుకలదె యాఁడది
తనవాఁ డొరుల నెడుమాట తథ్యము సుమతీ. ౭
- క. సితిలేక బల్లిచెల్లదు
సితిగలిగిన బల్లి లేక సితిచెల్లదు నా
సితియును బల్లియుఁ గలిగిన
నతనిది త్రైలోక్యవదవి యందురు సుమతీ. ౮
- క. రిపుపాత్తుఁ బాముపాత్తును
గజటుండగు మిత్రపాత్తు గడుసరిపాత్తు
వికరీతభార్యపాత్తును
నెరయున విడనాడకున్న నేరము సుమతీ. ౯
- క. మాతంగము మద మెక్కిన
భూతలవతి జూరుడై న భువి వివాహసుల్
పాతకులై నను సాగర
భూతులులు చేరుటలు భువిలో సుమతీ. ౧౦
- క. కనరానిది చల మైనను
వినరానిది గురులనింద విచకలియైన
అనరానిది తలిదండ్రుల
మనరా దవివేకిలోడ మతమిది సుమతీ. ౧౧
- క. తెరువున నేనుఁగుఁ బాడఁగని
మొరయించుక వెట్టిగండు మొజ్జిఁగిసభంగి
దొర నల్పుఁ డెఱుంగ కాడిన
సరిసేయఁగవలయు వానిసహజము సుమతీ. ౧౨
- క. తమకించిన నెరుమెంచును
దమకించినఁ దల్లియెనఁ దనుఁజెడఁ జూచున్
దమకింకుఁ గార్యహానియుఁ
దమకించినఁ బ్రాణహాని తప్పదు సుమతీ. ౧౩

- క. ఎన్నడుఁ గుడువక కట్టక
తన్నేమఱి కూర్చుండునము ధరలో నెపుడున్
అన్నులకు రాజులకు మఱి
కన్నములకుఁ బోవుచుండుఁ గదరా సుమతీ. ౧౪
- క. చకలత లాభముఁ జెఱచును
నెఱమునఁ బగవారిఁగూడి నేరములెంచున్
అకలాపించును నమ్మిక
కక్షటాత్ములతోడిపొందు కామర సుమతీ ౧౫
- క. హరినైన జిమ్మనైనను
సురకటసుతునైనఁ జంద్రసూర్యులనైనన్
సురకాని వ్యయముసేయక
తిరుణులు డాయంగిసిరు తథ్యము సుమతీ. ౧౬
- క. భూమిశుచిత్త మెఱుంగక
ప్రేమముతో మరచెచ్చుఁ బెనఁగుటలెల్లం
బామకు వాకకైఱుంగక
సామునఁ జెయిచాఁచునట్టిచందము నొమతీ. ౧౭
- క. నగజాతకు హరుమేరను
సగపాఠిప్పించె మరుఁడు చచ్చిఁపిదపం
బగసాధికనిమనుజుఁడు
మగవాఁడా ! మగువగాక మహిలో సుమతీ. ౧౮
- క. ఎడఁచు సతివలచెఱుంగఁచు
జడ్డిలఁబడితిరుగువాఁడు బాణం డగునా
యడ్డమునిడుపును దిరిగెను
త్రెడ్డఱుఁగునె పాల తీపిఁ దెల్లము సుమతీ. ౧౯
- క. అరమాడ జీతమైనను
ధరణీశుఁడు తగవరైన దగ్గఱవచ్చున్
సురరాజ్య మిచ్చెనేనియుఁ
దరమెఱుంగనిరాజుఁ గొల్వఁ దగదుర సుమతీ. ౨౦

- క. బలువిద్య లెన్నిగలిగినఁ
గులవిద్యయే వన్నెఁ దెచ్చుఁ గొంకక ధరణి
విలువిద్య కరశురామని
కులవిద్యయే ? యెన్ని చూచికొనఁగా సుమతీ. ౨౧
- క. దీవము మలిగినఁ జీకటి
యేపునఁ గానంగవచ్చి హెచ్చినకగిదిక
శ్రీపాలతి వాసినవృజ్ఞ
యాకడ లానరునిమేల నలముర సుమతీ. ౨౨
- క. పులి నాకి విడుచు దైవము
గలకాలము; దైవరహితకాలం బైనం
గలుపించి గొత్తగఱచును
దలపోయఁగ దైవవశము తప్పను సుమతీ. ౨౩
- క. తప్పునకుఁ దగినదండన
మప్పుడె సేయంగవలయు నవసీశునకున్
నిప్పునను జీరఁజుట్టిన
యప్పుగిదినిఁ జేయవలయు నాతని సుమతీ. ౨౪
- క. కలిమియె కలమున కధిము
కలిమియె బలవర్ధనంబు కలిమియె మిగులుం
గలిమియె యుక్తికి మూలము
కలిమియె సుఖకరము తలఁపఁగా నిల సుమతీ. ౨౫
- క. సత్య మఖిలజనపూజ్యము
సత్యమే సురలోకసౌఖ్యసాధనం బా
సత్యమే నిశ్చల ధర్మము
సత్యమే భవహరము జయము సత్యమే సుమతీ. ౨౬
- క. బలవంతుడె గుణవంతుడు
బలవంతున కాజ్ఞచెల్లు బలవంతునకే
కలిమి గలవారె బలతురు
బలవంతుం డఖిలమునకు బలమగు సుమతీ. ౨౭

- క. ఆయంబు వ్యయము మించిన
శ్రీయును సమమైన దళముచెడకుండు వ్యయం
బా'యంబు మించెనేనియుఁ
బాయదు పేదటిక మెన్నిభంగుల సుమతీ. ౨౮
- క. గుప్తముసేయుము తంత్రము
సప్తపాయములనైన కత్తుల గెలుమీ
సప్తవ్యసనము లుడిగియు
నాపుల రక్షింపు చాలు నంతియె సుమతీ. ౨౯
- క. రాగలభాగ్యము వచ్చినఁ
దాఁ గుడువక దాన మిడక దాఁకుగ నేలా
పోఁగాలంబులు వచ్చిన
మాఁగిన వండ్లాడినట్లు మహిలో సుమతీ. ౩౦
- క. గాడిద మదకరి యగునే
బూడిద కర్పూరరజము పోలికి యగునే
మోడు విమానం బగునే
మూఁఁడు గుఱియగునె తలఁచు ముచ్చగ సుమతీ ౩౧
- క. ఇచ్చినదినములదాఁక నె
లచ్చికి నెడఁ బాయరాదు లజ్జయువలెనే
యిచ్చినదినములు తేరిన
నిచ్చుఁ దనుంబాసి లచ్చియేఁగుర సుమతీ. ౩౨
- క. తనయుఁడు తండ్రికి బాలుఁడు
ఘనుఁ డాతఁడు తండ్రి లావుగలనాఁ డెల్లన్
జరకునిలా వుడిగిన మఱి
తనయునికిని దండ్రి శిశువు ధరాఁగో సుమతీ. ౩౩
- క. రానిది కోరిన వచ్చునె
రానున్నది కోరకున్న రాకేలుండున్
దానెంత తమకవడినను
గానున్నది గాకపోదు గదరా సుమతీ. ౩౪

- క. అంజనసూనుఁడు దెచ్చిన
సంజీవికి సాటివచ్చు సకలార్థులకున్
రంజిల నపుడువార్చిన
గంజసుమీ ప్రాణరక్ష గదరా సుమతీ. 3౫
- క. దాడిద్రవ్యముకంటె మహా
దారుణ మగు పాతకములు తలఁచు గలవే
చేరువరు మృతిని నలుపురు
జేరునొకొ దడిదు నొకఁడు సిద్ధము సుమతీ. 3౬
- క. అలుకు నెడ రొంపిఁ జలుట
కొలు చొల్లమిగాదు మిగులఁ గూర్పుటకొఱకే
వలయు నెడ నరమిచ్చుట
వెలయుఁగ నభివృద్ధికొఱకె వినురా సుమతీ 3౭
- క. ఏడెన్నెఱుఁగఁగవలయును
నేడెన్నఁడు విడువవలన దేడున్ విడువ
యేడున్ మనమున నిలుపుము
యేడెన్నఁడు విశ్వసింప కెన్నఁగ సుమతీ. 3౮
- క. అనఘా విను ముద్యోగికి
ధనమొడచు గీరి యొడె ధన్యత యొడె
బాసరంగ నిరుద్యోగికి
ధనకీర్తులు రెండులేవు తత్వము సుమతీ. 3౯
- క. మదిఁ బొడమిన దుఃఖమునకుఁ
జను పొండెఱుఁ బ్రాయ మొండె సజ్జనగోష్ఠి
బొడలుచు నొకవద మొడెను
బద నెఱిగిన చెల్లియొండె ప్రాణము సుమతీ. ౪౦
- క. ఆసించినప్పు డిచ్చిన
ఏసము వదిలేలుపోలు వెయివేలై నన్
ఏసముగఁ జూచు మనుజుం
డాసల నడియాడ నీయ నరికి సుమతీ. ౪౧

- క. ఒకగొడ్డ పూరనుండకు
మొగలచుట్టఁబు కలిమి కాసింపకు మిం
వెఱుంగని హీననిఁ గొల్వకు
మొవక దుర్జనుల గొప్పి మానుమి సుమతీ. ౪౨
- క. భువి నీవి కొంచె మైనను
గువలయకతి సుగుణియైనఁ గొల్వఁగవచ్చు
యువరాజ్యపట్టమిచ్చిన
సవివేకిని గొల్చుటెల్ల నధముము సుమతీ. ౪౩
- క. త్రాసును ధరలోఁ బడిచెడు
వీసనబడి యొక్కరూపు వివరింపంగా
వీసంబై నను దిరముగ
నోసరముగ నొక్కవంక నొడుఁగుర సుమతీ. ౪౪
- క. వలవని వల్లును మదిలోఁ
గలయని సతిపోందు రాజుగాననికొలుపుం
బిలువని పేరంటంబును
దలఁపని చెలిమియును నెంచఁ దగదుర సుమతీ. ౪౫
- క. ఘన మెఱుంగనట్టికోడలు
వినయము లేనట్టి సుతఁడు వెఱవని యనుజుల్
అనుకూల గానిభార్యయు
మనుజునకును మంచు లేనిమరణము సుమతీ. ౪౬
- క. తఱిమినఁ బాఱనిగుఱ్ఱముఁ
దరమెఱుంగని రాజుకొలుపు తరుణులయెడల
దరితీపు సేయు మోహము
గరగరగా విడువవలయుఁ గదరా సుమతీ. ౪౭
- క. సుంకఁకి బొంకు వలయును
అంకనకును దిరుగవలయు నవస్థలిలో
శంకుడిగి మిగుల ముదిసిన
పంకాయకుఁ జిత్రపండు వలెరా సుమతీ. ౪౮

క. సిరి తనకు వలచి వచ్చిన

సిరికిం దగు చిహ్నం లెల్లఁ జేయఁగవలదా

సిరిగూర్చి ప్రాణఁ దలఁచిన

సిరికడపటఁ జేరు నదియు సిద్ధము సుమతీ.

౪౯

క. మొగసాల నొంటి నుండకు

వగచాటి జయించు దాఁకఁ బడరకు మదిలోఁ

దెగఁబాటువాని నమ్మకు

వగగొనునాచోట నిల్వ వలకుర సుమతీ.

౫౦

ఇవి, అంద్రంగి గ్రామనివాసులు బొడ్డపాటి లక్ష్మీవతిగారిచే శ్రీ శ. ౧౮౬౩ సంవత్సరమున వ్రాసికొనఁబడిన తాళపత్ర సుమతిశతకపద్యము లనుండి శ్రీ దుర్వాసి బావన్నగా రెత్తి వ్రాసి వంపినవి.

కొన్ని పద్యము లింకను గలవుగాని మృదువులేస్పియున్నవి. ప్రకటించిన వానిలోను గొన్నిసందేహములుగా నున్నవి.

అచ్చుపడిన పుస్తకములలో నివి కనఁబడవు.

ఖండించుచు వాస్తవమును లోకమునకుఁ దెల్పుపత్రిక. ఇతరపత్రికలలో వలెనే యిందును విదేశరాజ్యవ్యాపారవిషయములు, యుద్ధవార్తలు లోకవృత్తములు నుండును ముఖ్యముగా మాపరిషత్తు కొనియాడు గ్రాంథికభాష నాదరించుచున్నది. ఇరియే ముఖ్యముగా జనులకుఁ గానల సినవాణి. ఈపత్రికాపోషకులు శ్రీచూపితాపురముమహారాజావారు, పత్రికాప్రకాశకులు ప్రసిద్ధభాషావేత్తలు తాపీ ధర్మారావునాయుడు బి. ఏ. గారు.

విడిసంచిక రు 0-0-3 !! పొరుగుూరువానికి నెలకు రు 1 చందా. ఆటునెలలకు రు 5-8-0. లోకోపకారమునకై వెలువడు పత్రికను లోకమే యభివృద్ధిచేసికొనుఁగాక. దానికై పరమేశ్వరుడు సాయపడి లోకము నభివృద్ధికిఁ దెచ్చుఁగాక.

జనవాణికార్యాలయము చెన్నపురి మాంటురోడ్డు 2/16 గృహమున స్థాపింపఁబడినది. ప్రతిపట్టణమునను జిల్లరగాఁ బత్రికలు విక్రయింతురు.

ను పథము .

— సోంపల్లె కృష్ణమూర్తిగారు, అష్టావధాని, కొక్కంటి. —

క. మాకందములేకవులకు

మాకందము లవియె వాగ్రమాకందములై

మీకందములగు, రమ్మసు

మీ ! కందము, మిత్ర ! వాని మృదుమధురగతిః

క. తనబలమునెదిరి బలమును

మనమునఁ దలపోసి, వలయు మాటలఁ గార్యం

బును సారకపటచెడు స

జ్ఞుఁడే జరుఁడెంచఁ; గానిజరుఁడు జకుడే.

క. విదైనునేరిచి మేలగు

బుద్ధికలిగి పెద్దవారి పోకడఁ గనుచున్

హద్దుగఁ బ్రదికెడువాడే,

తద్దయుఁ గీతినీఁ గాంచుఁ; దదితరుఁ డఘ్నుడౌ.

3

క. కోటికి మించిన కవు లిలఁ

బాటింపఁగ వెలసినం గృపామతి సువచో

ధాటి శమమ్మును గలిగిన

మేటియె కవివర్యుఁ డతఁడె మే లొంగు నెటన్.

౪

క. వార్తాపత్రిక లెన్నియొ ?

వర్తించుట మేలెకాని, బహుభంగుల ను

ర్వర్రనము పక్షపాతము

గుర్రెఱిగిన నపుడె, మూలఁ గూలుట నిజమా.

౫

క. స్త్రీలు, స్వతంత్రతఁగని మిడి

మేలపుగతిఁ బతులఁ దెగడి. మిడుకుటమేలా ?

బాలావనలీలాసుఖ

హేలామతి భర్తృభక్తి నెసఁగుట పాపఁగున్.

౬

క. ధనమే ముఖ్యంబగు సా

ధన మిహువరములకటంచుఁ దద్జ్ఞుల సదో

ధనములఁ దెగటార్చిన, నిం

ధనములె గతియాను; జీనధనమున కెల్లన్.

౭

క. ఒప్పుని తప్పుని తెలియక

చెప్పెడు మాటలను నమ్మి చేటగుపనులం

దప్పక సల్పిన నాడే,

చిప్పెడుగంజియును లేక చెడునెవ్వఁడున్.

౮

శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౬.	{ ఈశ్వరనామసంవత్సరము. మార్గశిరపువ్యమాసములు.	{ సంవిత్ గ.

మ న వి.

మహాశయులార !

మీ యభిమానమున నిట్లు పరిషత్పత్రిక యవిచ్ఛిన్నముగా నడచుచున్నది. ఎప్పటి యభిమానము నిక ముందును గనఁబడుట వేడుచున్నాము. లోకమున భాష యతివ్యాప్తిని గాంచుచున్న సంగతి యొకరి కొక రిప్పుడు చెప్పనక్కఱలేదు. భాషాభిమానులు పండితులు కవులు పలువురు బైలువెడలి పేర్వలసి యనేకవిధముల నాంధ్రమును వృద్ధి చేయుచున్నారు, గాని, యీవృద్ధి దృఢతనొందునా ? “పాడవెనుగుబడుటకై” యన్నట్లు గాదుగద! అట్లు శంకించుటకు మా కనేక కారణములు కనఁబడుచున్నవి. కొందఱ కవి యట్లు కనఁబడవు. దృఢత భాషకు వాటిల్లఁజేయవలయు నన్నఁ బూర్వపద్ధతి యే మంచిది. పూర్వపద్ధతి యంధపద్ధతి యని కొందఱ అనుచున్నారు. అది ముందుదృష్టి లేక యనుమాట. ఇప్పటిరచనలే యంధపరంపరలోని పనిమానయ్యకము. ఒక్కనియమము నొక్కమార్గమును లేనిపద్ధతులను బ్రతివండితుఁడ నాదరించుట శోచ్యము. వారికిఁ దోచు యుక్తులు వారు చెప్పుదురు, గాని భాషకు దాగ్యము కలుగవలయుననినఁ బూర్వపద్ధతియే ముంచితి. సవరపద్ధతి యిత ముంచితిగాదు. లేలిక వసులు చేయుట లేకను కుసులగా కిష్టము శ్రమనకి

యభ్యసించిన విద్యకును శత్రుమంబుగ సాపాదించిన విద్యకును భేదము లేదా ! నియమరహితమున కొక్క మార్గ మని చెప్ప వలను లేదు. నియమసహిత మెన్ని తావులనొక్కవిధముననేయుండును. సర్వజనవిదితమగు భాష కావలయు ననినఁ బూర్వగ్రంథములనే చదువవలయును. ఇప్పుడిప్పుడు తొల్లింటి గ్రంథములనుఁ జాలమంది యాదరింపకున్నారు. కారణము తొల్లింటివలె గ్రంథములు సులభ సాధ్యములు కాకపోవుట చేతనా ? సులభసాధ్యములగు గ్రంథములలోఁ దప్పలు మెండుగా నున్నవని మనవా రెఱుంగకపోరు. ఎక్కువవెలలు పెట్టి వ్రతకులు ధనార్జనము చేయుఁ జూచుట దూరాలోచనము లకయే. మున్ను ౧ రూపాయకువచ్చు భాగవత మిప్పుడు ౭ రూపాయ లైనదన్న మాట వాస్తవమే. తప్పులున్నను సవరించుకొనఁ గలవారిప్పుడు లేరు కావున శుద్ధప్రతులను బ్రకటించుట యవసరమే. ఇట్టి వెన్నియో యోజించి మేము పరిషత్తులోఁ బ్రకటించు గ్రంథముల కన్నిటికిఁ దక్కువమూల్యములను నిర్ణయించి యున్నారము. సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బరిశుద్ధముగా నుండఁజూచుచున్నారము. ఇట్టి రెండులాభములుగల మార్గగ్రంథములు విస్తారవ్యాప్తిలోనికిఁ దెచ్చుటకుఁబరిషత్సభ్యులలోఁచించి1938సంవత్సరాది మొదలు బహుధాన్యసంవత్సరసంవత్సరాదివఱకుఁ బ్రతిపుస్తకమును సగమువెలకే యిచ్చుటకుఁదీర్చానించినారు. కావునఁబరిషత్తువీఁదను నిక్తమైన మాతృభాషవీఁదను నభిమానముగలవారు మాముద్యమమునకుఁదోడ్పడుదురుగాకయని కోరుచున్నారము. దీనికై ముఖ్యమగు నొక పుస్తకములహక్కిన బ్రకటించియున్నారము. దానిని జిత్రగింపఁ గోరుచున్నారము. చందాదారులును దమతమ మిత్రుల కీ విషయమును దెలియఁజేసి పరిషత్తునకు సాయపడుదురుగాక.

విన్నవము.

— జనమంచి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు-కడః

మహాశయులారా !

ఈశ్వరవత్సరము ఆశ్వయుజకార్తికమాసములలో ౨౩ సుపుటము రవ్వసంచికగాఁ బ్రకటితం బయిన పరిషత్పత్రికలో శ్రీకొత్తపల్లి సూర్య రావుగారు వేత్తలనుగుఱించి పునఃప్రార్థన మను శీర్షికయందు సంశయములని యీక్రింద వివరింపఁబడిన వానిని సూచించియున్నారు. నేను వ్రాయు విషయము సధిక ప్రసంగముగా భావింపక యిదియు నొకవిధమగు సభిప్రాయముగాఁ బ్రకటింతు రనియు, నిందలి సత్యాసత్యములను గూర్చి విజ్ఞులు నిర్ణయింతు రనియుఁ దలంచుచున్నాఁడను.

1. 'తుమికి బాయిల బాయిరే ములికి యందు ర్దింటికి బోవుచు' -

ఈపద్య మెల్లవారును నెఱింగినయదియ.

ఇది "ముండా" భాషయుఁ "బుళింద" భాషయుఁగాదు. ఉర్దూభాషయే. తుమికి-అనునది 'తుముకూ' యని యుండవలయు. 'మీకు' అనియర్థము.

'బాయిల బాయిరే' అనునది భాయిరే బాయిరే యని యుండవలయు-ఓసోదరులారా యని భావము. ములికి-అనఁగా-దేశము-రూపాంతరము-ముచ్చి-శత్రువులగు యవనులు (మహమ్మదీయులు) చచ్చిస్వర్గము నకుఁ బోవుచు 'ఓసోదరులారా ! ఓసోదరులారా ! మీకు దేశము- (మీ కేదేశము)-అని వెఱచి చెప్పుచుండుటఁ గననగు-అచ్చటికిని వెన్నంటుచు రేమో యని సంశయించి 'దేశము మీ కే సోదరులారా!' యని కేకలను బెట్టుచు వెళ్లుచున్నారనుభావము కన్పట్టుచున్నది. వైరిధాటి యత్యద్భుతము-

బాయిలె బాయిరే యనునది - క్రమక్రమముగ న్రాత్రులలోనిమార్పుగా నుండనోవు. నోటికొక్కమాట త్రోటికొక్కపాట యన్నట్లుగ నానోటి నుండి యానోటికి నిట్లుమార్పులుగలుగుకొలఁది నిట్టిపదములు మార్పు

చెందుట సహజముకాబట్టి తుముకూ (తుముకీ) (తుమ్కూ) బాయిల బాయిరే (భాయిరె భాయిరే) ములికి (ముల్లీ) యను మార్పుగా భావించును. అన్యదేశ్యములు కావున నిట్టిమార్పు సహజమే-విమర్శకుల కెట్లతోచునో? నేను గొండల మసల్తానువండితుల నడిగితి. వారును నా కిట్లే యర్థము తెల్పినారు.

2. “ఒడయ చిత్తేశ యోనడలింగమూర్తి” ఇందలి చిత్తేశవదమునకు నర్థము సందియము.

ఇట్లే ‘దేవచిత్తేశ’ యనునదియు-

‘నాచిత్తేశుఁడౌగాక నిజ్జతులైపోదురుగాక’ వంటి దిదికాదు’ అనిరి.

‘నాచిత్తేశుఁడౌగాక’ యనుటలో బ్రాణేశుఁడనుభావము. అనఁగా భర్తయనునర్థము స్ఫుటముగఁ గనఁబడుచున్నది. అట్టియర్థము పైవదములలోఁ గనఁబడ దని యూహయై యుండనోవు.

కన్నడదేశ్యమునందును, మధ్వసంప్రదాయమునందును, ‘ప్రాణేశ’ అనునదిదేవునకును నుపయోగింతురు. ఇట్లే యిందును, ఒడయ = ప్రభూ, చిత్తేశ = ప్రాణమునకు కధిపతి! ఓనడలింగమూర్తి = నడచునట్టి లింగాకారము గలవాఁడ; ఓశంకరా! యనుట- చిత్తేశుఁడు = భర్త (పెనిమిటి) మాత్రమేకాఁడు- ప్రాణమునకు నాధుఁడు, అనుభావము-

జీవో దేవ స్సనాతనః- అనుమాట యట్లుండఁగా మాధ్వలలో ‘ప్రాణేశాచార్యులు, ప్రాణేశరావులు- పెక్కురు గలరు- చంద్రభానుచరిత్రము మాధ్వసంప్రదాయములుగల మాధ్వకవికృతము.

శ్రీ కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందును గర్ణాటకసంప్రదాయవదములు దొరలినవి. చిత్తేశుఁడనఁగా చేతస్సున కధిపతి యనుట-దైవ పరమున నర్థముఁ జెప్పట యుక్త మని తోచుచున్నది.

బృహదిప్రాంతములకు వచ్చి చూచిన స్వప్నము కాఁగలదు. దేవాలయమునఁ బ్రాణేశా యని ప్రార్థించుట చూడవచ్చును.

3. నిశ్శృంగ కొమ్మయ శివలీలావిలాసములోని,

‘చ. తొలఁగక తాళునుండు శివదో శివదో (శివదో) యటంచుఁజె

చలమతిఁ గూయఁగా నతనిశఁకరలింగ నిషకహసములే

బలువిడి విప్పి దండి నిజపాశములం బెడకేలుగాఁగ న

చ్చలముగఁ గట్టి వెల్పులికిఁ జక్కగ నీడిచితెచ్చె-'

ఇందు "శివదో" యనఁగా నేమి. ప్రార్థనమునం దిట్టి యాశమున్న దా; ఏదేశములోనైన నిట్టి వాడుక కలదా, యతులు ప్రాసములు దిద్దు గూరారా!" ఇది సరియము. నాయూహ:-ఇది ప్రార్థనముకాదు. దో- ఇదో అనుట- ఇందలి సందర్భము-యముఁడు మార్చండేయుని బట్టు కొనిపోవటకు వచ్చుట. మార్చండేయుఁడు శివాలయంబున శివలింగ మును, బట్టుకొని కూర్చుండియుండును. అతిభయంకరం డయి యముఁ డాతాళసుని నెడర్చొనఁగాఁ దావసుఁ డనన్యశరణుండై శంకరునింగూర్చి శివ! దో, శివ! దో యని యాత్రమున దిక్కు తెలియక (చంచలమతి) వల్లఁగా యముఁడు శివలింగమునం దుంపఁబడిన కరములను బలవంత మున విప్పి తన పాశములచే బెడకేలు (ఐక్యము విడిచి) కట్టి వెల్పులికి నీడిచితెచ్చె- అని యర్థము. దో, అనునది (ఇదిగో) ఇది+ఓ=ఇదో- అని శత్రువును, బ్రాణసంహరణప్రయత్నముననుండు యమునిఁ జూపుట- దో- యనునది తెల్లదేశము (దత్తమండలముల) లో మిక్కిలి యలవాటుగ నుండుమాట-

ఇదో యనుటకు దో యనుట సహజము. (Behold) వచ్చె శివదో (ఇదో) ఇంక గతియేమి యని చూపుచుఁ బల్లినపల్లుగా నెంచుట లగ్గు. దీని యతిభంగము కలుగఁబోదు. అర్థమునకు హాని రాదు. Brown's Dictionary ప్రాణ్యనిఘంటువున- దో- ఇదో యనుటకు రూపాంతరము- అని వ్రాయఁబడియున్నది. ఇంతకంటె నాకుఁ దోచు నభిప్రాయములేదు. ఇది సరిగానుండు నని తలంతురుగాక!

4. 'కర్తార' శబ్దమును గుఱించి-

కర్తారశబ్దము యయాతిచరిత్ర ననుసరించి యర్థము-హుమామి యాపుడమితేమి కులదై వముగా భావింపనగును. మఱి కపర్యాయము దీనిని గుఱించి తెలుఁపఁబ్రయత్నింతును.

కర్తార శబ్దమునకు హిందీ, పారశీకనిఘంటువులలో భగవంతుడను నర్థమిఱుకబడినది. ప. సం.

రోలంబాష్టక ప్రశంస.

వైద్యరాజు దంటు సుబ్బావధానిగారు- చెన్నపురి.

షడ్భాషాకోవిదుడై సకలకలాప్రవీణుడై వండితరాజుబిరుదము
తో భూమండలమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచిన జగన్నాథకవింద్రునిచే గీర్వాణ
వాణిని రచింపఁబడిన భామినీవిలాస మను రసాలమున కంటుగట్టఁబడిన
శ్రీదంటు సుబ్బావధానిగారి యాంధ్రభామినీవిలాసమును, కవిలిక కాం
చనకలి కనకాంబగారి యింటఁ గవిముఖమున వింటిఁ గంటి నానంద
వరపశోతను.

నాదఫలకవరివర్తనమున (గ్రామోభోనుష్టేటు) గాయకశిఖామణి
బాణి గోచరమగునట్లు అవధానిగారి యనువాదమునఁ బండితరాజువాణి
ధ్వని విడిత మగుచున్నది. అనువాద మన ని ట్లన్యూనాతిరిక్తమై సొంపు
గా నుండవలయును గాని కవిహృదయమును గంగపా లేయునదిగా
నుండరాదు.

అంతః గొంతవడి కవధానిగారు, అన్యవదేశసుందరము లగు
కొన్ని సంస్కృతశ్లోకముల మనోహరముగాఁ బఠింప నే వానింబండితరాజు
విరచితములనుగా నెంచి “పండితరాజుశ్లోకములు వేమనపద్యములవలె
వేనవేలుగాఁ జూపట్టుచున్నవంటి. అది విని కనకాంబగారు మందహాస
ముతో “ఈశ్లోకములు వైద్యరాజకృతములు కాని పండితరాజునిర్మితము
లు కా వనిరి. ఆపై ని వైద్యరాజుగారు రోలంబాష్టకముతో భక్తవరుని
జీవితము నుపదేశించుచుఁ దాము విరచించిన రోలంబాష్టకమును శ్రోత
పేయముగా గానమొనర్చిరి.

దాని నాకర్ణించి యీకటికికలినాటఁ గూడ నిటులు నీటుగా సం
స్కృతమున నసర్గళకవితాధారచు బ్రసరింపఁజేయసమర్థులగు నాంధ్రకవి
సోదరులువిరాజిల్లుచున్నంతలకు సంతస మంది, “ఏకః స్వామి న భుంజీత”
అను న్యాయముచే శ్రీవైద్యరాజు సుబ్బావధానిగారిచే నిర్మితమైన రోలం

బాష్టకరసాయనమాధుర్యమును బాతకమహాశయులకు రుచిచూపుతలం
పుతో నీవత్రికారజతపాత్రమున దానిఁ బొందుపఱచితిని.

శ్లో॥ హృదయం వండితరాజపద్యలహరీసారం బుధామోదదం
ఆనీతం కవినా మనోహరగిరా దంబ్యాఖ్యవంశేందునా
ఆంధ్రాణాం ప్రముదే సుధారససమం గాంభీర్యభావోజ్జ్వలం
వై ద్యేంద్రేణ సుభావధానివిమలా సాహిత్యరాజ్ఞానినా॥

శ్లో॥ ప్రాయంతా న్ను కవే స్సుభావలితా రోలంబసంబోధకాః
శ్లోకా సాంస్కృతికా స్సుమోపమగుణా స్సుబాష్టకానాం రిమే
యో వాచాసమతాం సుధీ రనుగత సాహిత్యసృష్టే స్వయం
వేగీదేశభవేనవంశితవరేణాధ్యేషు భోజనాంతరాః॥

ఇట్లు విబుధవిధేయుఁడు,
కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రి.

—రోలంబాష్టకమ్—

వైద్యరాజ దంబు సుబాష్టకానిభి ర్విరచితమ్.

శ్లో॥ శ్రీవాణీచరణారవిందమధుప శ్చేతోహరాం ఝంః
కీటానాం నికటే కరోతి వితరణ తాదాత్మ్య మీశేచ్ఛయా
తామ్రాక్షా ననునాదయన్ శ్రుతిహితం తామ్రామ్రశాఖాస్థితా
కేళీలోలవిఘ్నూర్జబాలకగణాన్ నిద్రాపయన్ లీలయా॥

శ్లో॥ ఓంకారాధ మశేషమంత్రఫలదం బుద్ధేః ప్రబోధం వరం
ఝంకారం బుధసమ్మతం శ్రుతిహితం యద్భిత్తవృత్తే ర్లయమ్
కామం సంస్మృతిమృఖభారశమనం కళ్యాణసంవర్ధనం
శ్రీవాణీచరణారవిందమధుపో గాయ త్యజస్రం ముదా॥

శ్లో॥ ఘల్లంభోజమరందబిరురశనం హంసై స్సహాలాపనం
తీర్థానాం నికటే సనానివసనం సూర్యాబ్జసంసేవనమ్

సాదోపాసన మన్వహం విహరణం కోకై శ్వకోరై స్సహ
భోరోలంబ తి వాఖలం శుభకరం ధన్య స్త్వ దన్యోస్తి కః॥

శ్లో॥ అభ్యస్తాఖలవేదశాస్త్రనిచయాః ఆజ్ఞశుద్ధా ద్విజాః
నిత్యోపాసితసత్యశౌచకరుణా నిర్లిప్తచిత్తాస్తు యే
త్వద్వృత్తే రనువర్తనేన మునయో జీవంతి తే నిర్భయాః
భోరోలంబకదంబ సత్తవివరై ర్ధాన్య స్త్వ దన్యోస్తి కః॥

శ్లో॥ తంకే జన్మ సుధాంశువైర మనిశం మధ్యే జడానాం స్థితిః
ఇతంభూతకు శేషయేఽమృతసమం గూఢగ విలీనం రసమ్
భోరోలంబ వివేక్తు మస్తి కిమహో లాకే వటు స్త్వాం వినా
నీరక్షీరవివేచనం కి మధికం హంసస్య పుణ్యై ర్యశః॥

శ్లో॥ లక్ష్మీమందిరనిత్యవాసరసిక స్త్వత్తోస్తి కిం భాగ్యవాన్
సారాసారవివేచనేతి కుశల స్త్వత్తోస్తి కిం తాత్త్వికః
ఆనందామృతనిత్యపానరసిక స్త్వత్తోస్తి కిం యోగిరాట్
భోరోలంబ తవావలంబన మహో నూనం భవే త్రారకమ్॥

శ్లో॥ దూరం ముంచసి చంపకం తు విరసం భోగం వినా వాసనాం
దూరం ముంచసి కేతకీం సరజసం స్నేహం వినా బాంధవమ్
దూరం ముంచసి కింశుకం కిమరుణం రాగం వినా రంజనం
భోరోలంబ భవద్వివేకగరిమా త్వాలంబనం యోగినామ్॥

శ్లో॥ కామస్యాపి భవత్తృపావిరహితం కామం భవే త్తార్దుకం
దుష్యంతోపి భవత్తృపావిరహితః కిం ప్రాప్నుయా ద్వల్లభామ్
ఆచార్యోపి తవోపమా విరహిత స్తత్త్వం కథం నిర్లికేత్
భోరోలంబ తవావలంబనవిధౌ సర్వేపి బద్ధాదరాః॥

శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కా కి నా డ .

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౩౦. { వృష. } సం. చిక్ ౨-౩.
జ్యేష్ఠ-భాద్రపదములు.

పత్రికా ప్రశంస.

వాజవేయయాజుల రామసుబ్బారాయణుడు.

చ. జగతిని నీవొనర్చెడు ప్రచారముచూచి ప్రమోదమంది నీ
యగణితసేవ కావిధులయందలి నేర్పిది యంచుఁ జెప్పఁగాఁ
దగునని వ్రాసినాఁడను యదార్థపుఁ దత్త్వము నంతెగాని నీ
బాగడఁదలంచి నాదుకలమున్ నడిపింపఁగ లేదు పత్రికా !

ఉ. ముప్పదియేండ్లు వచ్చినవి పొందగు యశావస మాక్రమించె నీ
గొప్పతనంబు నాంధ్రజంకోవిదు లెల్ల గ్రహించునీతి నే
ర్పొప్పుఁగఁజేసి శుద్ధమగు సూక్తులఁ జాటితి వింతదాఁక నేఁ
జెప్పెడి దేమి నీకుఁ జరఁజీవిగ వర్ధిలుమమ్మ పత్రికా !

ఉ. కాలముమాత్రే ఘోరకలికాలమువచ్చెఁ బ్రశాంతమన్న నే
మూలమనైనఁ గన్నడకు పొక్కుచునుండెను దెగ్గుతల్లి యే
వేళకు భాష కేగతిని విప్లవముగ గననొనా యంచు, నీ
శీలము గొప్పదాట దరిఁ జేరఁగఁజాలవు నింద్యకథకుల్.

ఉ. నన్నయనాటిభాష, కవినాథులు చూపిన యట్టిత్రోవ, పె
ద్దన్న రసప్రయోగములయందలి యందము చందమెల్లఁ ది
క్కన్న తెలుంగుసాంపు వినఁగాఁ గనఁగాఁ బరియింపఁగా
మహాభ్యున్నతితోడ లభ్యమగుచుండును నీయెడ నేటికై ననున్.

ఉ. భాషను మార్చుకుండఁ బరివర్తనమందొక మార్పులేక, యే
వేషముతోఁ బనేలయని విజ్ఞతఁగాంచి వివాద మాడ కే
రోషముగాంచఁబోక పది రూకలకై యెపుడాశలేక సం
తోషముతోఁ బ్రచారమును దోరపుభక్తి నొసర్తు వెప్పుడున్.

ఉ. సీవయ నాకు ముఖ్యమగు నెచ్చెలి వెయ్యడనైనఁగాని శ్రీ
దేవిని సీవయంచు వెనుదీయక నిన్నెదఁగొల్తు భాషయం
దేవిధమైనలోప మొకయింతయుఁ గానఁగరాదు సీతికిన్
దావలవసాను నీ చరిత్ర; తప్పపు పెద్దలమార్గ మెన్నడున్.

మ. అదియే నీకొనగూర్చెఁ గీర్తిధన మత్యంతంబుగా ధాత్రిలో
ముడమారన్ గడియించినాపు కవితన్ బోషించు సామర్థ్యమున్
విదితంబయ్యెను దేశదేశములకున్ సీతక్తి యేనాటికిన్
వదలన్ బోకుమ పెద్దలేఁగు సరణిన్ వర్ధిల్లు సాభాగ్యముల్.

గీ. వృద్ధు లేఁగినమార్గంబు వీడఁబోక
సత్కవిత్వప్రచారంబు సాఁగనిమ్ము
కాలగతులకేనాఁడు జంకవలదమ్ము
క్రీరి వచ్చెను లోకైకమూర్తివనుచు.

ఉ. మెచ్చెడువారు స్వల్పమని మెచ్చనివారలసంఖ్య యెప్పుడున్
హెచ్చుగనుండునంచుఁ బరియించెడువారలు తక్కువంచు లో
నచ్చువడంగ భీతి వడకమ్ము ప్రశాంతిగనుండుమమ్ము వి
ద్యచ్ఛయముండె లోకమున భాస్వరకీర్తియు నీకుఁ గల్గెడిగా.

క. కాదని నిన్నెదిరించిన
వాదములాడని భవత్ప్రభావముఁ జెప్పన్
రాదుగ; భాషా సేవా
రాధన తత్పరులకల్లఁ బ్రమదంబగుతన్.

సూరి.

సుధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.

గీ. చక్రవర్తి న్యూపాహృత సారరత్న
ఖచిత సావర్ణ్య కంకణ క్వణ దనర్ఘ్న
కావ్య కృన్నిజ కరకంజ ! నవ్యరీతి
నౌనఃగుచున్నాడ నిదిగో ? నాయుపద గొనుము.

) * * *

సీ. వచనవాఙ్మయకవిబ్రహ్మ నే నని చాటి
తెలుపఁగ నీతిచంద్రికను గూర్చి
విద్యత్కవిత్వసంపద్విష్టుఁడ నని
ప్రకటింపఁ గొన్ని కబ్బములు వ్రాసి
ప్రథమాండ్రకోశప్రవక్త నే నని చెప్ప
వితతనిఘంటునిర్మితికిఁ దొడరి
యాంగ్ల సారస్వతవ్యాసంగి నని తెల్ప
* న్యాయశాస్త్రము తెల్లనన్ రచించి
సర్వతోముఖ భవదీయశాస్త్రసార
వేత్తృతాస్ఫూర్తి చంద్రికావిసర మాండ్ర
సుకవిచాకోరమునకుచు జూట లిచ్చి
శాశ్వతుఁడ వై ననిన్ను సంస్తవ మొనర్తు.

౨

శా.అన్నా, చిన్నయసూరి ! నన్నయబుధాధ్యక్షుండు మున్నెన్జిఁడో
చెన్నుం బాసిన యీతెలుండునకు వాసిం గూర్చి, యాండ్రీయభా
షాన్నత్యం బిది దేశదేశముల విఖ్యాతమ్ము గాఁ జేసె, న
చ్చిన్నాత్మప్రతిభాప్రకాశితకృతిన్ జింతామణివ్యాకృతిక.

* ఇంగ్లీషు లా చట్టము.

3

గీ. పాణినీయశాస్త్రధర్మి నయ్యది కేవ
లాంధ్రవిజ్ఞు లెఱుగ నైతి గాక
పరఃగుమండ నీవు బాలబోధార్థము
తెలుఁగునంద కూర్చితివి మహాత్మా !

౪

శా. నీరక్తమును దారవోసికొని యెన్నేలత్మలత్మ్యంబు లిం
పారం జేరిచి, విద్యదాశ్రయముగా నవ్యాప్త్యతివ్యాప్తిసం
చారం బెచ్చొట లేక కూర్చితివి భాషావ్యాకృతిక, దానిపై
హోరాహోరిగఁ జల్లుచుండి టిట వాగ్యుద్ధంబులక బండితుల్.

౫

క. హరికారికలకు నీవ్యా
కరణ మ్మనువాద మనియుఁ గా దనియు నెవో
పరివాదమ్ములు గల వష
తిర మగుకీరితికిఁ గొఱత దెచ్చునె సూరి !

గీ. శిష్టుకవికి నీకు శ్రీకాళహస్తిలో
నేదో వాక్యవాద మెనసి నప్పు
డాతఁ డోడ ననుచు ననుకొనుచున్నార
లార్య ! వీరఁ గలయథార్థ మెంత ?

2

గీ. "సూరికి నేవ్రవాసిని హు
కారిక లాధారమని జగంబునఁ జాటం
గోరి యొకరేయిఁ దత్కృతిఁ
గూరిచె నతఁ డనియుఁ జెప్పికొందురు నిజమే ?

౮

గీ. ఇంతకు నతండు “కారికావృత్తి గాని
 మూలము రచింపలేదు నే మొన్నో”యనుచు
 వ్రాసికొనినట్లు విస్తృతపడుచుండె
 శ్రద్ధ నరయఁగఁ దాటాకుఁబ్రతులలోన.

౯

క. సమధిగతసర్వశాస్త్రా
 గముఁడు, విచిత్రాత్మకావ్య కవితాలహరీ
 క్రమపరితోషితసృజనఁ
 డమలాత్ముఁడు కృష్ణకవి బుధారాధ్యుఁ డగుఁ.

౧౦

చ ఎఱుఁగవయేమొ ? కల్లురిబుధేంద్రుఁడు నీవు రచించినట్టి వ్యా
 కరణము* గుప్తభావముఁ బ్రకాశ మొనర్చుచు నద్భుతార్థ వి
 స్ఫురితము నొక్కవ్యాఖ్యఁ బరిపూర్ణముగాఁ బ్రకటించి, నీయశ
 స్సురుచిరలక్ష్మి కొక్కనవశోభ ఘటించె నుదంచితంబుగఁ.

౧౧

ఊ. కాని, యతండు శిష్టకవికారికలందుః శిష్టకారవం
 బూని నిరంతరంబుగ నెటో తనవాదము నిల్పుపొంటె నె
 న్నేని లిఖించెఁ గాని యొకఁ డేనియు విశ్వసనీయ మైనటుల్
 కానఁగరాదు నాకుఁ; దలఁకం బని యేమి యథార్థ మెన్నఁగఁ.

౧౨

గీ. అచ్చటచ్చట నీనిగూఢాశముములఁ
 గొన్నిటిని దిన్నగాఁ గూర్చ కున్న నేమి
 †టిక వ్రాసె “సారస్యపేటిక” యనంగఁ
 గీరికేఁడు శ్రీరామమూర్తి శాస్త్రి.

*గుప్తార్థప్రకాశిక:—కీ॥ శే॥ కల్లురి వేంకటరామశాస్త్రిగారిది.

†బాలవ్యాకరణ సారస్యసర్వస్వపేటిక:—కీ॥ శే॥ విద్యాక్ష దూసి రామమూర్తిగారిది.

౧౩

గీ. తెలుఁగువ్యాకరణమున కా స్త్రీకృ మొసఁగి
యానునిమేషముఁ దద్గతైకాస్థకలిమి
నమితకృషి నల్పుమావర్షులొనవ్వవాయ
రత్నమును నీవు మఱవంగరాదు సూరి !

౧౪

చ. మఱచితి నొక్కమాట రసమంజులవాక్యపరీత రీతి వి
స్ఫురణము గల్గునట్లు సుకవు ల్బది నెన్నఁగ నీతిచంద్రికా
విరచనచేసినాడ; వటుపిమ్మట నిమ్ముగ నుత్తరార్థ మె
వ్వరు రచియించిరో యెఱుఁగవా? యది తెల్పెద నాలకింపుమీ.

౧౫

గీ. కందుకూరి వీరేశలింగకవి దాని
మధురరచనావిశేషసంపద యెసంగఁ
బూరణ మొనర్చె రసపుష్టి పొదల; నైనఁ
“జిన్నయకుఁ జాలఁ” డనుచుఁ గేచిన్మతంబు.

౧౬

గీ వ్యాకరణఘక్కికకును వేదాంతపారి
భాషికపదంబులకు నేదొ బాంధవంబు
నన్నిహితముగఁ గల దని చాటుపొంటె
జతన మొరించితివట నిశ్చయమె? సుకృతి !

౧౭

గీ. వారణాసినుండి వచ్చినమీమాంస
కులను శాస్త్రవాదగోష్ఠిఁ దనిపి
నిరుపమాన “సూరి” బిరుదమ్ముఁ గొనినాడ
వాంధ్రకీర్తి మిన్ను నంటు నెల్లఁ.

౧౮

సీ. శబ్దరత్నాకరోచ్చైర్నిఘంటున కేది

తల్లి యశాచుఁ బురోహితమ్ము గలపె

సూర్యరాయనిఘంటువర్య మెద్దాని పా

తములను సప్రమాణముగఁ గొనియె

వివిధాంధ్రకృతిపాఠ భేదమ్ములం దేది

) సందేహవిచ్ఛేద మందఁ జేయు

జిలుఁగుచేవ్రాత ముద్దులు మూటఁగట్టుచు

నెద్దానిప్రతి కంటి కింపునింపు

నట్టి నీవిశ్వకోశోద్భ మస్మదాంధ్ర

భోజ పీఠాపురీవ్రభు సోష్యమాణ

నూతననిఘంటు సంస్థామనోజ్ఞభవన

సీమఁ గై సేసియుండెనో చిన్నయసుధి !

౨౯

సీ. ఆంధ్ర భారతికి దేశాంతరాభివ్యాప్తి

నొసఁగిన “త్రాను” చేయూత నీయ

బాసపైఁ గడివోని వల పూని చనినట్టి

1. నరసింహసెట్టి మన్ననలు సేయ

సార్థాభిధుండు హయగ్రీవశాస్త్రే నీ

సహపాతి యగుచు నెచ్చరిక నొసఁగ

2. దేవరాజాదిసుధీమణిగణములు

ఛాత్రులై నిన్ను నిచ్చలు భజింప

1. హాసర్ బిల్ శ్రీ గాణల లక్ష్మీనరసింహులుసెట్టిగారు.

2. తంజనగరము లేనప్పైదుమాళ్లయ్య, బహుజనపల్లి సీతారామచార్యులు (శబ్దరత్నాకరారులు) మొదలగువారు.

1. కచ్చయప్పకళాలయ పండితత్వ
గౌరవమున విజ్ఞ సంఘములు వొగడఁ
జెన్న శ్రురమున సుగముగా జీవయాత్ర
నొనరిచినవాడ వీవు ధన్యుడవు గావె ?

౨౦

క. జాతులతోఁ బనియేమి ? స
మాతతపాండిత్య శక్తిమంతుడవుగదా ?
సాతానువాడ వై నను
జోతల నర్పింపదగదె సూరీ ! సీకు.

౨౧

క. అకలుషగతి నెనఁగిన తా
వకచరితము సకలమును శుభం బగు భంగిన
2. వకుళాభరణ మృనునొక
సుకవి తెలుగున వెలార్చె సూరీ ! వింటు ?

౨౨

గీ. 3. ప్రభవతోఁ బుట్టి దుందుభివత్సరమునఁ
దనువు వీడితె ?—కట్టిడిదైవ మకట !
సరిగ నేఁబదియాతేండ్లు తిరుగనీక
దాఁచఁబెట్టెను నీకయి రాచపుండు.

1. పచ్చయ్యప్పకళాలయో నూరి 1845-46-47-48 సం॥లలో పండితపదవి నిర్వహించినట్లు కాలేజీరిపోర్టు (1847—48) నూచించుచున్నది. (వెసిడెన్సీ కాలేజీలోఁగూడఁ గొంత కాలము పనిచేసెను.

2. శ్రీవారాయణదనము వకుళాభరణము అను నకావ్యము నూరి జీవితచరిత్రము రచించి ప్రకటించెను.

3. నూరి జననము 1806-చురణము-1862.

ఇతఁ డెకసానదళో రాచ పుండుతో కూడవడియుండెను.

వి జ య వి హా ర ము

న్యాకరణవిద్యాప్రసీఱ, విద్యాన్, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

- ఉ. ద్వైతవనంబులో విబుధవంశులు పాండవు లాత్మనిష్ఠ ని
ర్భూతకదధ్యభేదులు వధూమణితో వసియించుచుండ, నా
ఘోరచరిత్రు లామునులపొందున సర్వశుభైకమూలముల్
వీరవికారబుద్ధిఁ గురువీరుఁడు గైకొనె ధర్మనిష్ఠతన్. ౧
- ఉ. అంతట వార లావని నిరంతరశాంతి మెలంగుచుండ, నే
దాంతవిహారలాలను మహాత్ముని సాత్యవతేయుఁ గాంచి, య
త్యంతము భక్తిఁ దన్మునివదాంబుజహరి నఖ్యాగనిసర
త్కాంతిలతాంతముల్ జడలఁ దత్పరతన్ ధరియించి రందఱున్ ౨
- ఉ. తావనయాధనాథుఁడు సుధారసపూర్ణకవిత్వయుక్తుఁ డౌ
ద్వీపజఁ డాత్మజన్మపదివిన్ వెనఁ జేరఁ బరాభవోష్మసం
తాపితు లైనవారలు నితాంతజలస్రుతి దాల్చి రక్షులన్
దీపితవృష్టిఁ జేలవాకా? దేశము సత్కవి స్వాతిఁ జేరినన్. 3
- ఉ. మానివతంసుఁ డెంతో బహుమానముతో నిడ విద్య నొండు, స
మ్యానితకీర్తి ధర్మజుఁడు మక్కువ మీఱఁ గవుంగిలించి, స
మ్యానముతోడఁ బంప పరమం బగునస్త్రము పొందఁగా హిమా
నీనగయాత్ర సల్పె గుణనీరధి పార్థుఁడు నీకుఁ గొల్పఁగన్. ౪
- చ. హిమము ఘనీభవించి చలి హెచ్చుగ దేహము నొంచుచుండ నా
హిమగిరిఁ గాఢపురంబు వెలయుచెడియక్షునికాయ మెల్లయు
గములు మనోజ్ఞ మై తనరఁగాఁ దనుమధ్యలపెద్దవౌనురో
జముల నఖంపచోష్ణములఁ జక్కఁగ సేవ యొనర్తు రెప్పుడున్. ౫
- శా. గోరూపంబును భూమి తాల్చి, పృథువున్ గోపాలుఁ డై చూప, నే
పారం గోమలవత్సభావమున స్నాయన్నూత్నరత్నప్రభా

పూరక్షీరము చక్కఁగ్రోలి, భర మై పొంగారఁగా నిస్సర
తొసరింబట్టు మనశ్శిలార్థుల నాశైలంబు మించెవగన్.

౬

గీ. బలిమిఁ బర్యంత మెక్కునాపార్థునాన

నాబ్జమునఁ బొల్పు స్వేదకణాభిమధువు

పిల్లవాయువు గ్రోలి శోభిల్లఁజేసె

భ్రమరభావము తన కెంతో భాసురముగ.

౭

చ జగములతల్లిదండ్రులు నజనము నొందారు వీడ కుండఁగా
మగఁడును నాలి యై పొలుచుమంగళరూపము చాల్చినార లీ
యగమున సత్తవంబు చెలు వందఁగఁ జేసినకారణంబునన్
నగఁడెద మేమా నట్టు లని నిత్యము మ్రొక్కడిమానులగ గనెన్.

౮

క. నగజాత మగనిఁ గోరుచు

నిగమాంతరచారిమానినికరము సతమున్

బెగఁడొందఁ దపము నల్పిన

నగమధ్యసితతపోవనంబుం జూచెన్.

౯

ఉ. మృగవృషభంబు డగ్గఱిన మేలెను గానుక నీయనో యనన్

పిడికెఁడుదర్శిఖండములు ప్రీతి భుజించుచు నెల్లవేళలన్

కడఁగి మనంబు నీశవదకంజములందుఁ దిరంబుచేసి య

వృషు దొడఁగె నృహమతి తపోనియమంబును బార్థుఁ డధిమై.

౧౦

చ. వివిధతపోవిశేషవదవీస్థిఁ డాతఁ డరాతినిర్జితం

బవని యటంచు శాదయుగమంతయు మోఁపఁగఁ గొంకువాఁడనాన్

భువిని బదాగ్రమాత్రమునఁ బొల్చి, చలింపక యించుకేనియం

బ్రవినులనిష్ఠ యేర్పడఁ దపం బొనర్పించెను నిష్ఠురంబుగన్.

౧౧

ఉ. భానుఁడు తీవ్రతేజమున ఘాలతలంబు తపింపఁజేయ, స

మ్యానితతేజఁ డాకిరణమధ్యమునం దనదృష్టి నిల్పె; వై

శ్యానరుఁడుం గిరీటి నలువంకలఁ జుట్టఁగ నొప్పె; భుక్తికై

కానన ముండు కోరి వదకంజములం బడి వేఁడువాఁడునాన్.

౧౨

- ఉ. వాసవి నామసామ్యమున బాంధవ మేర్పడియుంట నేమొ యు
ద్యాసిత నాధనంజయుని పార్వత్యులం దగ్గఁ గూర్చె; నట్లు తా
రా ! నృజయించి తంగవిషయాధిపు వైరిగ నా కటంచు బల్
రోసము చాల్చె నాన్ భరకరుం బరికించును తీక్షణృప్తిమైన. ౧౩
- ఉ. వ్యాసమునీంద్రుఁ డద్భుతుఁ గృతార్థునిఁ జేయ మహావదేశముం
జేసినమంత్రభాగములఁ జిన్మయు శంకరు సంతరంగమం
దాన భజించి, యానియతి నందట మానులఁ గ్రిందుసేయ సం
తోసముఁ బూననో యనఁగ దొంతర తాజడ లూన మాళివై. ౧౪
- గీ. ఓలి ఫలవర్ణ వాయువు లోగిరముగ
సేకరించుట విశువ నాశీలధనుని
యక్షగుణ మెల్లవేళఁ గరాగ్రమందె
లోల మయ్యెను విషయముల్ గ్రోల దయ్యె. ౧౫
- ఉ. అంతటినిష్ఠాభో, నతఁ డహర్నిశముం దగుణేందుమాళి న
త్యంతదయార్ద్రచిత్తు ననయంబును నాత్మవశం బొనర్ప నా
వంతయ భూతలంబునఁ బదాగ్రము మోపియు బాహులెత్తు చొ
ప్పెంతయు వింతగూర్చె నిటు లీతఁడు మీఁదిఫలంబు లందువాన్. ౧౬
- చ. అనిలనిరోధ మేర్పడఁగ నబ్జుర మాతప మాచరించున
ర్జునుశిరమందుఁ బుట్టి మిను సోకఁగ నల్లడలంకుఁ బర్వీ యే
చినవికటస్ఫులింగములఁ జిమ్మెడునూతనధూతురాజి యా
తనికి ధనంజయభిధను తథ్యముగా నొనరించె నత్తలన్. ౧౭
- ఉ. నారదమానివర్తవదనంబున వెల్పడువాక్కులన్ మహా
భారము గొన్న యర్జునతపంబు దయాంబుధి శంకరుండు సొం
పారఁగ విన్ను నుండ, జగదంబిక యాసభఁ గన్నుసన్న నా
వీరునిఁ జూడ నిచ్చ ప్రభవించెఁడు నంచు నెఱుంగఁజేసినన్. ౧౮
- గీ. సర్వయంగళ కెంతయుసంతసంబు
కలుఁగ జేయఁగ మనమునఁ దలఁచి శివుడు

ఈయ నెంచియు ఫల్గ కాభీష్ట మపుడ

వేడ్క ధరియించె లెట్టునివేడబంబు

౧౯

సీ. ధరియించి రాదిమదంబతుల మాయాకి

రాతవేషంబులు ప్రీతితోడ

తిలకంబు దిద్దిరి ద్వివవదనాంచిత

గణనాథకరటవంకంబుతోడ

జడకుచ్చుగట్టిరి స్కందవానానళిఖ

పింఛంబు నించుక ప్రేమలఁ జేసి

తాల్పిరి కటిని మందాకినీనిమ్మగా

తీరవృక్షచ్ఛదచీరములను

గీ. ఎటుకసానియు మఱియు నాయెటుకజేఁ

విల్లు నమ్ములఁ దాల్పిరి వెరపు మిగుల

పూని ధరియించి రమ్మలపాదులఁ గటిని

స్వీయవరికరబంధంబు సిద్ధి నొంద.

౨౧

గీ. కరపురుషుఁ డిట్లు శబరత్వధరుఁడు గాఁగ

మొదటివర్ణంబు శశిఖండవదముఁ దొఱఁగి

చయ్య నొరుఁ జేరఁ బరుఁ డంత శబరుఁ డయ్యెఁ

జాలిచెను శిఖండ మై శిరోధూషణంబు

౨౧

ఉ. తోడనె రాజతాచలము తొయ్యలితోడ వారుండు వీడ, వీ

రేడకుఁ బోవువారొ యిటు లెక్కటి సంచుమ సంతయించియున్

వేషక మీఱఁగా శబరవేషములన్ ధరియించి గ్రక్కునన్

గూడిరి వారలన్ బ్రమథకూటము లొండొరు మీఱఁసందడిన్. ౨౨

సీ. తోడల నిట్టటు త్రుళ్లింపఁజేయుమఁ

బలుతెఱంగులఁ గానఁ బరుగులిడుచు

దూరచారశ్రమ తోర మై పొడమిన

నలసట మేనెల్ల నలయఁజేయ

ప్రేలేడునాల్కల లాలాజలంబులు

జాలువాఱఁగ వనసరణి నెంతో

స్వచ్ఛతరంబుగా నలుపుదు; ధృఢతర

శ్వాసంబులను దేహచలన మొప్పు

గీ. బాదలఁ జొచ్చియు మృగముల వెదకివెదకి

ఘంకరించుచు బీరంబు పొంక మమర

విశ్వనిగమము లనియెడివేటకుక్క

లిరుగెలంకులఁ దవులుచుఁ తెరలె నపుడు.

౨౩

క. కరభూషణముగఁ దాల్చిన

హరిణిశోరంబె మృగసమాకర్షణకై

వెర వగుదీపకమృగగతిఁ

గర మొప్పుగఁ వెంట నంటి కానఁగవచ్చెన్.

౨౪

చ. జననియు శంకరుండు హిమశైలదరీపథ మంటి రాఁగ, గ్ర

క్కున వనదేవతానరుతి కోమలకల్పకపల్లవంబులన్

ననలను జల్లి, ఘోరతుహినంబున వారల కించుకేని వే

దన గలుగంగ నీక ప్రయదంబునఁ గొల్పెను మార్గమెల్లెడన్.

౨౫

ఉ. ఎక్కడివార లీయెఱుక లెన్నఁడు పూర్వ మెఱుంగరారు; వీ

రక్కట మాయరణ్య మిటు లాక్రమణం బొనరింప నేకత

మ్మొక్కొ యటం దునాయడవిసొప్పుకిరాతులు రోస మెక్కఁగా

నొక్కమొగిన్ సమాగతులయు క్కడఁగింకు గడంగి రత్తెన్.

౨౬

గీ. శంకరునిదివ్యతేజఃప్రసారకలన

శబరయువకులయత్సాహసరణి యంత

చల్లనయ్యెను; గుండెలు జల్లు రనఁగఁ

జూచుచుండిరి వారలు చోద్య మంది.

౨౭

సీ. మానివరేణ్య లామాయాకిరాతుల

వేడబంబులఁ గాంచి వెఱఁగు నంది

మార్గమధ్యమున విమానవేగము నాఁపి
 భక్త్యతిరేకంబు కల్పించి
 ప్రీతి జటావల్లరీమూలకల్లవం
 బుల సంజలిపుటంబు లలవరించి
 హస్తాశ్రునమ్మి శ్రితానిలంబులతోడ
 జయజయశబ్దముల్ జడిగొనంగ

గీ. తలరి యాజగదాదిమదంపతులును

నియమ మేర్పడఁ దపమును నిర్వహించు
 నానునాశీరసుతతపోవాసభూమి
 నడుగు లిడఁగఁ దొడంగి రత్నంతప్రీతి

౨౮

చ. శ్రవణమునందు ప్రేలఁబడుసారతరంబు నక్షమాలికన్
 దవులుట తెక్క లూడినదిధంబునఁ బొల్పెడి బాణపంక్తి వా
 శివునిశరీరమం దడరఁజేసెను; లింగమయస్వరూపునై
 నవసుమపుంజయఁ గురిసెనా? యచుభాతి దలిర్ప నత్తఱిన్. ౨౯

శా. పాదాగ్రంబుల నంటి ప్రేలేడుజటాభారంబు సంధించి, స
 మ్మోదం బొప్పుఁగ నాతపస్సై యశనమున్లుంగఁ దపోవృత్తిని
 ప్లాదక్షత్వము నూని యుంట గతదోస్సారున్ బృథానూనఁ బ్రే
 మాదార్యంబులఁజూచునాయుమకుఁబుత్రౌత్సుక్యముప్పెం గడున్.

ఉ. అంతట భూమిభాగము ఖుర్రాగ్రములం జదియంగ మెట్టుచున్
 వింక దలిర్చురోసమున వేమటు ఘంకృతి నల్పుచున్ మహా
 ద్ధాంతశరీరవైకృతిని చాల్చినకోలము ఫల్గునాశ్రమా
 పాంతమునన్ భయంకరవిహారము నల్పఁ గడంగె నత్తఱిన్. ౩౧

చ. భయదవిహారముం గొని విభాసిలునాకిటిఁ జూచునంతనే
 రయమునఁ గృష్ణశాబనికరం బలు వల్కలమంగు డాఁగ, ప్రే
 గయినగళస్వనంబుల విహంగమవంక్తి భయంబు చెల్లినన్
 నియమము నుజ్జగించి వెస నించెను జేతఁ గిరీటి చావమున్. ౩౨

గీ. ముఖర హాసట్టు గుణమును మొరయఁజేసి

వీరమాన్దియుఁ గిటి నేను వెడలునంత

సహచరులు వెంట నంటఁగా శబరుఁ డొకఁడు

ధనువు నెక్కిడి తఱుముచుఁ గనఁగ వచ్చె.

33.

చ. “విడువకు బాణ మోరి కిటివెంబడి నే నిటు చాలప్రాద్దుగా

నీదుగక వచ్చుచుంటి” నని యుద్ధతిఁ బట్టుకొరాతువల్కులన్

వెడచెవిఁ బెట్టుచుం బరిధవించినగర్వము మీఱ నాకిటన్

వడిఁ దెగనేసె నస్త్రముల ఫల్గునుఁ డంత నఫల్గుసారుఁ డై.

34

ఉ. ఆసమయంబునందె శివుఁ డస్త్రమునేసె శివార్జునాస్త్రవి

న్యాసము నేక కాలమున నక్కిటిదేహము నొవ్వఁడున్సి పే

రాసను దానియూయువు సమాంశముగా భుజియించె; సోదరుల్

కాసుచు పీస మైన జనకద్రవిణంబు భుజించుకై వడిన్.

35

క. శబరునివచనములను వినఁ

బ్రజలం బగురోష మంతరంగము గలఁపన్

తబిసి యగువిజయుఁ డెడలో

నివిడం బగుశాంతిఁ బూని నేర్పునఁ బలికెన్.

36

సీ. నాయధికారంబు నాఁటి యున్నట్టియీ

యాశ్రమంబునఁ గోల మడుగుపెట్టె

కాంచినయంతనే కడఁకమైఁ జేసితి

శరపాతమునకు లక్ష్మ్యంబు గాఁగ

వీరుడ నైననన్ పీఠిఁడిగా నెంచి

యవహేలనము సేయ నడరి తీవు

అమ్మ వమ్మాటకు నుమ్మ నీ వుద్ధతి

బాణముల్ దీనిపైఁ బఱపినావు

గీ. శాపదానముననొ లేక చాపముననొ

నీదుత్రు శ్లంత యడఁగింత నేర్పు గలదు

లోలి భూమిని వ్రాతె సత్యజ్ఞప్రముగ

ఫణిఫణామణు లుర్విపైఁ బడెడుభంగి.

గీ०

ఉ. ఆజగ మేలుతండ్రి హరుఁ డర్జునచాపమువ్రేటు నంది, ని

ర్వాజము గా మనంబునఁ గరంబు వహించినహర్ష వార్ధి నే

యోజను బోలదయ్యె; మును హుంకృతివీట గజాన్యుఁ డొప్పి వి

భ్రాశితలీల గంగదరి వప్రవిహారము చేయువేడుకల్.

గీ०

సీ. గాండీవ మిదియ మన్ ఖండవం బేర్చెడి

సమయయం దగ్నికి నాయపడియె

తక్షకునిల్లాండ్రు తరలి నశింపఁగా

ప్రథమకారణ మైనబడియ యిదియ

ఇంద్రుఁ డడ్డము రాఁగ నెట్లును జొరనీక

వెతలఁ బెట్టినయట్టి విదురుసుమ్ము

పెద్దకాలమునుండి పేర్చినవైరంబు

మనహతితోడఁ దాల్చినదిసుమ్ము

గీ. అనుమఁ గ్రోధము దాల్చి యాహరునిమాళి

జడలగుబురున వానింబు సలుపుచున్న

ఫణులు తటి చూచి దాని భక్షణముసేసె

సనఁగ గాండీవదండంబు నణఁగె నచట.

గీ०

సీ. దైవవివర్యయం బీవిధిఁ గల్గెనా

అటుగాక వీనిమా యావిధంబా

భావింపఁగా రాసిప్రథ మిది యేదియో

తెలియకున్నది నాకుఁ దేటపడఁగ

అంచు నడంద నొక్కించుక చింతిలి

ధైర్యంబు నంతలోఁ దాల్చి క్రీడి

ఉత్సాహశక్తి లో నుజ్జ్వల మై పొంగ

నీకవ్వరు గడించి యిట్లు లనియె

గీ. ఎఱుక ! మూఢాత్మ ! నీ వెట కేగఁ గలవు
అర్జునునిఁ గూడ నిర్జించి యశము గొనఁగఁ
జాలెదవురా ? యటంచుఁ దర్జనము చేసి
తలవడఁగఁ జొచ్చె బాహుయుద్ధమున కతఁడు.

గీ 3

గీ. తపసి, నిష్కరతరముష్టి తాడనమున
శబరవీరుని వామవక్షమున ప్రవీయ
నెఱుక సానియురంబున వఱలునట్టి
తెల్లగురివెందపేరులు తెల్పి వడియె.

గీ ౪

చ. చిరముగ నిట్రుపాసమునఁ జిక్కినయామునివక్షయందు శం
కరుఁడును ముష్టిమార్దవము గ్రమ్మఁగఁ గ్రమ్మఱి నేనె వాని, నా
హరువున నిండమానుహృదయంబున వాసము గొన్నతన్ను దు
ర్భరశరపాతనవ్యధలు పాయఁగఁ జేయఁ గడంఁగెనో యనన్.

గీ 5

సీ. ముష్టిప్రహారముల్ ముమ్మర మై చన
నొండొరు మీఱ వా రుదుటుగొనిరి

పెనఁకువల్ పెరుగఁగ వనకుసుమవరాగ

భస్మాంగరాగలేపములు గొనిరి

ఒక్కొక్క బాహువు నొప్పుగా సారించి

జడల నొండొరు నొంతుఁ గడఁగి రపుడు

తక్కి నభుజమునఁ దార్కొని యన్యోన్య

గళనాళములు చుట్టఁ గడలుకొనిరి

గీ. శబరవిభుఁడు తపోధనసత్తముఁడును

నొండొరుల మీఱ నుద్ధతి నొనరఁ దాల్చి

సమబలత్వము చెల్ల నాహిమనగంబు

పెద్దచటియను గూలిరి పెలుచ నపుడు.

గీ ౬

చ. శబరు సభోముఖంబు గొనుచందమునం ధరఁ గూలనేసియున్
బ్రబలి విమోహ మేర్పడఁగఁ బార్థుఁడు నిష్కరప్రసరస్థలిన్

- నిలిడముగాఁ గవుంగిటను నించినచో వృథా; న్నగంబుతోఁ
దలిసిని నన్నుఁ గాచెడికతమ్మున నల్లునిఁ దెల్పఁ గోరువాన్. ౧౭
- ఉ. సంగరమందుఁ బాదునిభుజంబుల నొప్పెడివీర్యరేఖ నొ
వ్వుం గని శంకరుండు బహుభంగుల విస్మయ మంది మాళిపైఁ
బొంగెడుజాహ్నువీధిమలపూరకణంబులు గంటిమీఁదఁ జే
రం గడుపీడ నందియు శిరశ్చలనంబు వహించువేడ్కమై. ౧౮
- గీ. ఈగతిఁ దడవుగ భూమి న
ధోగతుఁ డై యుండి కలఁత దొఱఁగిన సౌజ్ఞ
స్వాగతసముదాచారస
మాగమమున నింద్రసూనుఁ డల్లన లేచెన్. ౧౯
- ఉ. కన్నుల విప్పుచో నమటఁ గానఁగవచ్చుఁ గిరాతుఁడే ప్రభా
భ్యన్నతదివ్యతేజమున నొప్పినశంకరుఁ, డాకిరాతియే
యన్నులమిన్న సర్వజగదంబిక యాగిరిరాజకన్య, యిం
కెన్నఁగ శక్యమే సొబ గదెట్టిగుణజ్ఞుల కైన నయ్యెడన్. ౨౦
- ఉ. వీనులవిందుగా నమృతవృష్టిని జిల్కెడుభంగిఁ గంతగ
జ్ఞానినదంబుతోఁ బటుకరం బగుఘంటలతాంకృతుల్ మృదు
ధావనము లీన లోకదురితంబులు చెందుమహోక్ష మెక్కి శ
ర్వాణిని గూడి శంకరుండు వచ్చె నలంకృతసర్పహారుఁ డై. ౨౧
- క. పారిషదగణము లంజలి
సారసవన మొదవఁజేయ సరసత నడుమన్
గౌరీ కాంతుఁడు దివ్యుని
హారముతోఁ బొలుచురాజహంసం బయ్యెగ. ౨౨
- గీ. మార్దవసముపేతశార్దూలచర్మంబు
వల్యయనంబుగా వటుక, మీఁద
నడ్డంబుగాఁ జరణాంబుళముగ్దుము
ప్రసరింపఁజేయఁగఁ బ్రక్కఁ జేరి

యాదటమీఱి శిలాదకుమారుండు

సంవాహనము ప్రీతిఁ జలుపుచుండ

దర్పము నిగుడ నుల్లవనంబు చేసెడి

తటి యానమును వాఁడు దగినరీతి

గీ. గళము నై వ్రేలుకనకశృంగులను జేతఁ

బూని యత్యంతమృదుకరపుటమాత్రోడ

కకుదశృంగంబులను మెల్లఁగా నిఱురుచుఁ

జెంత మెల్లఁగెడిశృంగిత్తో నెంతో యొప్పె.

౬౩

ఉ. శంకరమాధిసేయ ననిశంబు విభూషణ మై తనదృప్త

ణాంకుఁడు గాండివాతికతినాహతి నుక్కతె నంచుఁ దారకల్

కింక దొఱంగ నాప్రియునికిం దగ నూటఁ గూర్చ వ్రాలె న

స్పంక దలిర్పఁ గల్పనుమసంహతివృష్టి దలిర్చె శర్వపైఁ.

౬౪

చ. కడుకొని సారమేయములకందువ నొప్పెడినాల్గువేదముల్

వెడఁగు దలిర్పఁగా నపుడె విశ్రుతపూరువరూప మేర్పడన్

జడలను భస్మముఁ మృదుకుశంబులఁ జీరలఁ జేసఁ దాల్చి యా

మృదువిరుదంబులఁ స్వరము మించఁగ గానము చేసె నింపుగఁ.

ఉ. అంబరవీధి డగ్గఱుచు నబ్బుర మేర్పడఁ జూచి వేడ్కతో

తుంబురముఖ్యవైణికులు తోరముగాఁ దమగీతిరీతియో

గంబున నామహేశు ననుకంఠచు భక్తజనాఘరక్షణ

లంబననర్కథల్ మృదుకలంబుగఁ బాడిరి భక్తిపెంపునఁ.

౬౬

గీ. భూతనాథుండు తనశ్రవఃపూరముగను

పొసగఁ దాల్చినతాపింఛకుసుమగుచ్ఛ

మునఁ దొఱంగెడితేనియసాననవమున

మించుచూడ్కులఁ గృపను వర్షింప నడరె.

౬౭

గీ. అర్జునోన్మృక్తబాణప్రహరజాత

వ్రణము లిట్లంగ మెల్లడ వఱలె ననఁగ

విమలదీప్తివిలాసంబు వెల్లివిరియు
ఫణిపరాంత్రభూషణులు పరిధరించె.

౬౮

క. ఆవతంసచంద్రరేఖా

ప్రవిగళితమయూఖపరిక్రిపాతజ్జలైశ్శృం
బు విహింపనియటు దిటుతన
గవున హృదంతఃప్రపాదగతి నూచించెన్.

౬౯

ఉ. వాసవి యాదిదేవు మునివంద్యుని శంకరుఁ జూచునంతఁ బ
క్షావరణంబు ద్రోయఁ బటుభారము చాల్చినసమ్మదాశ్రుతే
ఖానళి దేహమండఁ బులకాంకురముల్ వెలయింపఁ బాదప
ద్మావనతుండు నై నతుల నవ్వనచేసెను వేనవేలుగఁ.

౭౦

ళా. స్వామీ ! నే నిటు మూఢబుద్ధి నయి నీసామర్థ్యముం గాన కి
ట్లేమేమో వచించినాడఁ; మనమం దీ సొప్ప వాగ్బాణచా
పామోక్షంబులు, ముష్టిపాత మన నా లైచెల్లు నేరంబు ల
త్యామోదం బొలయఁ తుమించి గమమయ్యా న్ గ దయాంభోః ధీ.

ఉ. ఈదిధి విన్నవించి తనయెగ్గున కెంతయు వేగునర్జున్
దీవన లొప్పఁగాఁ దెలఁచి దేహము నల్లెడఁ గల్పకల్పన
శ్రీ వెలయించుహస్తమును జేర్చి వ్రణంబుల మాయఁజేసి, యా
శాపననుండు సజ్జనవశంవరుఁ డిట్టులు పల్కి వానితో.

౭౧

గీ. ఆహవోద్ధర నీదుమూఁడవదియైన

నింతయపరాధమున నెంత సంతసంబు
గలిగెనో యంతహర్షంబు గలుగ దయ్య
భక్తి దవమునఁ బూజాప్రసక్తికైన

౭౨

ఉ. ఆక్షణమందె శంకరుఁడు నమ్ములు చావము మున్నుగాఁగఁ దాఁ
గుఁడినిగొన్నవానిఁ, దరుఁ గోరినపాతుకతాస్త్ర ముష్ట ప్ర
త్యక్షముగాఁ గిరీటివశ మందఁగఁజేసెను హర్ష మొప్ప, నా
దక్షునిగాండివాహతివిధంబున కిచ్చుబహుఁకృతిం బల్కె.

౭౩

భీమునినయోక్తులు.

- ఉ. ప్రేయసి ప్రీతితోడఁ జవలించిన భావణభంగి తోష మెంతో
యొనరింప నర్థభరయుక్త మటంచు మదిం దలంచి, య
త్యామతయుక్తియుక్తము నుదారతరార్థమునైన వాక్కు మే
ధానిధియా వృకోదరుఁడు ధర్మజుతోఁ దగఁ బల్కె నీక్రియన్. ౧
- ఉ. మానినిస్నేహ దృష్టిగఁగిమం బఁగించియు నీతిమార్గముం
బూని యెఱుంగఁజేసిన యపూర్వవిధానము నంచిచూడఁ దా
నానని చెప్ప కక్కమె బృహస్పతికై నను నిర్మఱంగి వా
మానసమందు విస్మయ మమందగతిం బ్రభవించె నీయెడన్. ౨
- గీ. తీర్థకారుఁడు మార్గంబు తెఱచిసేయ
మడుగులోనఁ బ్రవేశింపఁ గడఁగు టొప్పు;
కార్యవధము నిరూపింపఁ గలుగు నతఁడు
తొలుత లభియించుటయె కడుదు స్తరంబు. 3
- చ. అనయము సగ్గణంబులనె యాదరమొప్పఁగ సేకరించు నీ
మనమున కీమెకల్కు లనుమానము లేక రుచించుఁగాక; న
జ్జనులు గుణజ్ఞు లెన్నఁడు విచారముసేయ రొకించుకేని కా
మిని మగవాఁ డటంచు, మది మెచ్చెడిభంగిని బఱుచోటులన్. ౪
- ఉ. వాఱుగువిద్యలందు గణనం గొనఁజాలువివేక మూని యీ
లీలను నీదు డెందము చలించి, వివర్యయమంది, వంకమం
దోలి నణంగి మ్రందెడు మదోద్ధరసింధురభంగి దోఁవఁగాఁ
గూలుచున్న దోస్తృతతికుంజర ! యిట్లుగ లెంత గర్వమో ? 5
- ఉ. వైరిజనంబు దేవతల వివర్దక నీ విటు పొందియుండఁ బా
కారిమఱామరక్రవర లన్నిలి సంతతి నల్లుచట్టి నీ
పారుషమంతయుం బొలిసె; భావ్యమె యిట్టి వివత్తు నందఁగా
నారయ నింతకంటెను మహాత్తరదుఃఖ మొకండు గల్గునే ? ౬

- చ. కడలఁ భుజ్యనంకద లపఁ దిగఁ బెంపుగొనంగఁ జూచి లోఁ
బెంపునసినాదే బుకపించి, యపేక్షవహించునట్టి భూ
వరుని సమాశ్రయఁబు నవనాదభయఁబున నజ్జగించి వే
సికలు దొంగిలించు నుశీలనసేయ శాకితయేనియన్. 2
- చ. కయసము పేతుడయ్య నహజంబున లోకశుభావహంబు క
ప్రియజనసహృదఁబు నగుతేజహఁ దాల్చి సమృద్ధినొందఁగో
రియ జతనంబు నబ్బుభూభుజ నరిందమునిం బ్రజ లెల్లవేళ మో
దయాతముగా ద్వితీయవిధుకర్పనముంబలె గూర్తు రంజలిన్. 3
- ఉ. మానధనాగగజ్యుఁ డభిమానయుతుండు ప్రియోన్నతంబునా
స్థానము నొందఁ గోరునయశాలికి పూర్ణమనన్వి కయ్యెడం
బూనిన యాత్మపాదపమ పొల్పుగుసాధన మెంచిచూడ న
ద్దాన నసర్థభాతము నదల్పుగఁజాలెడకత్తి యేర్పడున్. 4
- ఉ. అవడ లాక్రమించు నయనంబును వారువహీనవృత్తి; న
త్యావదుపేతుకృత్యములు నాయతిలేక వినాశమందు; ని
ర్యాపితభావివృద్ధియుతుఁ డందును లాభున మెందు; దాన దు
ష్ప్రాప్తము గాదె గౌరవసహజధం బగురాజ్యలక్ష్మీమున్. 5
- గీ. కాన విడనాడు మున్నతి కానయైన
వల్లి యుద్యోగరాహిత్యవర్తనఁబు
సంతతమును జరాక్రమాశ్రయములైన
సంవదలు దఃఖములతోడఁ జనవు గొనవు 6
- మ మదసంసేకసమేధితానన లసన్మత్రేభతుంధంబు లు
న్మకలీల నివికలించి, తాఁ గొనినమేదఃపూర్ణ మాంసంబుచే
కు దమొవ్వుం జరియించుఁ గేసరి; జగంబులో స్వీయతేజంబునం
గదతంజేయఁగఁ జాటుధీనుఁ డెపుడుం గాంక్షింకుడన్వార్థముల్. 7
- ఉ. వైరినికార్యఘఁ డనవద్యవరాక్రమసంయుతుండు దు
ర్వారయకుండు నైననరపాలుఁడు గత్వరప్రాణయుక్తిఁ బెం

పారశక్తిర్ని గోర నచిరాంకునిలాససకాశమైన ల

క్లిరవణీసమాగమ మకించనకాయ గాదె యెంచగన్.

౧3

గీ. జనుడు స్పృశియింపఁ దుజ్జ్వలజ్వలన-మెప్పుడు

భస్మరాశి సుఖంబుగఁ బట్టఁగలఁడు

కాన నభిభూతిభయమున మానధనుడు

చయ్య ననువుల విడుచుఁ; దేజంబు విడఁడు.

౧౪

ఉ. ఏమిథలంబు గోరి హరి పొచ్చిన లోపమ-తోడ గర్జదు

ద్దామఘనాఘముం జెనకి తారతరంబుగ ఘీంకరించు; తే

జోమయము ర్తియై నగడు శూరున కయ్యెడ వై రియున్నతి

స్థేమము లోర్వకుండు టది సిద్ధము గాదె వ్యభావసంపదన్.

౧5

చ. అపధినిరీక్షణంబు తగు నంచు మనంబున నెంతువేని భూ

ధవ ! సతతంబు జహ్నగతితత్పరుడైన సుయోధనుండు నా

హవ మొనరింపకుండఁగనె యచ్చివసంపద లాన్వదించుచు

వృషిసయ్యత్తియై విడఁగఁజాలునె యట్టి వివేక మూనునే.

౧౬

ఉ. తే కొకవేళ సజ్జనతలేకము చాల్చి సుయోధనుండు దు

ర్లోకమునైన రాజ్యవదనాం దగ నీ కిడనేని భూవరా !

నీ కనుజన్మలై జగతి నిచ్చుటఁ గీర్తి గడించియున్న యీ

మా కింక నేమిచేతులు నమందభుజక్రమనిక్రంబునన్.

౧౭

ఉ. దిక్కుల వన్నెకెక్కి చనుదెంచెడి దిగ్గజభంగి దోఁచు, బెం

వెక్కిన నాల్గుసంక్రమములు నెల్లలు చాటియు వచ్చుచున్నవో

యిక్కరణిం బెనంగ ననునేపు దలిర్ప రణంబు సల్పఁగా

నక్కొనుమాసమక్షమున నిల్వను కళ్యమ వైరికోటికిన్.

౧౮

గీ. కాన సృపవర్గమోహంబు గాననీక

విక్రమముఁ బూసఁగా మది వెరవుగొనుము

నీ నిరుత్సాహమున వైరినికరమునకు

లేకయుండె వివత్తులు లేకమైన.

౧౯

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు.

చతుర్థ సంపుటము.

శ్రీ పితాపురమ వహరాజావారి ధర్మశాస్త్రము చే రచియింపఁబడుచున్న పెద్దనిఘంటువులోని రాయల్ సైజు 1000పుటలుగల ప్రథమ సంపుటమును, 955 పుటలుగల రెండవసంపుటమును, 980 పుటలుగల మూడవసంపుటమున్ను, 975 పుటలుగల చతుర్థసంపుటమును, మూడితములై విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్నవి. ఇంద్రప్రథమ సంపుటమున అకారము మొదలు, కౌకారము వఱకునుగల యచ్చు లాదియందఁగల సంస్కృతాంధ్రశబ్దములన్నియుగలవు. రెండవసంపుటమున 'క' మొదలు 'జ' వఱకుగల శబ్దములును, తృతీయసంపుటమున 'చ' మొదలు 'ఞ' వఱకుగల శబ్దములును, చతుర్థసంపుటమున 'తె' మొదలు 'త్ర' వఱకుగల శబ్దములును గలవు. ఇదివఱకున్న నిఘంటువు అన్నిటికంటె నిఘనర్వవిధముల నుత్తమమయినది. ఈపుస్తకమును రచియించుటకు మూడిచుటకు విశేషప్రవృత్తియువట్టినను ధనవంతులకేగాక జనసామాన్యమునకు గూడ లభ్యముగా నుండవలయు ననుతలంపుతో సిక్రింది వెలలు నియంబబడినవి ప్రథమసంపుటము సాదాచ్రతి వెల రు 5 లు, మేలుచ్రతి (Art Paper) రు 7 లు, ద్వితీయసంపుటము సాదాచ్రతి రు 4 లు, మేలుచ్రతి రు 5 లు, తృతీయసంపుటము సాదాచ్రతి రు 4 లు, మేలుచ్రతి రు 5 లు, చతుర్థసంపుటము సాదాచ్రతి రు 4 లు, మేలుచ్రతి రు 5 లు. ఈ సంపుటములు కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య కరిషత్కారిలయమున దొరకును.

శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౩౬. { సర్వజిత్ర
చైత్ర - ఆషాఢములు } సంచిక ౧. ౨.

విస్తృత ప్రబంధ పద్యావళి.

కాకమాని గంగాధరకవి — బాలభారతము.

౧

శా॥ క్రీడాలోలత దంతకోరకశిఖం గీలించి భూచక్రముం
గోడగ్రామణి మించియెత్తి ఫణు లక్షుద్రానుమోదంబునన్
జూడాభోగము లెత్తి చూడఁగ దిశాశుండాలరాణ్మండలిన్
వీడం బొందఁగఁజేయు దంతిముఖు నిర్విఘ్నార్థమై కొల్పెదన్ ।

౨

శా॥ శ్రీరామాయణకావ్యకల్పనవిరించి స్వేదఘంటాపథో
ద్ధారప్రేధమనీషి సర్గముని మార్తాండున్ దపఃకీర్తి ల
క్షీరమృన్మృగవనైకవంద్యుడగు వాల్మీకిం గవిగ్రామణిన్
ధారాశస్థిరభక్తియుక్తిఁ దలఁతున్ దత్తజ్ఞచూడామణిన్ ।

చరిత్రానుసారముగా గాగరమునందలి నెం. ౩౩౨౬ య గలతాళకర్తృత్వముండి

నీరింజని విస్తృతవర్ణనంబు పద్యావళి నిలు మదింపుచున్నారము.

ఆం. వ. క. సంపాదకఃశు

3

కా॥ సంసారార్ణవపారగుం బరమహంసవాత్రచూడామణి
త్తంసంబున్ శ్రుతిసంకరోద్దళన పాథఃక్షీరభేదక్రియా
హంసంబున్ జగదేకవంధ్యు జలదశ్యాము నృహాపాతక
ధ్వంసాభారతు భారతామృతనిధిన్ వ్యాసుం బ్రశంసించెదన్॥

౪

సీ॥ కై వారమునరింతు గంభీరసాహిత్య
మంటాపథోద్భాసుం గాళిదాసు
వర్ణింతు నుజ్జ్వలవాణీసుధాపూర
పాథోధిపరిబాణు భట్టబాణుఁ
బ్రాణులింతు సుద్దండభాషాసమాక్షిప్త
హరబాహుకేయూరుఁ డగుమయూరు
సన్నతి గావింతుఁ జాటుధారాప్రాధిఁ
గోమలతాయత్తు సోమదత్తు

గీ॥ భక్తి నంజలి రచియింతుఁ బ్రవరసేన
భాస శివభద్ర భవభూతి భట్టవార్ష
భారవి మురారి హేరంబచోరులకుసు
మతియుఁ దక్కిన సుకవుల మదిఁ దలంతు.

౫

క॥ శబ్దార్థ రసవిశారదు
శాబ్దికమూర్ధన్యు శబ్దశాసనవిరుదున్,
శబ్దాయమానవిస్ఫుర
శబ్దఘటారభటి నన్నపార్యుఁ దలంతున్॥

౬

ఉ॥ అంధ్రకవిత్వతత్త్వ సముదంచితకీర్తినిఁ దిక్కయజ్ఞ సీ
రంధ్రతరప్రభావనిధిఁ బ్రస్తుతిసేయుదు... నుల్లస
తంధ్రగంభీరమంజుతర గర్జిత విభ్రమభవ్యభంగి పై
రంధ్రకమైన చాటుమధురస్ఫుట (మంజుల) వాగ్విజృంభికన్॥

2

క॥ ఇంద్రప్రస్థం బనుపురి
సాంద్రమహేంద్రాశ్రమకాంతిసంతతులను ని
స్తంద్రంబై విలసిల్లెను
జంద్రాతప ధవళచంద్రశాలా యుతమై.

౩

శా॥ ధారాపాతవిభాతి శీతకరకాంతస్ఫారగేహంబు లీ
యూరం జంద్రీకమీడఁ బర్వనుశుచున్ పూర్ణాంబుధారాశతం
జేరుం జాతకపంక్తి చిత్రములు రంజిల్లన్ మయూరంబులున్
సారస్వంబుల లాస్యముల్ మెఱయు నుత్సాహంబు భూపాలశా॥

౪

గీ॥ ఇంద్రమణికాలములయందుఁ జంద్రముఖుల
వాలుఁగన్నులు యమునయావర్తనముల
మెలఁగియాడెడి వాలికమీలనంగ
న (లుపు) గనుపట్టు నీపట్టాంబునందు॥

౧౦

శా॥ చంచక్కేలి సరస్వతీమరకతచ్ఛాయా కదంబంబు గో
మిత్రించుల్లోకినఁ దమ్ములిమ్ములను గిమీరంబులై యుంట సం
ధించు న్వాసనఁ జంచరీకములు మందీభూతసంజేహతన్
సంచారించుచు నల్లగల్యవిరులన్ ఝంకారశంకారులై॥

౧౧

సీ॥ పురుహూత విస్ఫూర్తి భూమండలంబెల్ల
భుజవిటంకంబునఁ బూనినాడు
గీర్వాణదుర్వారుఁ గేశదానవుఁగొట్టి
విజయలక్ష్మీయుక్తి వెలసినాడు
లచ్చినచ్చెలికానిలలితోరుపీఠికఁ
బొడమిన పూఁబోడిఁ బొందినాడు
నవయుగద్వీప భూనాథచూడారత్న
మిత్రశాసనలీల మెఱసిసాడు

గీ॥ విమలకీర్తి మందాకినీ వీచినకర
పూరపాతాళ మర్జ్యవిబుధనివాసుఁ
డై కరంబాప్తు సోమాన్వయప్రభండు
చారుకీర్తి పురూరవశ్చక్రవర్తి॥

౧౨

శా॥ మత్తారాతి మహాంధకారపటలీ మార్తాండుఁ దుడ్ధాటికా
దత్తోద్యత్తురగావళీఖురపుటోత్పన్నక్షమాధూళికా
మత్తాంభోధి యయాతిఁ జెప్పఁదగు నుద్యద్యజ్జిధారాప్రభా
జిత్రేజన్ శితకీర్తి కైతకదళశ్రీనూతనాంభోదమున్॥

౧౩

గీ॥ అట యుధిష్ఠిరుఁ డప్పంకజాక్షి ధౌమ్య
దత్త (నవ) వహ్నిధూమకందభిత శిఖలు
మగువఁ గూడిన రాయంచ మధుపశబల
నలినములఁ బోలెను బ్రదక్షిణంబుసేసె॥

౧౪

శా॥ ఆలజ్జావతి ధౌమ్యపంపున శిఖివ్యాలోలకీలాల్లిపై
నోలి న్వేల్చిన లాజరాజి సవనప్రోద్భూతవారాసి వీ
చీలోలాద్ధతివిదురమాటవి నధిక్షేపించు కట్టాణిము
త్యాలోనాఁ గనుపట్టె నట్టియెడ నందద్రాజహంసంబునాన్॥

౧౫

గీ॥ వరుఁడుకెంగేల నకటన్యచరణపుటము
సన్నెకంటిపై నిడ నొప్పె శత్రుయువతి
చూడమాణిక్యములమీఁదఁ గూడఁజేయు
లీలఁ బ్రకటింపఁ బూనిన కేళి మొలుయ.

ప్ర శం సా ప ద్య ము లు.

(గతసంచికతరువాయి)

ఆమోదప్రవేశిక.

శ్రీరమణీకటాక్షములఁ జెన్నలరారిన దివ్యసత్పుఠా
ధారల నానినట్టి సుకృతంబు శలింపఁగ నాంధ్రపండితా
ధారము వాఙ్మయేందిర పదప్రసవార్చనచే మహోజ్వల
దారత మీఱి రీక్షభలవంపతు లీభవనప్రసన్నుతిన్.

ఎందఱు లేరు ధాని సహింసాధిపతిఁవా, లే
కొండఱు గాని సత్కృతులకున్ భవమున్ వ్యయము బానన్; రా
కొండఱులోనఁ గొండఱగు కోవిదులే నిరవదలభారతీ
సుందఁ పాదపూజలను శోభఁ దనన్చుట సత్య మద్దిరా !

3

భాషాసరస్వతీప్రాణప్రదములైన
తాళపత్రికాంధతతికి ఁడ
విజ్ఞానసుగుణవివేకదాయకమైన
గ్రంథాలయమున కభిషేకున్
సరససుజ్ఞానవిషయకమహాసభా
సంధానమునకు విశాలవేది
సత్కావ్యభాషావిచార సమర్థమై
నట్టిపత్రికకుఁ గ ర్యాలయంబు
నైనభవనంబునకు వ్యయమైన ద్రవ్య
మొసఁగి యఖిలాంధ్ర పండిత ప్రసరమునకు
పరమ ముదమొడఁగూర్చిన ప్రభల సుంద
రాఖ్యుసతి నిత్యసంస్తుత్యయగునుగాఁడె.

౪

ప్రభలవేంకటసుబ్బమాంబా ! మహాజ్ఞ
 లంబయిన యాంధ్రసాహిత్యలక్ష్మి కొక్క
 విమలసాధంబు నొసగితి, విస్మయంప
 లేము నీయుపకారము మామనముల.

౫

పరమంబైన ప్రశాంతిసౌఖ్యములు సంప్రాప్తించు; నీభర్త సుం
 దరరామాఖ్యునకుం గలంబు పరిమత్రాణప్రదుండైన సో
 దరుఁ డైనట్టి జయంతిరామయక; నీదాతృత్వగాఢావళుల్
 తిరమై నిల్చిన వాంఛధారుణి నతనిద్రీభూతసత్కీర్తితోన్.

కాకినాడ, }
 9-9-46.

ఇట్లు,
 పాలెపు వేంకటరత్నము.

ప్రశంసాపద్యములు.

దుష్కూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

చ. వనితలకెల్ల ఎన్నెయును వానియుఁ గూర్చితివమ్మ ధర్మపుం
 బనుల నొనర్చి, నీధము భారతికిం గృహ మాచు నిల్చె, నీ
 వనితరసాధ్యసత్ఫలము నంది లరించితి, దీనఁ గీర్తియున్
 వినఁబడు నెల్ల కాలమును, వెంకటసుబ్బమ ! ధన్యరాలవే ? ౧

క. నీవలె సద్ధర్మంబులు

గావించెడి వనిత నేటికాఁ మునందున్

భావింకఁ గోటికొక్కమ

యీవసుధ గలుగఁ గల కెం తగు నొక్కో ? ౩

ఉ. సుందరరామయ్యుని విశుద్ధచరిత్రుని ధర్మపత్నివై

నందులకన్, జయంతికలుఁడౌ నలరామయగారి చెల్లెల్లె

నందులకున్, సమర్థమగు నట్టిపని బచరించితమ్మ, నిన్
బొందక భర్త సోదరులపుణ్యగుణంబులు పొల్లువోవువే ?

౪

గీ. ఆంధ్రసాహిత్యకరివత్తు నన్నగారు

అద్దెయింటను నిల్చినా రనుచు నెంచి

యన్న చేసినకనికిని వన్నెవెట్టె

సొంతభవనము గూర్చితే సుబ్బమాంబ !

౪

ఉ. వాసిగఁ బూర్వపుణ్యవిభవవ్యయబద్ధధనంబు వన్నెయున్
వాసియుఁ గల్గె సద్వ్యయ మొనర్చితి, తావకభూతపూర్వసం
వాసితవాసనాబలము పావనమైనది, కాక దక్కనే
యీసరి సుక్రతిష్ఠ యిల నెవ్వరికేనియు నెంతగల్గియున్.

౫

ఉ. దాతలచేతఁ బండితవిధాతలచేత, లసత్కిరీటమాం

ధాతలచేత నిల్చుబడి నాటికి నేటికి నిల్వ నీడ లే

కే తమియించుసాహితికి నీవు ఘటించిన దివ్యసాధ మ

త్యాతతకీర్తిగూర్చి మన యాంధ్రపురంధ్రులకీర్తి చాటెడిన్.

౬

ఉ. వేలకువే లొసంగితిని వేంకటనాథుని కాంధ్రవిశ్వవి

ద్యాలయసంస్థకన్నఁ బరమార్థము దాన వచింపరాని, దీ

యాలయదాన మీకరిషదర్థము నీవానరించు టిప్పు నేఁ

జాలను నాదువాక్కులును జూపు చెప్ప నదెంతకృత్యమో ?

౭

గీ. తమ్ములపుటరుణిమ దోపఁ, దనదు మీస

ముఁ దెమల్చుచు రామయ్య ముద్దులొలుక

నప్పుచున్నాఁడులే; నీవానర్చినట్టి

ధర్మకార్యము దలంచి చిత్తమ్ములోన.

౮

సీ. నన్నపార్థుని పల్కునాడెంపు నిగ్గుతో

జన మందిన యట్టి తెనుఁగుతల్లి

తిక్కనార్థుని పల్కుతీరుతో గడికట్టి

మచుగ డందిన యట్టి తెనుఁగుతల్లి

ఎట్టినార్యుని వాక్రవృత్తితోఁ బెఱకువ
తనము నందినయట్టి తెనుఁగుతల్లి
కవిరాజవాక్పమతాఁ రంపుఁ బసలతోఁ
గుఁని యూడినయట్టి తెనుఁగుతల్లి

గీ. పోతనమహాశయ ని భక్తిబోధనములఁ
దేనెపలుకులు నేర్చిన తెనుఁగుతల్లి
ఆంధ్రపరిషదాకారము నంది నేడు
గేస్తురాలయ్యె ననుచు నగ్గింతు మని.

ప్రశంసాపద్యములు.

శ్రీమత్తిరుమల పెద్దింటి రాఘవాచార్యులు.

సీ. ప్రాజ్ఞాఁడగు జయంతి రామయ్యపరమేష్ఠి
సంకల్పసిద్ధిగా జననమంది
శ్రీసూర్యరామేంద్రచిత్తఙ్గలికయందుఁ
బొత్తుల పాపవై హత్తిముండి
వీరేశలింగాదివిద్యద్యక్షణ్య వా
క్కుల నుగ్గుగాఁ గ్రోలి చెలువమంది
పోషకస్థితక ప్రోద్ధారకార్థపు
స్తవ్యమున్ గ్రోలుచు ధన్యతగని

గీ. కిలకిలమనుచు నవ్వుచుఁ గేకరింశ
వెట్టు చాట పాటల నేర్చి వివిధమండ
లముల వాఙ్మికవిహరణన్ రక్తిన్ నొందు
నాంధ్రసాహిత్య జనని! దాసోఽహ మమ్మ!

గీ. సారసారస్వతవిమర్శసారమణులుఁ
బూర్వకవిసూక్తిముక్తరపుబంజములును.

నాథు కసువర్ణ రచనావ్యాఘ్రసఖులుఁ
బడయు నీమెడఁ బులిగోటి పతకమహిమ.

2

గీ. రామయకు మానసికపుత్త్రిరామసోద
రీలసద్వహపుత్త్రి కెంగేలు వట్టె
సూర్యరా ట్టికృతిని జూచి చొక్కచుండె
దేహసంబంధ మెవరికి దీప్తికాదు ?

3

గీ. కెన్నపురి మనయాంధుల కన్నబిడ్డ
కేంద్రమీఘలి మార్పుక క్షీడనేయఁ
బలుకరేమి యాంధులు మఁటిపాము లగుచు
భాష రాష్ట్రనిభజనకు హేష గాదె ?

4

గీ. అమ్మ ! నీ నిబంధనములు వ్యాప్తిచేసి
చాలవఱకును సంపూర్ణి నల్పి, తండు
సూర్యరాయనిఁ టువు శోభ దాల్చు
నీదుమఁ గళసూత్రతన్ నిజమునిజము.

5

శా. సాహిత్యాంబుధి నోలూడు బలి యీసద్విక్రమాదిత్యుఁ డే
ర హిత్యాంబుచు లేకయుండి రసమల్ రాజిల్లు నాంధ్రంబునన్
దా హాయిం గననోపుకావ్యతను సంస్థాపించి లోకంబుకున్
సాహాయ్యాంబును నేసి క్షీర్తిసరసీసారంబునన్ వెల్గెడిన్.

6

గీ. తరణసాహిత్య వృద్ధశంతనుకుమార
కరశురామలఁ బోలెడి పండితులకు
బుధులను జూప భాషేద్ధ యుద్ధరంగ
ముసఁ బడుచుఁదన మొందుదు ముద్దుగాను.

7

సీ. వివమించిమెఱయుత విక్రమదేవవా

గసిధార మనశత్రుహంత్రి యగుచు

తనరుచుండుత భువి దాగుడుమూతగా

సూర్యభూపాలు నౌదార్యకాంతి

తనపట్టు గుండేటికిని గాళ్లు మూడను

మూర్ఖులమనములు మూఁగుఁగాత

కాశిభట్టాదివిఖ్యాతపండితసేవ

గనుఁ గాత వన్నెలఁ దెనుఁగుతల్లి

గీ. ప్రభల సుందరరామ ధర్మసతి సార్థ

కవు విరాళంపు సద్రూప గ్రంథగృహ మి

ది కడు వెలయుతఁ గీర్తిచంద్రికల దినది

నప్రవృద్ధశుద్ధశశియై, నయముమీఱ.

8

ఆ శీః.

జంభ్యాల పాసయ్యశాస్త్రి.

శ్రీకరా స్సంతు సర్వేషాం సుధాకర సుధాకరాః

మహానట జటాజూట రంగ ద్దంగాంబుశీకరాః ॥

౨

మందిరం సుందరం భూయా దాంధ్రసాహిత్యసంసదః

గుంజితైః కంజిభూ సుభూమంజు మంజీర శింజితైః ॥

3

జయం త్యహో అహోరాత్రం 'జయంతి' భగినీ శ్రియః

వేణీషు కవిదారాణాం వాణీషుచ విపశ్చితామ్ ॥

ప్రథమ పాఠము నుబ్బయ్యగారి ప్రతిపదనము.

చ. అలఘుచరిత్రులార, సముదంచితకీర్తిధురీణులార, వి
ద్వైలఁ బరియించి మించినసుధీమణులార, హాసింపఁబోక, నే
నెలమి వచించుపద్యములనెల్లవినన్ మిమువేడికొందు, న
ర్మిలి పరియింపఁగా, సుతులు లే రితరుల్ మఱిలేకపోవుటన్.

ఉ. శ్రీలకుఁ దానకంబయిన చేడియతో మునులెల్ల గొల్వఁగా
నోలి జయావహంబగుచు నొప్పుమహానగరాధివాసుఁడై
క్రాలు ముకుందుఁ డెల్లపుడు క్రమగణించితశ్రీయుతాత్మునిన్
పాలితపండితౌఘుని నృపాలకవిక్రమదేవు బ్రోచుతన్.

చ. విమలగుణోదయంబునను విద్యల నామమునన్ నృపాలతన్
అమలమతిన్ బుధాళిఁ గనఁనట్టి మహావిభవంబునందు వి
క్రముఁడగు భోజభూపతివిలాసము దోఁపఁగఁజేయు నీయశం
కమర దిగంతమాచుఁ జెలువారెడు విక్రమదేవభూపతి !

చ. కవిజనమానసీయమగు గౌరవ మొప్పుగ భూపకోటిలో
నవిరళదానపాండితి నహర్నిశముం జెలువొంది విక్రమా
ఖ్యవెలయు నిన్ సదాజయపురాఖ్యసతీతిలకంబు భర్తగాఁ
దలిలి వరించి కీర్తిగనె తథ్యమ విక్రమదేవభూపతి !

గీ. దానదారాయతం బయ్యు ధరణిలోన
కవికులాశ్రయహర మగుఁ గరికరంబు
దానధారాయతంబయ్యు ధరణిలోన
కవికులాశ్రయ కరము నీకరము కరము.

సీ. కవితాప్రశస్తి సన్నయ తిక్కనాదులఁ
దలపించి వెలయు నుత్తముఁడ మీ
విద్యానిధానత విక్రమభోజుల
దేశరాయల కీర్తిఁ దేలు దీన

దానప్రశస్తి మాంధాత్రాది నృపతుల
గౌరవప్రఖ్యాతి గాంచి తీవ
ఆశ్రితత్రాణపరాయణాత్మత నెల్ల
వేళల హరికీర్తి వెలయు దీన

గీ. అట్టి నీడుయశశ్చంద్రి కాఘవె పుష
దిక్కులలముచు నెంతయుఁ దేజరిల్లఁ
బుడమి వర్ధిల్ల నాశీస్సు నిడెదఁ గొనుము
రాజదేవేంద్ర విక్రమరాజచంద్ర !

కృతజ్ఞత.

ఉ. అంజగ నెందఱో కువలయాధిపు లాశ్రితకల్పభూబి, లా
ఖండలతుల్యధామ లధికంబగు రాక్కము లిచ్చి యాంధ్ర భూ
మండలి నీడుపూజలు సమంచితరీతి నొసర్ప, పుణ్యముల్
పండుటగాదె నాకుఁ దగువాసము నీకిటు గూర్చ భారతీ !

ఉ. ఎండఱులేరు ! వడుగ నిచ్చెడిదాతఁడు, నాఁడుదాన నా
కెండును శక్తిలేదు భవదీప్సితసిద్ధి నొసర్ప నైన నీ
సుందరరామసౌధమున శాంతముగా వసియుంప మెచ్చికోల్
చెందితివమ్మ నాయలుచు సేవకు వందన ముచ్చ భారతీ!

ఉ. చేసిన సేవ చూడఁ గడు జన్మది; వందనముల్ బుధాశ్రికిన్
దోసము లెన్నియేని వదిల దోచుచునుండును వాని నన్నిటన్
వీసము లెక్కసేయకుండు; వేడుక వాణిపదాబ్జసీమ నేఁ
జేసినపూజల నిష్ఠులచిత్తముతోడ ననుగ్రహింపుచీ.

ఇట్లు.

[పథల: వేంకటసుబ్బమ్మ.

